

श्रीः श्रीः

ॐ नमो

भाषा अनुसन्धान

भीगु भाय् : भीगु खँग्वः

(१०६३ यागु श्रेष्ठ सिरपा प्राप्त)

इन्द्र माली

रवि शाक्य, इखाँछै, यल

पिकाकः—

मां भाय् मूलुखा

पोखरा ।

(सफूया हामा च्वमि)

सू : १०१-

त्तापा

१०९८

थाकू :

चांसुन्द्रा प्रेस, यट्खा त्वा, ये ।

पिकाक पाखें

“कौगु भाय् : कौगु खँवः” मां भाय्पा मूलुखायागु ध्व दकले ह्लापांयागु पलाः जक सखु नेपाल भाषाया भाषा शास्त्रीय अध्ययनयागु नं दकले ह्लापांयागु पलाः खः । ध्व पिकाय् खंगुलि जिपि साप लय्ताना च्वंगु दु ।

नापं ध्व सफू पिकाय्त पासा आतन्वराज मुल्मीजुं थः दिवंगत पिता प्रेमराज मुल्मीयागु नामं १५००१- दां बिया दीगुलिं, वय्कःयात नं जिमिगु पाखें धन्यवाद देछाया च्वना ।

मां भाय् मूलुखा

पोखरा ।

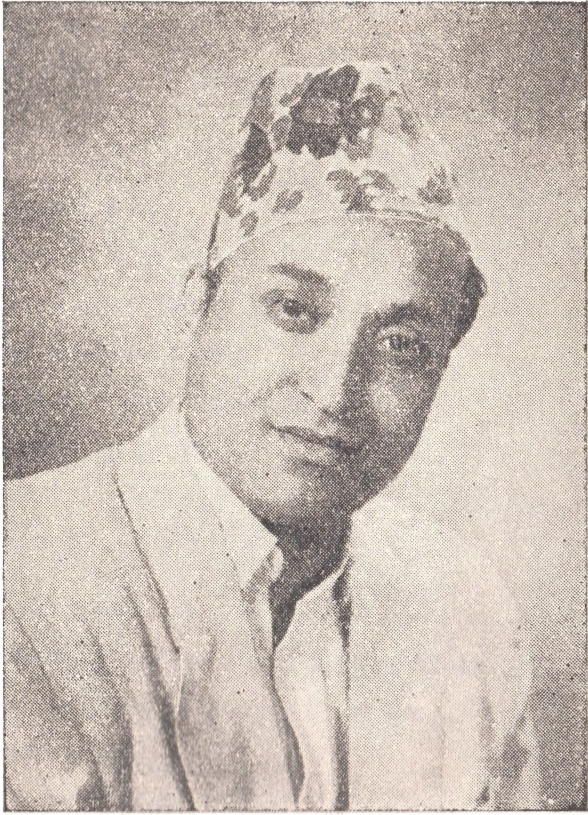

संकेत चित

>(पाखें) वःगु, विकसित जूगु, उत्पन्न जूगु < वइ, उत्पन्न जुइ,

विकसित जुइ

ने. भा.	नेपाल भाषा
प्रा. का.	प्राचीन काल
मा. का.	माध्यमिक काल
प.	पहरो
हि.	हिन्दी
सं.	संस्कृत
प्र.	प्राकृत
ने.	नेपाली भाषा

दिवंगत प्रेमराज मुल्मी

धलःपौ

भूमिका : डा. कमलप्रकाश मल्ल

अरीचु भाष्य

१. नेपाल भाषा
२. नेपाल भाषा : छु वसु
३. लिच्छवि कालय् नेपाल भाषा .
४. गुरुङ्ग भासय् नेपाल भाषायागु किचः
५. हिमाली खलःया भाषा व त्यासा
६. नेपाली भाषायात नेपाल भाषायागु देन
७. पहरी भाषा : छगू अध्ययन

अरीचु खँवः

१. नेपाल भाषाया खँवः धुकू
२. 'ध्वनि प्रक्रिया' दुनेया नेपाल भाषा खँवःलय् छगू अध्ययन
३. भानुभक्त च्यला तःगु सत खँवःयागु छगू अध्ययन
४. भाषाशास्त्री व खँवः
५. नेपाल भाषाय् 'र' व 'ल'
६. ऊवाल खँवः छगू अध्ययन
७. ऊवाल खँवःयागु अध्ययन छगू तँसा

भूमिका

गुगु भाय्यात नेपाल सम्बत् ५०० (इस्वी सन् १३८०) यां लिपा 'नेपाल भाषा' धकाः उगु ईया अभिलेख व सफुती धेतल, अले गुगु भाय्यात नेपाःगालं पिने बःपिसं व विदेशीतय्सं 'नेवारी' धकाः ने. सं. ८८० लिपा धाय्गु यात व भाय्यात नेपालया इतिहासया प्राचीन इले (ह्लापां निसं नेपाल सम्बत्या पलिस्था मज्जुतले) व नेपाल सम्बत्या ह्लापांया ५०० दं तक छु नामं अनौपचारिक बाय् औपचारिक कथं ह्यसीका तःगु खः उकिया आःतक छु प्रामाणिक दसि मलूनि । अथेजुसां थ्व अग्य् ह्लाईपिगु नेपाःगाया प्राचीन इतिहास व संस्कृतिनाप दुगु स्वापू थनया आःतक लुयावःगु प्राचीन अभिलेखं यच्चुक कयनाच्चंगु दु । थनया अभिलेखे उल्लेख जूगु आपालं अनार्य नां (थाय्, खुसि, लःया मुहान, मनूया नां, जगात, बस्तु व बस्तिया नां) या नेवाः भाषा नाप तप्यंक स्वापू दुगु निर्विबादकथं सोदु । उके थ्व भाय् ह्लाईपि नेपाःगाले प्रागऐतिहासिक इलनिसँया बासिन्दा खः धँगु खँय् प्रामाणिक दसि खने दु । विद्वान्तय् दथ्वी (स्वदेशी बाय् विदेशी) थ्व खँय् निगू मत खने मदु । बेलायतया एशियाली-नृतत्व-विद् प्राध्यापक क्रिस्टोफ फोन प्यूररहाइमन्डोर्फया धापूकथं—

No doubt immigrants from India as well as from Tibet have at times exerted a considerable influence on Newar culture, and some of them have ultimately been absorbed into Newar society, but there is every reason to believe that the bulk of the Newar people has been settled in the Nepal Valley

since prehistoric times.”^१

नेपाःगाःया आदिवासी नेवाःत जूगुलिं थनया थाय्-बाय्‌या नांनाप जक मखु थ्व देशया नांनाप हे नेवाःतय्‌गु तप्यंगु स्वापू दुगु जुयाच्वन । ‘नेपाल’ खँग्वःया व्युत्पत्तिया विषये मतैक्य मदुसां ‘नेपाल’ खँग्वःया ‘नेवाल’ बाय् ‘नेवार’ खँग्वःनाप दुगु स्वापूयात अस्वीकार सुनानं याःगु खने मदु । इतिहास शिरोमणि स्वर्गीय बाबुराम आचार्यजुया धापूकथं—

“ ‘नेपाल’ शब्दको उत्पत्ति ‘नेवार’ शब्दबाट बनेको हो । महाभारतदेखि भार्य र लिच्छवि सम्पर्कले गर्दा रेफको ‘ल’ भयो । ... संस्कृत भाषामा प्रयोग गर्दा खेरि ‘नेवार’ शब्दको ठाउँमा ‘नेपाल’ शब्दको प्रयोग गरे । ”^२

थ्वयां यक्को न्ह्यः निह्ना प्रकाण्ड विदेशी नेपालविद्वत्‌सं नं थुजोगु हे मत व्यक्त याना तःगु खने दु । फ्रान्सया प्राध्यापक सिल्वाँ लेवीजुं नेपाल सम्बन्धी थःगु सफुली च्वेदीगु दु—

“... their name (Newar) is directly connected with the very name of Nepal, either it derives its origin from the word Nepala, or that Nepal owes, on the contrary, her name to a Sanskrit adaptation of the local ethnic group.”^३

अथे हे प्राध्यापक राल्फ लिल्ली टर्नरजुं थःगु प्रख्यात शब्दकोशय् च्वया दीगु दु—

-
१. Christoph von Furer-Haimendorf, “Elements of Newar Social Structure,” Journal of the Royal Anthropological Society, Vol 86, part 11, p. 15.
  २. बाबुराम आचार्य र उहाँका कृति, ‘प्रश्नोत्तर’ सं. धनबज्राचार्य कीर्तिपुर, (त्रिभुवन विश्वविद्यालय, २०२९), पृ. ६७ ।
  ३. Sylvain Levi, Le Nepal (Paris : 1905), Vol I, p. 222-223.

“नेपाल nepāl, the country of Nepal... (cf. Late Sk. Nepāla Sg. the country, pl. its people; this may be a sanskritization of newar, or the latter may be a later (EH or Bi) of nepāla-; see newār, newāri).

“नेवार newār, pop. nyār. A man of the Newar tribe ... (orig. a Bi or EH form (with-r->-1-) of Sk nepāla m.; PK. nevāla-m. see also nepāl, newāri).”^१

‘नेपाल’ वा ‘नेवार’ खँवलं ‘नेपाल’ दुगु खः वाय् ‘नेपाल’ (संस्कृत) खँवलं ‘नेवाल’ (प्राकृत) व ‘नेवार’ (विहारी वाय् हिन्दी) दुगु खः धेंगु खँ विवादास्पद हे तिति । ‘नेपाल’ खँवः या उल्लेख जूगु ऐतिहासिक दसि समुद्रगुप्तया प्रयागया प्रशस्ति (सन् ३३५-३७६) दुसा ‘नेवार’ खँवः उल्लेख जूगु वकले पुलांगु ऐतिहासिक दसि खः यें लाय्कुली प्रतापमल्लया बहुभाषी अभिलेख (ने. सं. ७७५ इस्वी १६५४) । दसि कथं ‘नेपाल’ शब्द ल्हापा ‘नेवार’ शब्द लिपा जूसां निगूया दध्वी छगू ध्वनि जक पाःगु खने दु । ‘प’ ‘ब’ व ‘व’ ध्वनिया कथं उलि हे सती गुलि ‘र’ व ‘ल’ ।

‘नेपाल’ खँवः एक वचने देशबाची जूसा बहुवचने ‘नेपाःमि’ धेंगु अर्थ प्रयोग जूगु दसि लिच्छवि जुजु वसन्तदेवं स्थापनायाःगु सन् ५१२ या टिष्टुङ्गया अभिलेखे नेपाःगाःया फुकं वासिन्दातय्त सम्बोधन यानाः ‘स्वास्ति नेपालैभ्य’ ‘नेपाल बासीतय् कल्याण ज्वीमा’ धेंगु व्यहोरां ‘नेपाल’ धेंगु खँवः नेपाःमिया अर्थ छं मखुसां इस्वीया न्यागू- खुगू सदी पाखे प्रचलित ज्वीधुंकूगु खनेदु । नेपाःगाले बुने हे प्राप्त प्राचीन अभिलेखे ध्व व्यहोरा खने मदु । नेपाःगालं पिने टिष्टुङ्क भेके प्राप्त वसन्तदेव व अंशुवर्माया सं. ३१ (इस्वी ६०७) या अभिलेखे जक ध्व व्यहोरा खनेदुगुलिं छह्य विद्वानया धापूकथं—

-
१. Ralph Lilley Turner, A Comparative and Etymological Dictionary of the Nepali Language (London : 1931), p. 353.

“नेपाल खाल्डोका सम्पूर्ण बासिन्दाहरू एउटै जातीय समुदाय भित्र सम्झिने प्रवृत्ति जागृत भै अन्ततः नेपाल देशको नामले यिनीहरूको सामूहिक नामरूप नेपालीबासी ‘नेपाःमि’ ‘नेवाः’ भनिन लागेको अनुमान हुन्छ ।”^१

नेपाःगाःया लिच्छवि, थकुरी, गुप्ता, वर्मा, आभीर, व मल्ल जुजु बाय् सामन्ततसै थःत नेवाः धकाः गनं गबलें मधाः । तर नेपाःया इतिहासया विरोधाभास छु धाःसां लिच्छवि, व थकुरीपि थें तु मल्ल जुजुपि व मल्लकाले नेपाःगाले बास याना च्वांपि फुकं (खय्त बाहेक) ‘नेवाः’ जुया वन । थनया सामाजिक संगठने बिलीन जुया वन । अथे जूगुलि थौंकन्हेया नेवाःत फुकं नेपाःगाःया आदिबासीतय् वंशधर अवश्य मखु । आदिवासी नेवाःतय् पाखें थौंकन्हेया नेवाःतय् पुचले छुं तत्व ल्यंपुल्यं दःसा व तत्व थ्व हे धकाः धाय्गु मानवशास्त्रीय, सांस्कृतिक, सामाजिक वा मेमेगु प्रामाणिक आधार छुं मवु । अथेजूसं थौंकन्हेया नेवाःतय्सं ह्लाना वयाच्वंगु गुगु भाय् खः व भाय् हे छगू क्वातुगु प्रामाणिक आधार खः । थुकि आदिवासी नेवाःत व थौंकन्हेया नेवाःतय् दथ्वी छुं मखुसां निदोर्दया अतुत सम्बन्ध खनेदु । थ्व सम्बन्ध छगू पुस्ताया मेगु पुस्ता नाप दैगु सम्बन्ध थें मखय् फु— थ्व सम्बन्ध वशंवक्षया मखय् फु । थ्व सम्बन्ध इतिहासया बिभिन्न इले बाय् हिलाः पिने वंच्वांपि छधीजूगु सहअस्तित्वया चि जक नं मखय् फु । तर साका भाय्था थ्व सम्बन्ध छु क्यनाच्वंगु दु धाःसा आदिवासी नेवाःत अवश्य नं सामाजिक व सांस्कृतिक दृष्टिकोणं आतिथ्य व सौहार्दपूर्ण समाजया पृष्ठपोषक खः । इमिके अ—नेवाःतेतनं नेवाः याना छ्वय्गु सामाजिक संगठन, अनेवाःतेय्त नं थःगु संस्कृती थाय् बीगु व नेवा. भाय् ह्लाय् यक्यगु उदारता दु धैगु स्पष्ट खनेदु ।

‘नेपाल भाषा’ धैगु नां अनधिकारकथं सुं छपुचःचा मनुखं थःयथें छकोलं छचला हःगु मखु । थ्व नां छुं मखुसां ने. सं. ५०० निसैं अतुतकथं न्यासः खुसः दै तक प्रचलित जुया वंच्वंगु खँया अभिलेख व वाङ्मयया ऐतिहासिक साक्षी दु ।

१. हरिराम जोशी, नेपालको प्राचीन अभिलेख (काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठान, २०३०), पृष्ठ ८९ ।

आय साल धाःसा थ्व भाय्वा इतिहास हे निबो बै तक नेपालै चर्चिपि नेपाले कुही बयाः नेपाःमि जुया बर्पि ब चर्चिपिगु प्रत्यक्ष इतिहास खः । उर्को थुके दुबिनाः अन्वेषण याय्गु ज्या महत्वपूर्ण— भाषा, साहित्य, इतिहास, संस्कृति व नृतरब फुक्का दृष्टिकोण । थ्व भाय्वा जातः प्वला स्वय्गु, थ्व भाय् गय् छधी जुल धेगु सीकेगु हे नेवाःतय्गु जक मखु नेपाःया इतिहास व संस्कृति गय् छधी जुल धेगु प्वला स्वय्गु खः । वेलायतया पोरस्त्य शास्त्रविद् डा. डेविड स्नेलग्रोभञ्ज धे दीथे—

“Now-a-days the term Nepalese has a far wider significance, indeed almost a changed meaning, but when we speak of Nepalese civilization, we can only mean Newar civilization.”^१

अक स्पष्ट खँग्वलं इतिहास शिरोमणि बाबुराम आचार्यञ्जु धे दीथे—

“गुर्खा जाति (खश, मगर तथा गुरुङ्ग) नेपाली भित्र पर्दछ; गुर्खा भित्र नेपाली भटाउंदैन । श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहका नेतृत्वमा गुर्खा जातिले त्यस समयका नेपाली (नेवार)लाई विजय गरेर नयाँ राज्य बनाए तापनि यस नेपाली जातिका ललित कलात्मक सभ्यता र संस्कृतिबाट पराजित भई काठमाडौँमा राजधानी गरी स्वयम् नेपाली बनेका थिए । यस तरह संग गुर्खाहरूको सांस्कृतिक पराजय र नेपालीका सांस्कृतिक विजयले यो नेपाली राष्ट्र बनेको हो ।”^२

प्राचीन नेपाली जातिमा मूल संस्कृतिया छगू आधार श्रोत नेपाल भाषा खः धाय्गुसी छुं पाइमखु । थ्व मूल श्रोतया वैज्ञानिक अन्वेषण व अध्ययन आःतक जूगु खने मबुनि । गुगु स्थिति १५० बै न्ह्यः ब्रायन हज्सनं बुकियागु अध्ययन याःगु खः वंत छपलाः न्ह्याकेगु कुतः अगष्ट कनरेडी पाखे जुल । स्टेन

१. David Snellgrove, 'Shrines and Temples of Nepal,' Arts Asiatique, VIII, I, 1961, p. 3.

२. बाबुराम आचार्य, 'नेपालको प्राचीन मूल संस्कृति,' संस्कृति, वर्ष १ अंक १ (नेपाल सांस्कृतिक संघ, भीमन्चमी २०१४), पृ. २ ।

कनोया सम्पादने पिबंगु सन् १९०९ या सँय् -बर्मा-कब्बाया भाय् सर्वेक्षणं च्च अध्ययनयात गाकं तिवः व्युगु छः । डेनमार्कया भाजु हास्त जोरगशेनं क्लासिकल नेपाल भाषाया कोश, व्याकरण व स्वंगू कृति प्रकाशने ह्याः च्च भाय्या गहन अध्ययन याय्गु परम्परा स्वना बिल । हज्सनया पण्डित् अमृतानन्धं हज्सनया लागि अनया प्रेरणां (इस्वी १८२८)स नेपाल भाषाया व्याकरण रचना याःगु दु । अनंलिपा स्वदेशी विद्वानमध्ये पण्डित् गुणानन्द (अमृतानन्दया हे वंशज) अमरकोशया आधारे १००० गू खँग्वःया संस्कृत-नेपाल भाषा कोश रचना याःगु दु गुगु निकोलाई मिनायफया पाखें हस्तान्तरण जुयाः अगण्ट कनरेडी इस्वी सन् १८९३ स पिकया दीगु दु । च्च भाषाया अध्ययन याय्त कुतः याः पि कीगु युगया नेपाःमि विद्वानत मध्ये धर्मादित्य धर्माचार्य, शुक्रराज शास्त्री, आदि-बच्च बच्चार्चार्य, पन्नाप्रसाद जोशी व जित्तिधर 'दूदय' जुया मां उल्लेखनीय जू । अनंलिपा मा. लोकमानसि, ठाकुरलाल मानन्धर, रत्नध्वज जोशी, प्रेमबहादुर कसाः, सत्यमोहन जोशी, इश्वरानन्द श्रेष्ठार्चार्य, पुष्परत्न सागर, सूर्यबहादुर पिवाः पिसं व्याकरण, कोश आदिया रचना व भाषा बिषय फुटकर लेख च्चयाः थुले पलाः छिना दीगु दु ।

ठाकुरलाल मानन्धरजुया छपु निपु लेख व इश्वरानन्दजुया छपु निपु लेख त्वःताः स्वदेशी विद्वानत मध्ये ग्यसुलाःगु ज्या स्वयम्भूलाल श्रेष्ठ व रमापतिराज शर्माजुया २०।२१पु लेखे जूगु छने दु । वेकःपिलिसे इन्द्र मालीजुनं थुले पाखे पलाः छिना दीगु स्तुत्य जू । आःतक स्वदेशी विद्वानतय्सं नेपाल भाषाय् यानाबया च्चंगु खोजपूर्ण ज्याय् आपालं परंपरागत कथंया भाषाशास्त्रे (Philology) आधारित हे छने दु- व्युत्पत्ति व तुलनात्मक भाषाशास्त्रे हे केन्द्रित, खँग्वः व अर्थ, खँग्वः व उत्पत्ति, छगू भाय्या मेगु भाय् नाप स्वापू, भाय् सिमाय् नेपाल भाषा आदि बिषये पाखे उपो आकृष्ट । थुकिया अपवाद रमापतिराजजुया अप्रकाशित भाषा सम्बन्धि लेख मुता हे जक छने दु । शर्माजुं Phonology व Morphology जक मखु Syntax पाखेनं ध्यान बिया दीगु दु । अये हे ठाकुरलाल व इश्वरानन्दजुपिसं डा. अण्डिन हेल नापं संयुक्त

रूपं पिकया दीगु छपु निपु लेखे Syntax पाखेनं मिखा ब्वःगु खनेदु । शुक्रराज शास्त्रीं निसें सत्यमोहन जोशी ध्यंकं ह्यापाया पुस्तायापि भाषाशास्त्रीत कोशकार व बंयाकरण जक ज्वीत स्वःगु खनेदुसा आः क्रियाशील भाषाशास्त्रीत व्युत्पत्ति-मूलक व तुलनात्मक अध्ययन पाखे धेचूथें च्वं । थुकिया तुलनाय् विदेशी भाषा शास्त्रीतय्सं (अष्टिन हेल, रषर्ट शाफर, उलीका क्लोयवर व मेमेपिसं) विवरणात्मक भाषाशास्त्रया (Descriptive Linguistics) दृष्टिकोण ब्याकरण व ध्वनि, वाक्य विन्यास व क्रियाया विशेष अध्ययन याःगु खनेदु ।

नेपाल भाषाय् अन्वेषण यानाच्चर्वापि नेपाली भाषाशास्त्रीतय्गु आः तर्क प्रकाशित अप्रकाशित कृतिया आधारे धाय्गु खःसा थ्व अन्वेषणया सैद्धान्तिक पक्ष जक मखु प्रविधि पक्ष नं तसकं बमलाः । मेमेथाय् जुयाच्चर्वांगु भाषा वैज्ञानिक अध्ययन व अन्वेषण स्वयाः कीसं याना च्वनागु ज्या सिद्धान्त व प्रविधिया दृष्टिकोणं छुं मखुसां पीदें न्येदें लिपा लाना च्वंगु खनेदु । उकें नेपाल भाषा विषय प्रकाशित लेख सफू ब्वनेबले पीदें न्ह्योया काणे व तारापोरेवालाया सफू (सन् १९३१), Linguistic Survey of India (1909) बाय् बाबु-राम सक्सेनाया सफू (१९४१) बाय् भोलानाथ तिवारीया पाठ्यपुस्तक (१९५१) हानं दोहरे यानाः ब्वना च्वनाला धैथें च्वना वय्फु । थथे जूगुया मुख्य निगू कारण खनेदु । छगू कीगु शिक्षण संस्थाय् भाषा सम्बन्धी पठन पाठनया परम्परागत आधार । अले महाविद्यालय व विश्वविद्यालय स्तरे भाषा विज्ञानया अध्ययन, अध्यापन, अनुसन्धानया परम्पराया सर्वथा अभाव । विशेष-कथं नेपाल भाषाया क्षेत्रे थ्व खें उपयुक्त जू । उकें सिद्धान्त व प्रविधि नितांया औपचारिक शिक्षा-दीक्षाया अभावे गुलिनं ज्या जुया च्वन व थमं सःथे स्वविवेकं खंथे जुयाच्च्वन । ज्याया पूर्ति विधिबत् जूमजू सैद्धान्तिक लिधेंसा छुं दु महु स्वय्गु कुतः मजू । ह्यापाया पुस्तायापि भाषाविद् भाषायात ब्याकरणे नियम-बद्ध याय्गु व भाषायात लिपिबद्ध याय्गुली हे थःत अर्पण याना च्वंगु खनेदुसा लिपाया पुस्तायापि भाषाविद् थःगु खोजे प्रविधि व सिद्धान्तपा बःमकासैं जवेनं खवेनं धेचुलाः ब्वाञ्जीफुपि लँजुवाः तथें खनेदु ।

इन्द्र मालीजुं इलेब्यले च्वया दीगु १४ पु लेख मुना “कीगु भाय् : कीगु खँवः” नेपाल भाषाया भाषाशास्त्रीय अध्ययने छगू नाले माःगु ह्लापांगु पलाः खः । थुकी मुंगु लेख प्रकाशित व सुपरिचित खः । नेपाल भाषाया क्षेत्रे वेकलं बिया दीगु देनयात नालाः च्वसापासां थ्व सफूयात श्रेष्ठ सिरपालं सम्मानीत याःगुलिनं थ्व सफूया महत्व स्पष्ट जू । भाषाया व्युत्पत्ति, इतिहास, तुलनात्मक अध्ययन व खँवः पक्षे विभिन्न लेखं इन्द्र मालीजुया थ्व क्षेत्रे दुगु अध्ययन-शीलता व अभिरुचि यच्चुक खनेदु । पुलां पुलांगु अभिलेख व सफू जक मखु प्रकाशित सफू पत्रपत्रिकाय् पिदंगु ज्वलंया सजगता मालीजुया लेखे खनेदु । पःखाः, ऊयाः व सतः आदि शब्द स्वंगु भाषां वःगु धंगु खँया प्रामाणिक ज्वलंजक थुकी संग्रह जूगु मखु; नेपाल भाषा मेमेगु जःला खःला भाय्नाप गुकथं स्वाः, थ्व भाय्पागु नां व इतिहासया मू मू पक्षनं थ्व सफुती मुंगु ज्वलनं उला बी धंगु आसा याना । नेपाली भाय्पात नेपाल भाषां ब्यूगु त्यासां नेपाल भाषाया खँवः धुकू गुलि समृद्ध धंगु खने दु । नेपाली भाषाया भाषाविदत्थ दथ्वी नेपाल भाषाया विषय (ध्वनि व खँवः) दुगु भ्रमया तर्कपूर्ण समीक्षा थ्व सफूया छगू विशेषता खः । मालीजुं थुलि कोछीक छिना दीगु ह्लापांगु थ्व स्तुत्य पलाः लिचिला दीमखु धंगु भलसां थ्व बःचाधंगु न्हयना थन हे बःचाय्के ।

कमलप्रकाश मल्ल

थाय्मङ्ग, येँ

तछलाखः ४, १०९८

नेपाल भाषा

१. नेपाल भाषा नेपाःयागु छगू आदि भाषा खः । ह्लापां निसैं थ्व भाषा जन भाषा बाय् देश भाषा व राज भाषा कथं वया च्वंगु खः । ^१ उकिं न्ह्याथें ज्याःगु पकाः वःसां थ्व भाषाय् चलः मवन । बरू छगू सशक्त भवानाच्वंगु भाषाया दसु कथं थौं तक पलाः न्ह्याज्याकः वना च्वने फत । कारण थ्व भाय् जनता नापं विशेष याना ज्यामि वर्ग (Working Class) नाप हितु-हिना वया च्वंगुलिं खः । थ्व भाषायागु जन्म गुकथं जुल थुक्रियागु लिसः बिइ अःगु मजू । तर थ्व भाषा लिच्छवि युगय्हे त्रिकास जुइ धुंकुगुलिं थ्वया सिकेँ यक्व न्ह्यो हे जन्म जुइ धुंकुगु खने दु । उबले जन साधारणं नवाइगु भाय् जुगुलिं मेगु भाय्यागु प्रभाव लाइगु नं स्वभाविक ज । भाय् परिवर्तन-शील खः, गुकथं अःपुल उकथं प्रयोग जुया वनी । नेपाल भाषा नं उकथं प्रयोग जुया वया च्वंगु दु । लिच्छवि जुजुपिसं थःगु मां भाय् त्वःता संस्कृत भाय्यात राज भाषायागु कारण जनता इमिगु भाय् मथुगुलिं जुइमा । संस्कृत भाय् नाप नेपा भाषां नेपाःगालय् मखु थः गुठियार भाय् मार्फत ध्वङ्गु जुइमा । ^२ लिच्छवितय्गु संस्कृत भाय् प्रति मोह नं यानाः, नेपाल भाषाय् नं उगु इलय् छगू संक्रमण कथं हःपा वःगु जुइमाः । गुक्रिया फल स्वरूप नेपाल भाषायात संस्कृत भाषां आपालं खोंबः तय्य ब्रिया थःगु मुक्क

१. स्वया दिसैं—पुलां पुलांगु साहासन । थन्यागु साहासन मुंका पिकाय्गु कुतः इतिहास संशोधन मण्डल; डा. डिल्लीरमण रेग्मी; धनबज्र बज्राचार्य, गौतमबज्र बज्राचार्य; हेमराज शाक्य; लीलाभक्त मुनकमि; योगी नरहरि; व मोहनप्रसाद खनालपिसं यागु दु ।

२. मेक्समूलर

प्रभाव लाके फत । थथे संस्कृतयागु स्यलागु मुक्क प्रभावं यांना उबलेयागु समाजं संस्कृत वाङ्मय धःका थकुगु जक मखु कीगु संस्कारया विधि विधान फुक्क संस्कृत भाषाय् च्वया थकल । गुगु विधि विधान थौं तक नं संस्कृतया माध्यम हे ज्या छ्यलेयांना वया च्वंगु दु । उबलेयागु समाजय् संस्कृतं च्वये फँगु बाय् च्वयेगु कुतः तक हे ह्नाय् तप्पुकेगु खँ जू वन । अले साहित्य बा छु सृजना संस्कृत माध्यमं यांना थःगु बौद्धिक परिप्रेक्ष्य न्वयेगु व क्यनेगु यांना हल ।

२. नेपाल भाषायागु छ्भू विशेषता एकाक्षर परिवारया खलः कथं नवाय् बले चिहाकेका छ्वयेगु खः । थ्व स्वभाव कथं यांना खँग्वलय् पस्वित्तन जुया खँग्वः थें खने दै । गुकियांना संस्कृत भाषायागु खँग्वयात नुनाः थःगु हे पहचह कथं छ्यलेगु यांना हल । थथे प्रयोग जूगु नेपाल भाषीतय्सं नवाइ-बले मे चातुइका वा चिहाकय्का नवाइगुलिं खः । थ्व हे कारणं यांना संस्कृत भाषायागु खँग्वयात थःगु ध्वनि कथं हिइका, छु कथं रूप हे हिइका न्हूगु खँग्वःयागु रूप दया वना च्वंगु खने दु । मल्ल कालया नी स्वसां निसें संस्कृतयागु प्रभाव फन स्यलाना वल । अले नेपाल भाषा खँग्वः धुकुतिइ तत्सम खँग्वत संस्कृत पाखें आपाः दुहां वल । थुकथं संस्कृत भाषायागु खँग्व पाखें उप्पो मोह दया वल नेपाल भाषाया खँग्वः प्रति अनास्था भाव उप्पो खने दया वल । गथेकि लनिं, तिमिला थें ज्यागु नेपाल भाषायागु थःगु कथं यागु मू खँग्वयात त्वःता चन्द्रमा थें ज्यागु खँग्वः मचायेक छ्यलेगु मात्रा उप्पो खने दत । थथे संस्कृतयागु खँग्वः काया छ्यला नेपाल भाषायागु धुकू जासां मेखे थःगु भाषायागु खँग्वः वथं गयाः, खतं नया फन्नै ध्वनिना ह्ना वने त्यन । कीगु च्वयेगु भाषाय् संस्कृतं फन, फन ह्यकाका हल । तर उबलेयागु नवाइगु भाषाय् गुलि प्रभावित यात व धाःसा छुं चि महुगुलिं छुं सिइ महु । अय्नं आः नवाइगु भाषाय् उप्पो प्रभाव खने महु गुलि च्वइबले खने दु । थ्व हे दाप्पु ज्वना बिचाः याये बले उबलेयागु नवाइगु भाषाय् संस्कृतयागु प्रभाव गावकं ह्य जू मेकथं धाय्गु खःसा उबले

नवाइगु भाय्लय् मुक्कं नेपाल भाषाया खँवः जक खः । नवाइगु भाय्लय् प्रभाव ह्य जू, च्वइगु बा किइगु भाषाय् जक उप्पो गथे लात थ्व नं छगू न्ह्यसः खः । उबले गुलिस्यां सफू च्वइ, थ्यासफू च्वइ, साहानसे किइकेत च्वइ अर्थे च्वइपि संस्कृत भाषायागु शिक्षा दुपि आयाः दुगुलि जुइमाः । गुगु खँयात अऊ साहानस ब्वनेबले उकियागु वाक्य गठन व शैली प्रष्ट याः । थथे जूगुलि नं संस्कृतयागु प्रभाव उप्पो खने दत । तर थ्व खँ बालांक ध्वामथुगुलि नेपाल भाषा संस्कृत भाषां बूडूगु भाय् खः । थ्व भारोपेली परिवार (Indo-European) या गुठियार खः धकाः धायेत तक लिफः मस्थल । वास्तवय् नेपाल भाषा भारोपेलि परिवारपा गुठियार मखु । भोट-चीन खलः थें नेपाल भाषा नं एकाक्षर परिवारया छखलः जक खः ।

३. नेपाल भाषायागु ध्वनि, खँवः, धातु आदि मुंकाः बिचाः यानाः दुवातुवाला स्वयेबले एकाक्षर परिवारया खलः नं मखुला धाइ थें शंका जू । नेपाल भाषायागु थःगु कथंयागु पह्यात बिचाः यानाः वातुवाला पिल्ह्या स्वःसा जापानी भाय् थें छगू स्वतन्त्र भाय् धाःसा छुं पाइ मखु थें च्वं । जापानी भाषाय् नं चीनी भाषायागु आपालं प्रभाव लाना च्वंगु दु अऊला च्यागूगु सदिंलय् जापानी तय्सं चीनी भाषां चीनी लिपियात कयाः च्वया तःगु दु । गुंगू सदिंलय् कूकं नां याह्य छह्य बौद्ध भिक्षुं चीनं “सिद्ध मातृका” नां यागु सफू जापानय् यंकाः, व हे सफूया ग्वाहालि कथं जापानी वर्णमाला दयेकल । थुकथं स्वयेबले जापानी भाय्यागु स्वापू चीनी भाय् नाप खने दु । चीनी भाषाया ध्वनि नाप जापानी भाषायागु ध्वनि यागु नं स्वापू सूक्ष्म कथं दु अय्नं जापानी भाय् चीनी परिवार दुने मलाः । छुं भच्चा प्रभाव लायेवं व हे भाय्यागु कचा खः धायेगु भाषाशास्त्र प्रति अनभिज्ञता क्यनेगु खः । जापानी भाय् गुगु परिवार दुने लाःगु खने मदु बरू छगू स्वतन्त्र भाय् जक खने दु । अर्थेत्तु कोरिया भाषा नं छगू स्वतन्त्र भाय् खः । नेपाल भाषायात गहन कथं अध्ययन मयासैं धाय्गु खःसा छगू स्वतन्त्र भाय् धाये हे माः । तर नेपाल भाषायागु प्राचीन रूप-रेखायात बिचाः याना धायेगु खःसा

एकाक्षर परिवारया खलः खः, छगू स्वतन्त्र भाय् मखु ।

छगू अजुगति चाइगु खँ थ्व दु कि याक स्वभावया भाय् जापानी भाय्या छुं खँवः नाप नेपाल भाषायागु नं स्वापू खने दु गथेकिः—

नेपाल भाषा	जापानी भाषा
सि	सी
नि	नि
हः	हा
हि	ह्लि
निभा	निभा
गन ?	घन ?
ह्लि	हि
यो	यात
ह्लाय्	हाना
सु	सु ?
छु	छि
फुकु	फुकेगु

थुकथं वातुवाला ब्वना स्वयेबले नेपाल भाषायागु स्वापू गुलि वर्मा, चीन भाय् नाप दु उलि हे जापानी भाय्व, कोरिया भाय् नाप नं खने दु ।

४. नेपाल भाषायात गुलिस्यां एकाक्षर परिवार चीनी खलः दुने लाका तःगु दु । गुलिस्या तिब्बत बर्मी खलया दुने लाका तःगु दु । खःला नेपाल भाषा-यागु पहचह विशेषतायात दुवाला स्वयेबले एकाक्षर परिवारया चीनी खलः व तिब्बत-बर्मी खलः दुने मलाः, थथे दुने तयेगु कुतः चिपागु थासाय् मन्हा, मन्हा स्वतुमतु स्वच्याका तयेगु जक जू वनि । बरू नेपाल भाषा एकाक्षर परिवारया छखलः जक खः गथे चीनी व तिब्बत-बर्मी खलः खः । छायाःसा नेपाल भाषायाके एकाक्षर परिवारया खलः भाय् तय्के दुगु विलेखता सुला च्वंगु दु । एकाक्षर परिवारया विशेषता मध्ये अयोगात्मक

(Isolating) खः निगू खँवः छगुलिइ मिले जुइ मखु खँभाय्लय्
(Sentence) छगू खँवः थाय् व छ्यंकथं नां, विशेषण, क्रियापद व
क्रियाविशेषण नं जुइफु । खँवल्य् छुं कथं यागु विकार वा हिली मखु^३ ।

छुं उदाहरण चीनी भाषा कथं

ता लेन—तःधंहा मनू

लेन ता—मनू तःधंहा (खः)

नेपाल भाषाः नं अयोगात्मक (Isolating) खः छायाधाःसा अयोगात्मक
विशेषता नेपाल भाषाय् नं उप्पो दु ।

(१) तःधंहा मनू (ख)

मनू तःधंहा (ख)

(२) भिहा मनू

मनू भिहा (ख)

(३) बैत पा

पा बैत ।

(४) सफू स्व

स्व सफू

थथे खँवः चवय् कवेय् लाकेबले अयोगात्मक कथंयागु विशेषताय् छुं पाइ
मखु गुगु कीगु भाषाय् नं पाःगु मदु । मेगु एकाक्षर परिवारया विशेषता छगः
आखलया खँवः खः । गुगुं अव्यय थें जुइ न थ्व बढे जुइ, न थ्व घटे जुइ न
स्यना हे वनि । खँभाय्लय् न्ह्याथाय् यंकुसा स्यनी मखु गथेकि कीगु भाषाय्
थन्यागु खँवः आपा दु । हानं ध्वनि प्रकरण याना भन्ना आखलं आपा खँवः।
म्वाय्का बिइ । खँवः छगू हे जूसां ध्वनि अनुसार अर्थ पाना च्वनि । थन्यागु
खँवः कीगु भाषाय् आपालं दु । हानं अनुनासिक ध्वनिया खँवः आपालं दु गथे
ङ ब ज । गुगु कीगु नेपाल भाषाय् आयागु (Present) ईयागु भाषाय् ह्य जुइ
धुंकल तर ह्यापा आपालं याना अनुनासिक खँवः उप्पो हे छ्यला तःगु दु ।

३ लियोनार्ड ब्लुमफिल्डः भाषा

वैज्ञानिक कथं हुवाला स्वयं स्वयेवले नेपाल भाषायाल एकक्षर परिवारया तिब्बत-बर्मी ब्रम् चीनी खलः दुने लाक व्यवला तःगु वैज्ञानिक पह मजू । बरु एकक्षर परिवारया खलः लय्के दय्भागु विशीषता दु । आः, तिब्बत व बर्मी भाय् नाप कोगु खँवः यागु समानसाया छुं इस्तु स्वना स्वये—

१) बर्मी भाषा	नेपाल भाषा
ने	निभाः
म्यक	मिखा
जातः	जातः
मि	मि
२) तिब्बती भाषा	नेपाल भाषा
मिक	मिखा
मे	मि
डा	डा
दु	दु
सिक	सि

बर्मी व तिब्बती भाय् नाप थत्ये मिलेजूगु आपालं खँवःत दु । अर्थेनु जापान व कोरिया भाय् नाप नं मिले जूगु आपालं खँवःत दु । आ चीनी भाषा, तिब्बत भाषा व बर्मी भाषा नाप तया स्वये

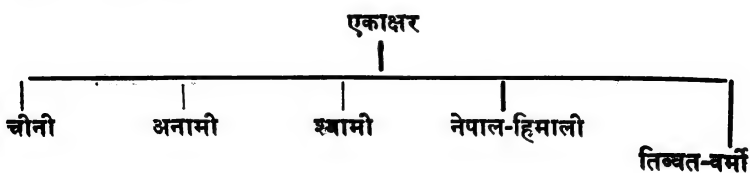
चीनी भाषा	तिब्बती भाषा	बर्मी भाषा	नेपाल भाषा
शु	मे	मि	मि
मुक	मिक	म्यक	मिखा
साम		छँ	सँ
खिचैन	खि	खे	खिचा
ङ	डा	डा	डा
	नकुं	ह्लखो	ह्लम्
	ह्लिमा	ने	निभाः

वा	पाला	अभा	अबु
ई	ची	ति	छि
रि	नी	ह्री	नि
साम	सुम	सुम	स्वँ
सी	शी	ले	पि
सु			स्यु

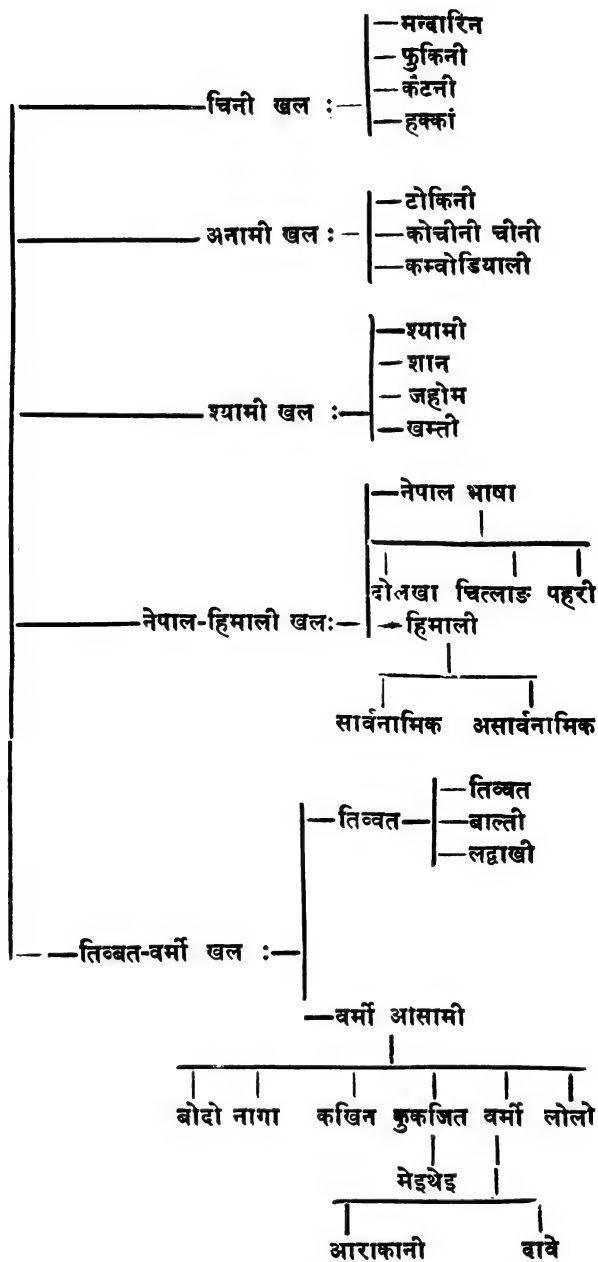
युक्तं तया स्वयेब्रले नेपाल भाषा नाप स्वंगू भाय्यागु नं उलि हे सतिइगु खनेदु । गुलि, गुलि खँग्वः छुं भचा पाना च्वंगु नं दय्फु । थत्ये पाना च्वंगु मू कारण थाय् कथं ध्वनि प्रकरण जूगुलि जुइफु ।

भारोपेलि परिवारया भाषाय् नं छुं भचा पाना हे च्वंगु दु । गये- अबु खँग्वः यात संस्कृतं पितृ (पिता) ग्रीकं pater लैटिनं pater फ्रेचं pere स्पेनिसं padre जर्मनं vater पुलांगु अंग्रेजी भासं feeder आयागु अंग्रेजी भासं father फारसी भाषां पिदर, हिन्दी भाषां पिता, पंजाबी भाषां पिउ धाइ ।^४ थये धाइबले स्पेलिङ्ग मिले जूसां ध्वनिइ नं हिला बना च्वंगु दु ।

भाः, नेपाल भाषा एकाक्षर परिवार दुने लाःगु युक्तं खः व सिइकेत ब्वः थला स्वयेः—

एकाक्षर परिवार

थ्व बिभाजनं क्तन ह्नाय्कं थें यच्चुक नेपाल भाषा एकाक्षर परिवार दुने लाः ब तर तिब्बत-बर्मी खलःया । बाय् चीनी खलया मखु दुने । बरू थ्व निध्वलया संगुतान जक मखु थःथिति खलः धका सिइ दु । नेपाल भाषायागु थःगु हे वंशिष्टता दु, थःगु हे पह दु । हिमालय परिवार दुने रूपतत्त्वया आधारे सार्वनामिक (pronominalised) व असार्वनामिक (Non-pronominalised) ब्वथलागु दु । नेपाल भाषायात नं ग्रियर्शनं व मेमेपिसं नं तिब्बत-बर्मी खलः दुने दुथ्याका तंव्यूगु दु । गुगु अवैज्ञानिक धकाः च्वय् हे बलु बिइ धुंगु दु । नेपाल-हिमाली खलःया हिमाली परिवार दुने जक स्वीगू भाय् दु । गुगु कागते, कुलुङ, खम्बू, खालिङ, गुरूङ, चौरास्या, छिमतुङ, थामी, थुलुङ, दुर्मी, धिमाल, बलाली, बाहिङ, बालिङ, मग, मुर्मी, याखा, राई, रोडोङ, ल्याप्चे, लिम्बू, लोहरोङ, वायु, सागपाङ, सुनवार, लाबिछाङ, दुङ्माली नाछेरेङ, शेर्पा, थकाली ।

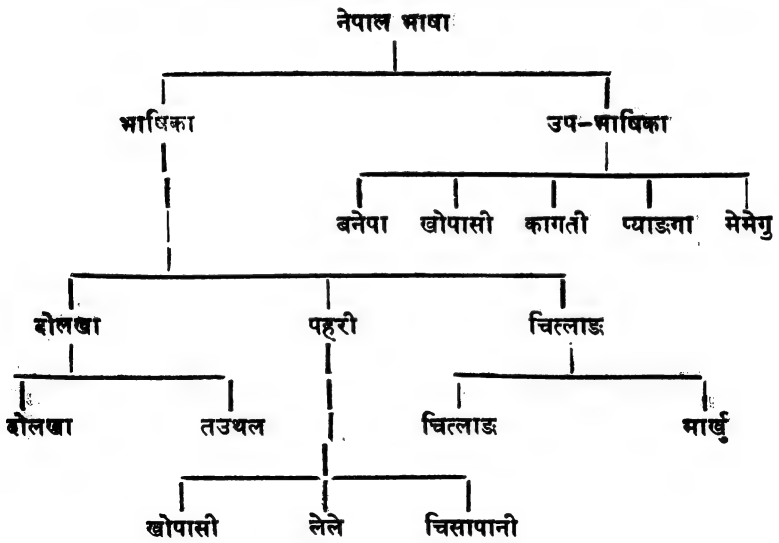
५. कीगु नेपालय् नेपाल भाषा भाषीत डयेन्यागु जिल्लाय् च्वना च्वंगु खने दु । खःला, कीह्य, कीनिह्य ला अधिराज्य भरीया न्ह्यागु जिल्लाय् खने दु । प्यहो नं उप्पो दुगु जिल्ला जम्मा कीन्यागु जक खने दु ।^५ पहरी भाय् नं नेवाः भाय् यागु छगू भाषिका खः । ग्रियर्शनं पहरी भाय्पात नेपाल भाषायागु छगू भाषिक (direct) कथं ब्वथला थकुगु दु । पहरीतय्गु ल्याखा (जनसंख्या) ह्य हे जू । थुपि नेपाल अधिराज्य दुने स्वहो व निह्य जक दु ।^६ पहरी तयेगु सम्बन्ध नेवाःतय्गु नाप सिके बनुवार, माकी व खेय् तय्गु नाप उप्पो सम्बन्ध जन-जीवनय् खने दु । गुकियांना खेय् भाय्पागु प्रभाव ला बःगु दु तर थ्व खे भतिचा तक हे मयुया प्रा. बालकृष्ण पोखरेलं थुमित भागधी खलःयागु भाय् ला मखुला धकाः न्ह्यसः बि तयातःगु दु गुगु शंका असत्य खः ।^७

५ ०१८ सालयागु जन गणनाया आधारय्

६ ऐजन

७ राष्ट्रभाषाः बालकृष्ण पोखरेल

भा: नेपाल भाषायागु भाषिका व उप-भाषिकायात थुक्थं न्वः थला स्वये-

६. नेपाल भाषाया खँवः नाप आपालं भाषायागु खँवः मेमेगु नाप स्वापू खने दु विशेष याना: हिमालयया जःखः च्वंगु भाय् नाप । गथेकि तामाङ भाय् नाप क्वातुगु स्वापू खने दु । थथे हे चेपाङ, लिम्बू, मग, थकाली व मेमेगु भाय् नाप नं उलि हे स्वापू दु । खँवः कथं जक मखु, परिवारया विशेषता कथं चीन, बर्मा, तिब्बत नाप व खँवः कथं जापानी, कोरिया नाप नं स्वापू बालाक सिइ दु । अर्थेत्तु भारतया आसाम प्रवेशया प्यंगू भाय् यानो, तागेत, डाफला व मिरि भाय्यागु छुं खँवः नाप साम्यता खने दु । भारतयागु हे अलमोडा जिल्लायागु रङ्कोर, दारगिया, चौदाङ्सी, ब्याङ्सी नाप व नेपा: दुनेयागु भाय् थुलुङ, राङोङ बालिङ, डुङ्माली, थामी, लिम्बू, याखा, खम्बू, बाहिङ, वायु, शेर्पा, कागते, तामाङ, सुनवार, गुरुङ मग, सतार, धिमाल, थकाली आदि, आदि थें ज्यागु एकाक्षरी व आग्नेय खलः नाप नं स्वापू खने दु । तर थथे स्वापू दुगु

आपालं कारण दयेकु । गुगु पूर्वक अन्वेषण याय् धुंका जक ववछिना छवये
फेगु खः । थ्व भाय् तय्गु'नाप जूगु साम्यता यागु छु वसु छु भच्चा भाय् यागु
वानु स्वयम्भु लाल श्रेष्ठ 'कीजि' स बी धुंकुगु दु ।

७. आः, नेपाल भाषायागु छगू पहचह मध्ये 'र' यागु 'ल'; 'ल' यागु 'र' जुया
चवंगु पाखे मिखा ववये । नेपाल भाषायागु 'र' व 'ल' यागु प्रयोग लिच्छवि
कालीन युगयागु प्रभाव जुइमा । आः वधा थ्व हे नेपाल भाषायागु छगू
कथंयागु विशेषता जू वःगु दु ।

लिच्छवीकालीन युगं निसें प्रभाव लाःगु कारण लिच्छवीतय्गु मां भाय्
मागधी खः । खःला, लिच्छवी तय्सं राजभाषा संस्कृत याःसां थःगु मां भाय् यात
त्वःतुगु मदु वसु कथं प्याखनय् निम्न पात्र तय्सं मागधी भाय् ह्लाइगुलि नं सिइ
दु । मागधी भाषाय् 'र' थासय् 'ल' प्रयोग जुइ गथेकि राजा > लाजा । नेपाल
भाषाय् नं 'र' या थासय् 'ल' छ्यला तःगु खने दु गथे रानी > लानी । थुकथं प्वला
स्वयेबले 'र' यात 'ल' याना छ्यलेगु मागधी भाय् यागु प्रभाव खने दु, । थ्व,
पैशाची भाय् यागु खःला धाइ थें नं खने दु, गथे कि पैशाची भाय् लय् 'र' या
थासय् 'ल'; 'ल' या थासय् 'र' याना छ्यला तःगु खने दु । रुद्र > लुद्र,
कुमार > कुमाल । थथे हे प्राकृत भाषाय् नं खने दु । लिच्छवीकालय् लिच्छवी-
तय्गु नाप संसर्ग नेपाल भाषायात प्रभाव लाःगु खः । लिच्छवीतय्गु पाखे लाःगु
प्रभाव मखुसा प्राकृत, मागधी व पैशाची भाय् लय् थें थ्व नं नेपाल भाषायागु
छगू विशेषता खयेमाः ।

हानं नेपाल भाषाय् मेगु भाय् यागु खँवः अर्थे हे वुहां वःगु मदु, व भाय्
ह्लाइपिसं छुं ज्या ज्वना द्वाहां वइ अलेतिनि इमिगु खँवः लाःवइ । थथे याना
वुत्तकाया तसां थःगु ध्वनि कथं छाय्पिया छ्यलेगु याना तःगु खने दु । तर मल्ल
कालय् वयाः फारसी, उर्दू, अरबी, भोजपुरी, मैथिली भाय् यागु खँवः नं दुथ्याका
कयातःगु दु । थुकि यानाः हे नेपाल भाषाया खँवः धुकू बलात, तत्सम व
तत्भव खँवलं कीगु भाषाया छगः पिलाचा जाल तर विदेशी खँवः यागु मतिलां
याना नेपाल भाषाया खँवः यात तोफिका लोमंका छवत । गथेकि 'अहल वनेगु'

यात 'शिकार बनेगु' व 'अहहि' यात ग्याधा छ्यला छवत । नेपाल भाषाय् स्वंगु शदि निसैं मुस्मां भाय्यागु खँग्वः उप्पो छ्यलेगु यात । गुकिइ उप्पो याना फारसी व अरबी भाषायागु खँग्वः दुहां वया चवंगु दु ।

८. नेपाल भाषा नेपाःयागु आदि भाषा जक मखु, दोलखा देंयागु नं आदि भाषा खः । पहरी भाय्, चित्लाङ्ग्य भाय्, दोलखा भाय्, थें ज्यागु या मू भाय् खः । नेपाल भाषायागु मू रूप ख्वपयागु भाय् खः, यें यागु भाय् थ्व हे भाय्यागु परिस्कृत व परिमार्जित स्वरूप खः । ख्वपय् दुने नं नेपाल भाषा नवाइबले छुं भच्चा ध्वनि कथं पाना चवंगु दःसा येँय्, यलय् नं थत्थे हे पाना चवंगु दु । नेपाल भाषा क्किवय् न्यासि वन कि भाषाय् छु भच्चा ध्वनि कथं पाना चवंगु दइ, थ्व हे कारणं याना नेवाः नेवाःत नवाइबले खँय् भाय् ह्लाङ्गु । नेपाः गालं पिने नेपाल भाषा आपाः हे पाः, तर ध्वनि कथं स्वःसा येँ, यलयागु भाय् सिके ख्वपयागु भाय् नाप आपाःहे सतिगु खने दु ।

दोलखा यागु नेपाल भाषा न्नाप ध्वनि, खँग्वः आपालं पाय् धुकुंगु दु । दोलखायागु नेपाल भाषा हे मू भाय् खःला ? थ्व अन्वेषणयागु विषय तिनि । दोलखायागु नेपाल भाषायात न्नेपाल भाषा मधास्ये दोलखा भाषा धायःमागु कारण च्वय् धया थें ध्वनि, खँग्वः, रूपतस्व पाःगुलिं खः ; अथेतुं चित्लाङ्गयागु नं । दोलखा भाय्यागु अलग हे लेखय् विश्लेषण यायेत कुतः याये ।

९. नेपाल भाषायागु नाप चेपाङ्ग भाय्यागु साम्पता भच्चा बिच्चाः याये । नेवाः व चेपाङ्ग छगू हे जाति धाइगु नं ज्याथा-ज्याथितयेगु म्हुतु न्यने ताये दु । ईशा बुइ न्यादें न्ह्यो धाइथें ह्लापा चेपाङ्ग व नेवाः छगू हे जाति, उबले नेवाःतय् नेवाङ्ग धाइगु हँ । लिपा थुपि निथ्वल जुल । थ्व खँ थय् धकाः कोछिइ थाकु, मानव-शास्त्र आधारय् अन्वेषण याना स्वःसा छुं भच्चा खँ सिइ दइगु खः । खःला चेपाङ्ग तय्गु सम्बन्धय् सच्छि व चाःचू दें न्ह्यो अन्वेषण याह्य त्रियन हजशनं चेपाङ्ग तय्सं गुडें च्वंगु सिसा फुसा व अहल याना जिउता तथा वया चवंगु दु धकाः च्वंगु दु । लिपा डा. रेनभोन नेबेस्की ओज ओबिजं थुमिगु अध्ययन याना चेपाङ्ग मंगोली जाति खः

शुमिगु भाषा तिब्बत-वर्मी परिवारयागु खः धकाः च्वगु दु ।

मूलकथं नेवाःत मंगोलीयन खः आ वयाः आर्यतयगु हि नं मिश्रण जूगु दु । मेगुकथं धायेगु खःसा मंगोलियन नेवाः व आर्यन नेवाः खः । नेपाः गालय् बकले ह्नापां वन्ता पाखे नेवाःत बल । थुपि दोलखा जुया वःगु जुइमाः । अनहे छुं भचा च्वना अन हे भेथाय् जुया नेपाः गालय् दुहां वःगु जुइमाः । थुकथं वःगु जूसा चेपाङ व नेवाः छगू हे जाति धकाः धागु छु भचा सत्यता खने दइ । छायाँघाँसा चेपाङतयगु मू थाय् दोलखा जिल्लायागु सुनाथली खः ॥धकाः चेपाङतयसं नं स्वीकार याः ।

चेपाङ भाषा	नेपाल भाषा
आपा	अबु, आपा
भाउ	भाःत
म्हे	मि
ती	लः
सिं	सिं
सी खया	सी त्यन
मन्त	मनू

थुकथं खरबः ल्ह्याया स्वयेबले नेपाल भाषा व चेपाङ भाय्यागु साम्य खने दु । की नेपाल भाषी, गुपि गामय् च्वंच्वन उमिसं अबुयात अबु व आपा नं धाः । थुकियात बांलाक अध्ययन याय् बाकी हे दनि ।

‘नेपाल भाषा’ छुं दसु

खश जनजिवाया ज्ञाता धकाः खँयतय्सं माने याना तःह्य
 व्याथःह्य महानन्द सापकोटाजुं ऊयालं खँग्वःयागु प्रसंगय् “मालीज्यूले नेवारी
 भाषालाई नेपाल भाषा किन भनेको ?”^१ धकाः छगू न्ह्यसः तये हयाः नेपाल
 भाषा प्रति थःकां जुया दिइगु खः । अर्थेतुं छुं व्यक्तितय्सं नेपाल
 भाषा प्रति थःगु प्रतिक्रियावादी नीति न्ह्यव्वया बदनाम यायेगु कुचेष्टा नं
 यागुलिं, अन्यापिं प्रति ग्लानि व क्षोभ जुइगु छगू स्वाभाविक खँ खः । स्वंगु
 परम्परा, जातियताय् कुठारघात जुइगु कथं प्रहार यायेगु बुद्धिमानो ज्या मखु ।

नेपाल भाषा नेपाः गाःयागु आदिवासीतय्गु भाषा खः ।^२ नेपाल भाषा
 हे थ्व भाषायागु वास्तविक व सत्य एवं प्राचीन इलं निसंयागु ऐतिहासिक नां
 खः । नेवारी धायेगु सर्वदा गलत व अनुचित लँपुयागु अनुशरण यायेगु खः ।^३
 छायाधासा प्राचीन इलं निसं थ्व भाषायागु नां नेपाल भाषा जुया वया च्वंगु दु,
 नेपाल भाषा जन भाषा यागु रूप थःगु ख्याति काये धुकुंगु दु । गुक्तियागु दसु
 राष्ट्रिय पुस्तकालय, राष्ट्रिय अभिलेखासय, केशर पुस्तकालय, व ज्वसापासा
 यागु सफूकुथिइ च्वंगु हस्तलिखित सफूत काये फु । नेपाः गाःयागु साहासनय्
 नेपाल भाषा धकाः हे च्वया तःगु दु । नेवारी धायेत व फुक्क सफूत च्याका
 छबये फय्के मानी, साहासन फुक्क तछ्याय् फय्के मानी अर्थात् समसुद्दिनयागु
 जन्म जुइ मानि अले तिनि नेवारी धाये जिइ । नेवारी गथे धायेगु ? गुकथं
 नेवारी जुल ? यदि “नेवार जातिले बोलने भाषा भएकोले नेवारी भएको हो,

१. ऊयालं प्रसङ्ग-रूप रेखा ११८ य् महानन्द सापकोटायागु छगू न्ह्यसः।

२. लिच्छवीकालय् नेपाल भाषा

३. ऊयालं खँग्वः अध्ययन छगू तँसा

नेवारी भन्न के को लाज के को संकोच" धायेगु खःसा खश जाति नवाइगु भय-
 मत खसी भाषा धायेत छुक्रिया लज्जा छुक्रिया संकोच ? तर लयना च्वनि
 ऐतिहासिक सम्बन्ध । यःत जक छिकेगु, थःत जक भिकेगु व थःत जक यकायेगु
 हे साम्प्रदायिकता यागु मू भि खः ।

नेपाः गाःया आदिवासीतय्त 'डेपाल' धाइ । थ्व हे खँवः नं नेपाल
 जूगु खः । थुमिगु भय्यात डेपाल भाषा धाइ । इतिहास शिरोमणि बाबु-
 राम आचार्ययागु बिचाः कथं "नेपालका वंशधर नेवारहरू हैं तर भाषा भने
 आदिवासीको अपनाएका छन्" पहिले यो सार्वनामिक भाषा थियो पछि अर्य
 भाषाको प्रभावले असार्वनामिक हुन आयो" थुक्थं नेवाः व नेपाल भाषा पाः
 धकाः बाबुराम आचार्य कयन । तर जिगु थःगु अनुसन्धान कथं थ्व खँ माने
 मयाये ब्रह्म याःगु दु । छाय्ःधासा वर्तमान नेवाः फुक्क हे आदिवासीत मखु ।
 भि लिच्छवीकालय् नेपाल भाषा धंगु लेख्य चर्चा याये धंगु दु ज्यापु, पहाँ,
 गथु, दुई व मेमेगु जातित आदिवासी जुइ फु धकाः । आदिवासीतय्गु नभ्रसा,
 सहनशीलता व सौहार्द्रता नापं संस्कृति याना नेपाः गाःयापि फुक्क मनूत नेवाः
 जू वन । छाय्ःधासा नेवाः व नेपाल छगु हे खँवः नं व्युत्पन्न जूगु खः । थुक्क
 जुगु व्युत्पन्न फुक्क विद्वानतय्सं माने याःगु दु । Census of India 1961
 Part ii-C, (ii) चवथा तःगु दु ।

Newari was ancient language of Nepal before the overthrow of the Newar dynasty in 1769. As Mr. Gait points out, 'Newar' and 'Nepal' are only different forms of the same word, and Newari is not now a tribal language, but is that of a nation i.e. of the subjects of old Newar kingdom. It is the vernacular of central and eastern Nepal.^४

ग्रियर्सनः थःगु सफू Linguistic Survey of India Vol 1

४. Census of India 1961 Part 11-C (11)

pt iV page 18 च्वया तःगु दु ।

Europeans call it 'Nepali' or 'Naipali' i.e. the language of Nepal This is a misnomer, for it is not the language of Nepal, but that of the Aryan ruler of the country. The only inhabitants of Nepal itself give the name (in a slightly corrupted form) to the principal Tibeto-Burman language of the country. Newari and call the Aryan language 'khas-kura' or khasa-speech”^५

श्री डिल्लीरमण रेग्मी—

‘जिस भाषाको आज हम नेपाली कहते हैं नेपाल से ऐतिहासिक या सांस्कृतिक सम्बन्ध नहीं है । केवल स्थानीय नेवारी उससे सम्बन्ध रखते हैं ।’^६

श्री रामकृष्ण शर्मा—

नेपाल (नेवारी) भाषालाई न नेपाली भन्नु लायक छ, गोरखालीलाई हेन ।”^७

बास्तव्य नेवारी धायेगु यूरोपियनतय्सं याना जक खः गुकियागु अनु-शरण अंग्रेजतयगु प्रति भक्ति दुपि च्यो बुद्धितय्सं यानाः जक जुल । छायाःसा हडसन सिके न्ह्यो यागु गुगुनं साहासनय, सफुलि नेवारी च्वया तःगु आतक लुगु मदुनि ।

इतिहास संशोधन मण्डल, डिल्लीरमण रेग्मी, योगी नरहरि, हेमराज शाक्य आदिपिसं संकलन यानाः पिकाःगु साहासनय. बीर पुस्तकालय नं पिकाःगु साहासनय नेपाल भाषा हे च्वया तःगु दु । गुगु नं साहासनय नेवारी च्वया तःगु

---

५. Linguistic Survey of India Vol 1 × pt. Iv page 18

६. नेपाली भाषा र साहित्यः डिल्लीरमण रेग्मी

७. गोर्खा व भारती पत्रिकाय गोर्खाली कि नेपाली धंगु बिबादया प्रसंगय वःगु लेख

मदु नरु नेपाल भाषा हे च्वया तःगु दु ।

ख्वपयागु टौमढी त्वालय् च्वंगु साहासनय् नेपाल भाषा हे च्वया तःगु दु ।

“अतः परं नेपाल भाषा । श्री योडस्तु सोमवासरे श्री त्रिपुरविद्या पीठिया द्वार पादुका स्थापनया दिन जुरों ।”

×

×

×

नेपाल भाषा । श्री श्री जय यक्ष मल्ल प्रभुर्वा कुरसं पादस्थापनया दिन गजुदि छसि पुल द्यका हूँ यितिन द्यका जुरो ।”

किपुली च्वंगु साहासनय् :—

“अतः परं नेपाल भाषा

... .. याडा ।

यलय् च्वंगु :—

“अतः परं देश भाषा नेपाल भाषा ... .. श्री श्री पुरम्बर सिंह देव ठाकुर सत ददा नरसिंहजु परलोक बिज्याडा, थो सते निमित्तिन देवग गथकूत दथकं”

काण्ठमण्डपय् च्वंगु :—

“अथ नेपाल भाषा न्यमुग स्वभूर्ग विव लिपि वुरो व ९ थ्वीछु वु या ...”

यलय् कृष्ण देगलय् :—

“अथ नेपाल भाषा लिख्यते । स्वस्ति । ... .. थ्व कुन्हु कोरया हुति यज्ञ याडन ।”

नेपाल भाषा च्वया तःगु साहासन, ताडपत्रत आपालं दु गुगु ल्ह्याया साध्य मजू ।

थुकि स्पष्ट सिद्ध संस्कृत भाषाय् नं नेपाल भाषा धाइ । गुगुप्राचीन ईलं निते परम्परागत आदर्श जुया च्वंगु दु । जिगु विचारय् थ्व नेपा गाःयात नेपाल धायेगु वैधानिकता मुनां बिल अनं निते नेपाल भाषा धायेगु वैधानिकता वल ।

अन्तर्जगि धायेगु थ्व दु कि छु नं भाय्यागु नां स्यंकेगु संकीर्णता मकास्ये, की फुक्क छह्य हे धंगु भावकाये माःगु दु । थौंयागु युग्य थः जक नये थः जक पुने, थःगु जक इज्जत तये धंगु भावना नव उपनिवेशवादी नीति खः । म्वा व म्वाके ब्यू धंगु नीति काये माः । पूर्व मेची निसें पश्चिम महाकाली तक यागु चाय् ब्रूपि फुक्क नेपाली फुक्कसिगु मंकाः नेपाल खः । नेपाल दुने ल्लाइगु फुक्क भाय् नेपाःयागु खः । थ्व फुक्कसिगु संरक्षण व सम्बर्द्धन जुइ माःगु दु । प्राथमिक व माध्यमिक शिक्षायागु माध्यम स्थानीय मातृभाषा बिइमाःगु दु । राष्ट्रिय भाषायागु मर्यादासा लागि भाषायागु रूपय् छगू विषय प्रत्येक ल्कासयापिं मस्तय्त बबने हे माय्के माः । न्हूगु शिक्षा नियमं स्थानीय मातृभाषायागु अवहेलना व उपेक्षा याःगु दु । गुगु ई नाप मिले जूगु खँ मखु ईलय् हे सुधार याना प्रजातान्त्रिक परिपाटी अनुसार शिक्षा मातृभाषां बिइ माःगु दु धंगु खँ न्ह्यथना थन हे व्वचायेके ।

लिच्छवि काल्य नेपाल भाषा

१. १. नेपालयागु इतिहासया स्वर्णयुग लिच्छवि युगयात माने याना तःगु दु । तर थ्व लिच्छवित नेपालयापि मखु थुपि भारत यागु वैशाली राज्यं नेपाल पाखे दुहांवपि खः । थुपि नेपालय् गुबले दुहां वल थ्व निश्चित कथं व्वछिइ मफुसां इशा सिके न्यागूगु शताद्वि पाखें दुहां वःगु आपासिगु अनुमान व धापू न्यने-ब्बने दु । मगध दे नं वैशाली देय् हताः (आक्रमण) याकाः बुसेलिं थःगु दे त्वःता नेपाललय् दुहां वंगु इतिहासकारतय्गु मत खने दु । इशायागु ह्लापागु शताद्वि निसं नेपालयागु राजनैतिक सार्वभौमिकताय् थःगु अधिपत्य तथा शासनयागु खँय् फुक्क धाइथे इतिहासविदतय्गु छप्वाः म्हुतु जू । लिच्छवितय्सं नेपालया तात्कालीन शासक किरातीतय् ब्रूकाः थःगु आधिपत्य तःगु खँ गोपाल वंशावलि नं च्वया तःगु दु ।

“अथ सूर्यवंशप्रभावात् नेपाल किरात निर्जित्य । लिच्छविवडस प्रवर्ततेः ॥”^१

न्ह्यागु थजु, लिच्छवितय्सं नेपाललय् थःगु आधिपत्य यात तरुं उपनिवेश मध्येकु बरु ईपि थतुं नेपाःया बासिन्दा जुया वन । थुकिं प्रष्ट जू, प्राचीन इलं निसं नेपालया आदिवासीतय् थःगु आधिपत्य जमे याना च्वने खंसा आदिवासी-तय्गु संस्कृति, कला व संस्कारं पराजित जू धकाः । थ्व हे नेपालया आदिवासीतय्गु परम्परागत देन खः । नेपालयागु इतिहासयात व्वचाय्क बांलाक मनन व अनुसन्धान याना वनेबलय् थ्व देया आदिवासीत राजनैतिक कथं

---

१. गोपाल वंशावलीः इतिहास प्रकाशः सन्धी पत्र सङ्ग्रह भाग १ः योगी नरहरि नाथ ।

भावनागत रूप संगठित जुया च्वंगु खने मडु । थुमिगु सामाजिक व धार्मिकगत संगठन यागु सुदृढता जक खने दु । यदि थुपि राजनैतिक व धार्मिकगत कथं संगठन जूगु जूसा थुमिसं विदेशीतयगु आधिपत्ययागु विरोधय् विद्रोह याये माःगु खः । तर थुकथं जूगु खने मडु । विरोध यात दमन याःगु उल्लेख नं जूगु मडु । थुकि उबले यापि आदिवासीतयगु सहनशील, नम्र व धार्मिक भाव प्रभावित उप्पो जूगु खने दु । किरातीत नं आपालं पुलांगु जाति खः । तर थुपि सिके न्ह्यो निसे थन आदिवासि तयगु बसोवास जुइ धुंकुगु खने दु । नेपालया प्राचीन जाति याने आदिवासीतयत नेपाल बाय् डेपाल जाति धाइ । थुमिगु किरातीतयगु नाप गुलि स्वापू दु व नृतत्वशास्त्रीं भू कयना बिइगु ल्यं दनि । तर किरातीत हे भू आदिवासी धाये मफुगु कारण आदिवासीत थें शान्त, सहनशील व नम्र भावना किरातीतयके रहू जू । बरू राजनैतिक आधिपत्य जमे यायेगु भाव उप्पो प्रबल खने दु । नृतत्वशास्त्रयागु अध्ययनं पुलांगु जाति मध्ये ज्यापु, गथु, दुई, पाही आदि मेगु जाति खने दु । सम्भवतः थुपि नेपालया आदिवासीतय संन्तान जुइ कु । विशेषतः ज्यापु, जाति आपाः हे पुलां व लिच्छवी सिके नं आपालं न्ह्यो निसे नेपाः गालय् च्वेना वयाच्वंगु छगू जाति खः । गथु जाति नं पुलांगु जाति खः व नेपाः गालय् प्राचीन इलनिसे केन्द्रित जुया च्वंगु खने दु । दुई, पाही नं आपालं पुलांगु आदि जाति खः । लिपा सभ्यता प्रभावित जुया थुपि नेपाः गालय् दुहां वःगु वाय् लिच्छवी युगयागु चरमता याना गुई विस्फु वना लिच्छवीत मदय् धुंकाः हानं नेपाः गालय् दुहां वःगु थुकिया निर्णय याये बाकि हे तिनि । छायाःसा “यो लिच्छवीहरूले आठ सय वर्ष राज्य गर्दा नेवारहरूका बस्ती एक एक गरी दखल गरेर यिनीहरूलाई भगाइ दिए । भागेका नेवारहरू छिमेकमा रहेका मुर्माँमा मिसिएर ‘न्यार्बा’ कहलाए । जो नेपाल ब्याँसीमा नै अडिए ती पहेरी कहलाएर होन अवस्थामा रहेका छन् ।”^२ पहेरी जाति नेपाः तयगु नाप छुटे जूगु लिच्छवीकालय् खः । ज्यापु, गथु, दुई, पाही

---

२. नेपाल, नेवार र नेवारी भाषा : बाबुराम आचार्य : नेपाल सांस्कृतिक पत्रिका १: १

(पहरी) आदि जातियागु नामकरण ऐतिहासिक, सांस्कृतिक व आर्थिक परिवेश अनुरूप जूगु खने दु । आः कीसं अपुक अन्दाज याये फु लिच्छवीत वये सिकं न्ह्यो, किरात युग सिकं न्ह्यो निसं थम्यागु जातित थम च्वना वयाच्चंगु खने दु गुगु छगू हे जाति कथं मुना च्वंगु जुइमाः । छायाधाःसा ज्यापु, गथु, दुई, व पाही आदि आदि जातित ज्यापुमि (Working Class) कथं स्वानाच्चंगु खने दु । थव जाति गनं वःपि खः थव छगू साप हे लिसः बिइ थाकुगु न्ह्यसः खः । छायाधाःसा थुमिगु भाषा व ह्य यागु बनोट मंगोलियन थें खने दु । तर वर्तमान संस्कार हिन्दू पह उप्पो खने दु । कालान्तरय् वया थव ज्यापुमि (Working Class) तय्गु भाषा विकसित जुयावन गुकि याना सशक्त जनभाषायागु रूप काःवन । थव हे ज्यापुमि (Working Class) जाति तय्गु पाखे इकलें ह्तापां नेपायागु आदिभाषा नेपाल भाषायागु संरक्षण व सम्बर्द्धन जूगु दु । लिच्छवीतय्सं आदिबासी तय्गु त्वाःयात मुक्क थःगु यानाः मेगु खँग्वलं धायेगु छःसा इखल याना विस्युके छ्वलं नं आदिभाषायात छुं कथं नं ह्ताकाः छवयेगु कुतः याःगु खने मदु ।

१. २. लिच्छवीतय्सं थःगु मां भायात उलि प्राथमिकता ब्यूगु खने मदु । बरु संस्कृत भाषायात उप्पो प्राथमिकता ब्यूगु दु । संस्कृत भाषायागु माध्यमं हे राजकाज, राज्य संचालन याःगु खने दु । छुं संजा खँग्वः थाय् वाचक खँग्वः आदि तात्कालीन जनभाषा नेपाल भाषा यागु छ्यला तःगु खने दु । थुकथं संस्कृत नाप नेपाल भाषा ध्वदुगु ईशाया न्यामूगु शताब्दि जूगु खने दु ।

२. १. लिच्छवीतय् थःगु जाति प्रति गर्व दु । नेपालया जुजु धायेगु सिकें नं “लिच्छवी कुलकेतु” “लिच्छवीकुलङ्कार” धायेगुलि उप्पो गर्व याःगु खने दु । गुगु खँ लिच्छवी इलय् यागु साहासतय् स्पष्ट छवया तःगु दु ।

गुगु वसु कथं ववय् ल्ह्याया तइगु दु ।^१

१. स्वस्ति मानगूहा ..... लिच्छवि (कु)

२. (ल) केतु भट्टारकमहाराजधिराज श्री ध्रुवदेव ..... या
सन्निवेशवि

[नोली, ५१]

×

×

×

४. .... स्वस्ति श्री मानगू (हा) ... .. दिगचित्तसन्तती
लिच्छवि कुलकेटु भट्टारक —

५. राज श्री ध्रुवदेवपुरस्सारः सकल जननिरूपद्रवोपायसंबिधानाधित

[नोली ५२]

+

+

+

+

१. स्वस्ति श्री मानगूहादनेकदिगन्तरप्रथितपृथुपराक्रमो लिच्छविकुहा
लङ्कारभूतो भट्टार

[नोली, ५३]

१. ॐ स्वस्तिमानगूहादभिन वोदित दिवसकरकराधिकातर—

२. दीप्तयशोशुमाली लिच्छविकुलतिलको भट्टारक महाराज—

[नोली, ५५]

१, सम्बत् आ ९ भाद्रपदकृष्ण सप्तभ्यां ।। श्रीमन् राजाधिराज परमेश्वर
परमभट्टा (र) क । श्री मानदेवस्य विजयराजे । श्री दनिज्व (र)

श्व साहासन छगू व मेगु छुं साहासन त्वःता मेगु आपालं साहासनय्
“लिच्छवि कुलकेतु” “लिच्छविकुलङ्कार” खँवः छ्यला तःगु दु । नेपाल खँवः

३. Nepalese Inscription of Gupta: R. Gnoli.

नोलीयागु सफूर्लि चवंगु साहासन व पूर्णिमा पत्रिकाय् इतिहास संशोधन
मण्डलं पिकागु साहासनतय्गु को ल्ह्याया कायागु दु । नोलीं व्वंगु गनं—
गनं अशुद्ध जूथाय् इतिहास संशोधन मण्डलं शुद्ध रूपं व्यूगु कथं कयागु दु ।
थुनिया लागि इतिहास संशोधन मण्डलया पासापि धन्यवादया पात्र खः ।

लिच्छवि ईयागु साहासनय् उलि छ्यला तःगु खने मडु गुलि मल्ल जुजुपिसं
याना तःगु डु । नेपाल सम्बत् ५७३ पाखे सांगाया ईनाय् द्योयाथाय् छगू साहा-
सनय् 'नेपाल मण्डल प्रभु' धकाः छ्यला तःगु खने वु । गुगु

१. ॐ नमः श्रीमन विनायकायः ॥ श्री नेपाल मण्ड

२. ल प्रभुः श्री श्री जययक्षमल्ल देवश्य विजयराज्ये

नाप यक्षमलं लिपा यापि जुजु तय्सं थःत 'नेपालेश्वर' धकाः छ्यला
तःगु डु^४

“श्री नेपालमण्डलेश्वर श्री श्री जय राय मल्ल देवः, श्री श्री जय रत्न
मल्ल देवः श्री श्री जय भीम मल्ल देव... ..”

“स्वस्ति श्री नेपालेश्वर श्री श्री जय रत्न मल्ल देवस्य विजयराज्ये
काष्ठमण्डपस्थानस प्रतिवर्ष जोगिचक्र दयके यात दान याडा भाख ध्वते ।”

(रेग्मी. मे. ने. ॥॥)

३. १. थ्व दॅयागु नां नेपाल जगु खँ लिच्छवि ईयागु साहासनय् नं किय
तःगु डु ।

“... ..श्री विष्णुगुप्तः कुशलीभविष्यतो नेपालभूमिजो... ..”

उकिं थ्व प्रष्ट सिइडु थ्व दॅयागु नां लिच्छवित वयेगु सिकं न्ह्यो निहँ
'नेपाल' हे जुयाच्चंगु खः । इशा सिकं प्यंगूगु शताद्वि न्ह्यो कौटिल्यं थःगु
अर्थशास्त्रया सफुलि 'नेपाल' खँग्वः च्वया तःगु डु ।^५

“... ..अष्टप्लोतिसंघात्वा कृष्ण भिड्गिगती वर्षवारणमय सारक
इति नेपालकम्... ..”

थत्थे हे याना प्रयागय् समुद्र गुप्तायागु छगू साहासनय् 'नेपाल' खँग्वः
च्वया तःगु डु ।

---

४. Medieval Nepal III Dr. D. R. Regmi. रेग्मीजीयागु
सफूति थ्व साहासनयागु को ह्यययागु खः । गुगु साहासन रेग्मीजुं थःगु
सफुलि बिइ- ह्यो संशोधन मण्डल पिकाये धुकुंगु खः ।

५. अर्थशास्त्रः कौटिल्य ११ अध्याय ३० प्रकरण

“..... समतट—कामरूप—नेपाल—कर्तपुरादि—प्रत्यक्ष-
नवति—भि....”

३. २. थुकिं स्पष्ट जू इशा सिकं ध्यंगुगु शताद्वि न्ह्यो निसें नेपाल खँवः द्ये
धुकुंगु दु । तर नेपाल भाषानाप संस्कृत ध्वदुक नाप लागु इशायगु
न्यागुगु शताद्वि पाखे जक खः । उकिं नेपाल खँवः संस्कृत भाषायगु
खवः मखु व तात्कालीन जनभाषा यागु हे जुइमाः । थ्व द्येयागु नां नेपाल,
थ्व द्येयागु संस्कृति नेपाल संस्कृति, थ्व द्येयागु कला नेपाल कला धाइथें
थ्व द्येया जाति नेपाल जाति व भाय् नेपा भाय् धकाः प्राचीन इलं निसें
जुया वःगु जुइमाः । लिपा अर्थतय्गु प्रभावं जातियात नेपाल जाति
मधासे नेवाल जाति धयावंगु जुइमाः । लिच्छवित बयेगु सिकं न्ह्यो
नेपाल भाषा जन भाषा कथं विकसित जुइ धुकुंगु जुइमाः । लिच्छवि
तयेगु ईलय् साहासनय् असंस्कृत भाषायगु खँवःत छ्यला तःगु खने दु ।
व खँवःतय्गु बालांक शल्य-चिकित्सा व अनुशीलन यात्रा स्वयेगु खःला
व संज्ञावाचक खँवःत उप्पो यात्रा तात्कालीन जनभाषा नेपाल भाषा-
यागु खः । व ईयागु साहासनय् नेपाल भाषायगु खँवःत लाःगु आधारय्
जक मखु ग्लाटोकोनालोजीयागु आधारय् नं अध्ययन यात्रा नेपालयागु
आदिभाषा नेपाल भाषा हे खने दइ ।

४. १. आदिवासीत ल्याचा कथं म्ह जुइफु तर जातियागु सौहार्द्रता, सहन-
शीलता व सांस्कृतिक गरिमां नाप लिपा वःगु जाति तयेगु अनुकरणीय
चीज यात समावेश यात्राः थःगु संस्कृति, परम्परा व भाषा कुनै लंका
छ्वःगु खने दु गुकियाना छगू विस्तृत जातियागु संगठन जू बन । गुकि-
यागु फलस्वरूप विभिन्न जातियागु संस्कृतियागु संमिश्रण नेवाः संस्कृति
विकसित जुइ फत । नापं भाषाय् नं विभिन्न आर्य अनार्य भाषातय्गु
खवः दुथ्याका काःगुलि भाय् नं आपा हे सम्पन्न जुल । लिच्छवि ई
सिकं न्ह्यो उलि परिमार्जन व परिस्कृत जुइ फुगु मखुनी नापं उबले
भाषायगु रूप काये फुगु नेपाल भाषा मखुनी । तर बोली यागु रूपयात

त्वःता भाषायागु रूप कार्थेत कुतः जुया च्वंगु खः ।

४. २. आः, नेपाल भाषायागु प्राचीन खँवःतय्गु चर्चा याये । सम्भवतः प्राचीन इलय् थः मू परिवार नाप बाया वःगु आपालं मडुगु जुइमाः । निगूगु, खँवःत आपालं मज्यःगु वाय् ।हेला मवंगुलि परिमार्जन जुइ मफुगुलि उबलेयागु खँवःत कर्ण कटुता जुइगु स्वाभाविक खः । प्रत्येक सन्धिदंय् भाषायागु रूप व खँवःयागु प्रकृति मचायेक बुलुहु हिला वयै ध्वनि नं जुया वना च्वंगु खने दु । हजार वं न्ह्यो यागु खँवःलय् ध्वनि व रूप पाना वंगु छुं अस्वाभाविक मजू । थुकथं हिलम वने मफुस्ता भाषा विकासयागु लँपुइ वने मफुगुलि जक जुइफु ।

४. ६. लिच्छवितयसं नेपाःगालय् थःगु आधिपत्य याये धुंकाः नेपाःमालय् दुने च्वंगु त्वा., गांतय्गु नां तक हिला छवयेगु कुतः मयाः । तापं आदि भाषायात न्हंकाः छवयेगु कुतः नं मयाः । बरू जनभाषाया रूप स्वाका तःगु खने दु थुकथं जनभाषाया रूपय् नेपाल भाषा म्वाये फुगुलि थःगु मौलिकता व स्वतन्त्रता कायम याये फत । गुकियागु फलस्वरूप थौं थव भाषां बालांक प्रगतिया पलाखय् न्ह्यज्याये फत ।

४. ४. लिच्छवि युग्या साहासनय् लम्मा च्वंगु खँवःत त्कःता व इलय् नेपाल भाषायागु सफूत लुगु खने मडुनि । थुकियागु आपालं कारणत दयेफु । गुकियागु उल्लेख जि ह्तापा, ह्तापायागु लेखय् नं याये धुंगु दु । लिच्छवि युग्यागु साहासन यागु अध्ययनं नेपाल भाषायागु अध्ययनं यायेत आपालं ग्वाहालि ब्यू । गुगुलि नेपाल भाषायागु उत्पत्ति लुइकेत आपालं ग्वाहालि बिइ थुकिया लागि ग्लोटोक्रोनोलोजी (Glottochronology) अनुसार अध्ययनयागु विकास याना अनुसन्धानं याये मानि । लिच्छवि युग्या स्हासनय् लाना च्वंगु खँवःतयेत कयाः भाषा ज्ञाता एक् इतिहास शिरोमणि बाबुराम आचार्यजुं चवका दीइगु दु “नेपाल व्यासीमा रहेका लिच्छवि राजाहरूका संस्कृत भाषामा लेखिएका शिला-पत्रहरूमा जे असेस्कृत शब्दहरू पाइछन् ती नेपालका बोलीका सम्बन्ध

हुनामा सन्देह छैन । ती असंस्कृत शब्दहरू संज्ञावाचक छन् । नमुमाका निमित्त प्रकाशित भएका र अप्रकाशित रहेका शिलापत्रहरूबाट केही नाम उद्धृत गरिन्छन् ।

- (क) देवपाटनमा रहेका रत्नसंघका अप्रकाशित शिलापत्रमा गाउँका नामः बुलङ, खेपुङ, दुंप्रङ, ह्यास्प्रिङ, खेनम ।
- (ख) भादगाउँ तुलाछेँ टोलका शिवदेवका प्रकाशित शिलापत्रमा★ गाउँको नाम खुप्रङ ।
- (ग) ललितपुर तौळ्याः टोलका जिष्णुगुप्तका प्रकाशित शिलापत्रमा●गाउँका नाम थग्व, गांगुल, असिङ्को, कङ्प्रिङ, कंकुलङ ।
- (घ) सतुंगलका शिवदेवका अप्रकाशित शिलापत्रमा, गाउँका नाम काटुङ, फिरङ, जगातका नाम कट्टारक, कुधुठर ।
- (ङ) ललितपुरका नरेन्द्रदेवका अप्रकाशित शिलापत्रमा, करका नाम भट्टा मापचोका, पीटाल्जा ।

४. ५. श्री नेपालया इतिहास शिरोमणिजुं आपालं कुतः याना लिच्छवितयेगु साहासनय् तात्कालीन जनभाषा नेपाल भाषायागु खँवः लानाचवंगु वकलें ह्यापां जुइका क्यानाबिल । गुगु वय्कः नं यागु कुतः खः व स्तुत्य जू । तात्कालीन जनभाषा कथं म्बाना चवंगु नेपाल भाषा उबले कर्ण-कटुता जू थथे जुइगु नं स्वाभाविक खः । कर्णकटुता जुगु कारण उबले यागु जनभाषा नेपाल भाषा निस्सैं नं भाषायागु स्वरूप बालांक काये मफुगु व बोलीया रूपय् विकसित जुया चवंगुलि जुइमा । छाय्धाःसा बोलीयागु विस्तार व विकासं हे जक भाषायागु स्वरूप काये फइ । नेपाल भाषां जनभाषायागु सम्मान लिच्छवि युगय् काये धुंकुगु खः । लिच्छवि इलय् नेपाल भाषा कर्णकटुता जूगु कारण थः खलः नाप

★ Le Nepal. vol. iii pg. 63-64. भक्तपुरयात खवप घकाः नेपाल भाषायागु नां खँवःलं बने जूगु खः ।

● Indian Anatiguary v. I× pg 171-72

बाया वःगु आपालं मदुगुलि नं जुइमाः । लिच्छवि ईयागु साहासनय्
लाना च्वंगु असंस्कृत खँवःयागु चर्चा इतिहास शिरोमणि बाबुराम
आचार्य जक मखु धनबज्र बज्राचार्य नं याःगु दु ।^१

५. १. लिच्छवि ईयागु गांयागु नां, जगाततय्गु नांयागु खँवःत नेपाल भाषा-
यागु खँव लाःगुलि उगु इलय् नेपाल भाषा थःगु क्षेत्रयागु विस्तार व
सुदृढ याये धुकुंगु खने दु । नापं गांयागु नां खँवः स्वयेबले नेपाल भाषा
थः खलः नाप बाधाबंगु च्वये धाइथे आपालं मदुनि बाय् युगौ युग
मदुनि । नेपाः गालय् लः सुना वनिगु सिकं न्ह्यो, नेपाः गाःया जःख
पाखे खः खलः नापं च्वना वइच्चंगु खने दु । नेपाः गालय् लः सुना,
बुलुंहं बुलुंहं वने धुंकाः, वस्ती नं बुलुंहं ववय् ववाहा वया च्वंगु
खने दु । थःपि च्वंगु गांयागु नां नं थःगु भाषां तःगु खने दु । गुगु
कालान्तरय् वया व पुलांगु नां ध्वनि हिला वंगुलि वा अन्य मेगु कारणं
हिला न्हूगु रूप काःगु जुइमाः ।

५. २. थुकथं थःगु वस्ती सारे या, या वःपि मनूतयेत कालान्तरय् नेपाल
जाति धकाः धया हल । थ्व जाति च्वंगु थाय् जुगुलि दक्षिण पाखे
वपिसं थ्व नेपाः गाःयात नेपाल धाःगु जुइमाः । गथेकि थाय् यागु नांयात
नेपाल धाल अथेतुं भाषायात नं नेपाल भाषा धया हल । दक्षिण पाखे
वपि आर्यतय्गु पाखे हे संस्कृत भाषा व संस्कृत सफूत नेपाः गालय्
बुत हःगु जुइमाः । सम्भवत् लिच्छवित वये सिकं न्ह्यो संस्कृत भाय्
वये धुकुंगु नं जुइफु तर इशायागु न्यागूगु शताब्दि पाखे जक दुहां वःगु
जुइमाः । नेपाः गालय् आदिवासीतय्गु ल्या उप्पो दुगुलि दक्षिण वःपि
आर्यतयसं आदिवासीतयेगु भाषा सयेकेत बाध्य जुल । गुकियागु फलस्वरूप
भाषा जक मखु आदिवासीतय्गु नाप मिले जुया च्वनेगुया लागि इमिगु
संस्कृति व संस्कार नं थः नाला कायेमाल गुकियाना वर्तमान नेवाः
जातियागु विस्तृत जू वन । उकि धायेफु थये वःपि विभिन्न जातियात

---

६. नेपाल, नेवार र नेवारी भाषाः बाबुराम आचार्य

आदिवासी नेपाल जाति भन्ने संस्कृति संस्कार त्यस्ता भन्ने जाति दुने हुन्थेका थिए। भाषायागु छुन अन्तर्गत अन्य बनेवाना बिल । थव नेपाल जातियागु छुन लक्ष्मण विवेकता खः । उखले भुक्तं एक सूत्रम् हुना बिल । भुक्तिया क्रमस्वरूप अर्थ जाति ज्वना भन्ने संस्कृत भाषायागु मं किच भिन्नस्थे ज्वने भक्तु । दक्षिणयागु भाषाय् संस्कृत भाषा हे ककले ह्यापां भाषा भन्ने खः । उक्त संस्कृत नेपाल भाषायागु स्थलाभु प्रभाव व देव बिल । थव हे प्रभाव याना नेपाल भाषायागु संस्कृत सूत्र तक धायेत भनूतयसं लिफः भन्थल । नेपाल भाषायागु संस्कृतया भूल धायेगुला नेपाल भाषायागु प्रकृति स्वभाव व परम्परागत उकायुद्धे मफुगु छुन भन्ने खः । संस्कृतयागु हे प्रभाव आदिवासीलभु भन्ना 'नेपाल' जक मध्यस्थे नेपाल भाषा धायेगु माना हल ।

१. १. लिच्छवि इत्यस्मात् साहसिकान् भाषायागु मां व जवायागु मां नेपाल भाषा यागु खँवः लाःगुलिं थव जाति व भाषा अपालं भूज्यागु खने दु । कन उक्तं अस्तुयागु धां तक नेपाल भाषायागु खँवः लाःगुलिं लिच्छवि भुग सिके अन्तर्गत ल्हो विकसित जुइ भुक्तुगु ग्लष्टोकोवलोजीयागु आध्याय्य धाये ह । सांगाय् क्वंगु लिच्छवि ईयागु सहासिक सांगा दे वाय् गंग्यागु नां, हाम्रो आदि नेपाल भाषायागु खँवः लाःगु हु । थुकि साहसिकीन जवभाषा नेपाल भाषा विकसित व सम्भव जुइ भुक्तुगु खने दु । थुकियागु स्तुति लागि सांगा स्थित अंगुवर्मायागु साहासन स्वये ।

२. "लिच्छविकालकी इतिहासका विवरणकाको प्रभाव" नामागु लेख । थव लेख्य धनबज्र बज्राचार्यजं नेपाल भाषायागु छुं खँवः लिच्छवि सहासिक दुगु दसु भाषा अस्तुत यागु दु । यथा लिफा क्कलं व्युगु दसु यागु खँवःत भाषायागु नेपाल भाषायागु धकाः तर्क क्वये हल । तर दुःख मा खँ लुनानं व्यक्तयागु मां तक भक्तस्थे व्यक्तयागु अनुसन्धानगत ल्हया काल । धनबज्रयागु थव लेख पूर्णिमा १७ छात्रे जूगु दु ।

१) कर्णालङ्काररौद्रश्वस दहिप्रवर्णव्यस्तवपर्यस्त (के) औ

२) प्रस्थ प्रच्छेदतापा...

...

...

८) ... श्री महासामन्तांशुवर्मा

९) कुशली शङ्खाग्रामनिवासिनः कुटुम्बिनः प्रधानपु—

१०) रस्सराम कुशलमाभाष्य सञ्छापयति विहितम्भव—

११) तु भवतामस्माभिः हाम्हं वस्तु ख्याद सैलघटाः कूम्हं

१२) वस्तु च पञ्च भवताम्पीडाकरमित्यवगम्य...

...

६. २. श्व साहासनय् लागु (११) यागु 'हाम्हं' व 'कूम्ह' निगुलि संस्कृतयागु मखु । श्व न तामांग भाय्यागु खः न गुरुङ भाय्यागु खः हामोयात तामांग भाषां 'सा' व गुरुङ भाषां नेपाली भाषां थें तिल हे धाइ । नेपाल भाषाय् प्राचीन इलं निसें हाम्ह < हामोर < हाम्वः जुया वःगु दु । उकिं श्व खंय्वः नेपाल भाषायागु खः । 'हाम्ह' खंय्वःयाल कया श्री धनबज्र बज्राचार्य थत्थे च्वःगु दु "तैत्यशाला (कोल) को प्रसङ्गमा आएको 'हाम्ह' वस्तु 'तिल' हो भनी बुकिन्छ । नेवारी भाषालाई तिल-लाई 'हामो' भनिन्छ ।"

हामं करतयेगु नांत, गांयागु नांत नेपाल भाषायागु खंय्वःत संस्कृत भाषायागु साहासनय् सानाचवंगु खने दु ।

६. ३. "... .. ग्रामस्योत्तरेण पर्वत भूमिश्चोखपरानामधेय जैलकरम्प्रति-
मुच्यदत्ता तस्याइच कलान्तरेण शासनान्तर्भावमभू (भावोभू) स्त ... ..
पूर्व दक्षिणेन येत्रं खरो दक्षिणेन चन्द्रिदुस् ... .. महच्छोत्तो

८. पूर्णिमा पत्रिकां

लुम्बिनी ... .. सिकरे... .. ।^९

थुकि छ्यला तःगु पहञ्चो, लुम्बिनी नेपाल भाषायागु खँवः खः । चोयागु अर्थ गुंयागु चो खः । वर्तमान नेपाल भाषाय् नं चो हे धा । थन करयागु नां नं छ्यला तःगु दु ब खः ‘चोखपरा’ व ‘सिँ’, थ्व निगुलिं नेपाल भाषायागु खँवः खः ।

लिच्छवि इलय्यागु साहासनय् च्वया तःगु गुं (जंगल नाप यागु) बू किच < किसि, तिलमक (कुलो) आदि खँवः त व हे अर्थय् नेपाल भाषाय् नं छ्यला तःगुलिं नेपाल भाषायागु हे खः धैंगु बालांक सिइ दु ।^{१०} सितपाइला धैंगु थासय् लिच्छवि ईयागु छगू साहासनय् हारागुं (हारागुङ्ग) नं नेपाल भाषायागु खँवः खः संस्कृत बाय् मेमेगु भाय्यागु मखु । अथेतुं थाय्यागु नां थेश्वो माग्वल, तेग्वल, साङ्गा आदि नं थ्व हे (नेपाल भाषा) भाषायागु खँवः खः ।

७, १. श्री जगदिश चन्द्र रेग्मी माग्वल खँवः नं मालटार बने जूगु अन्दाज याःगु दु । वय्कःयागु धापू कथं “ध्वनि समताको आधारमा अभिलेखमा पाइएको ठाउँ ‘मालटार’ को माल शब्द माग्वलकै परिवर्तित रूप हो भन्न सकिन्छ । यसरी हामी नेपाली भाषामा बोलचालमा आउने माल (जस्तो माल अड्डा, मालटाल) को साम्य पनि यहाँ देखिन्छौं ।^{११} श्री रेग्मीयात थःगु मोटामोटी अन्दाजय् व थःगु तर्कय् नं विश्वास मवु उकिं “तर भाषा विज्ञानको दृष्टिबाट माग्वल् शब्दबाट माल बनेको हो भनी किटान गर्न अठ्ठैरो पनि नपरेको होइन ।”^{१२}

७, २. माग्वल खँवः नेपाली भाषाय् प्रयुक्त जुया च्वंगु मालयागु समानार्थ खँवः मखु । नेपाली भाषाय् प्रचलित जुया च्वंगु माल खँवः नेपाली

---

९. ‘हाम्हुँ’ खँगो नेपाल भाषायागु खँ धकाँः धनवज्र ‘पूर्णिमा’ १७ च्वया विइगु दु ।

१०. ‘पूर्णिमा’ पत्रिकां

११. श्री धनवज्र यागु लेखया आधारय्

१२. लिच्छवि संस्कृतिः जगदिश चन्द्र रेग्मी

भाषायागु थःगु हे खँवः मखु थ्व खँवः अरबी भाषायागु खः । कीगु नेपालय् अरबी व फारसी भाषा १९ शताब्दि पाखे व्दाहा वःगु खः । उकिं 'माल' खँवःयागु कल्पना यायेगु किंचि कल्पना जक जू वनि । मालताल खँवः छगू कथं यागु सन्धी बने जूगु खँवः खः । उकिं 'माल' माग्वलं वःगु^{१९} धकाः विचाः यायेगु नेपाली भाषायागु खँवः धायेगु खँवः ज्ञान मडुगु दसु जक क्यनेगु खः । थन्यागु हल्कागु व मू मडुगु तर्कं श्री जगदिशचन्द्र रेग्मी थें ज्याह्य अन्वेषक धायेगु साःप हे मलोगु खँ खः ।

८. १. लिच्छवि इलया साहासनयागु अध्ययनं नेपाल भाषा उगु इलय् विकसित जूगु जक मखु जनभाषा तक जुयाच्चंगु प्रष्ट जू । नेपाल भाषायागु प्राचीनतायागु सम्बन्धय् मेगु लेखय् उल्लेख यायेगु कुतः याये । आःतक लुगु साहासनय् नेपाल भाषायागु ९६७ दँ पुलांगुतकयागु रूप बत । नेपाल भाषा धकाः साहासनय् च्वया तःगु दसु नेपाल सम्बत् ६०५ च्वया तःगु अमरकोशयात काये फु, गुगु अमरकोश बेलाइतयागु कैम्ब्रिज विश्वविद्यालययागु सफू कुथि सुरक्षित जुयाज्वंगु दु । गुगु सफूयागु छुं को पञ्चशते गतेब्दे माणिक्य बिरचितोरमरकोषस्थ नेपाल भाषा टिप्पणीं समाप्तेयम् ।”^{१४}

८. २. अन्त्यय् थुलि खँ न्ह्यथने लिच्छवि ई सिकं आपालं दँ न्ह्यो निसें नेपाःगाःगु आदिभाषा नेपाल भाषा हे खः । थ्व भाषा थनघागु लः फय् नापं ब्वलना थनयागु चायागु कण, कण पतिकं लाना च्वने धुकल । थ्व भाय् अनन्त कालतक म्वाना च्वनि ।

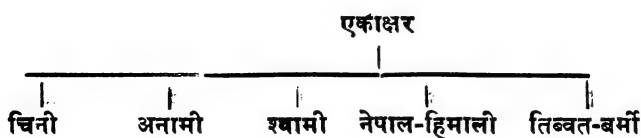
---

१३. लिच्छवि संस्कृतिः जगदिश चन्द्र रेग्मी

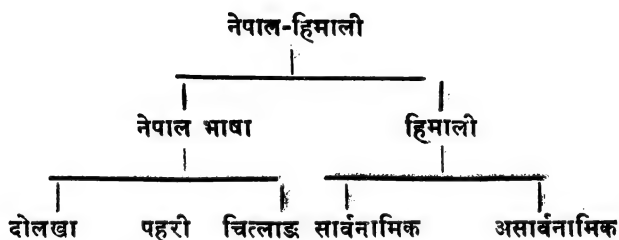
१४. थ्व खँयागु चर्चा 'हिम-ज्वाला' नां यागु पुस्तिकाय् श्री हरिराम जोशी याना दिइगु दु ।

गुरुङ् भाय्लय् नेपाल भाषायागु किचः

१. गुरुङ् भाय् नं एकाक्षर परिवारया नेपाल-हिमाली खलया हिमाली भाषायागु असार्वनामिक (Non-Pronomenalised) या गुथियार खः । नेपाल-हिमाली परिवारयागु एकाक्षर परिवारय् थत्ये लानाच्वं दु ॥

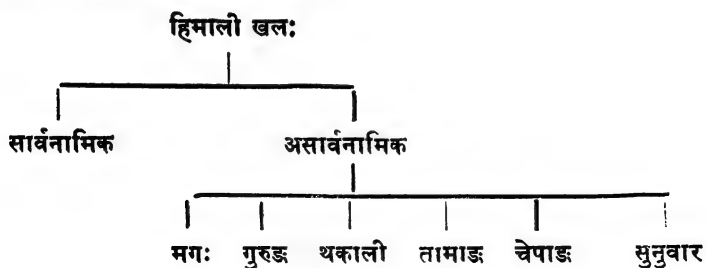
आः नेपाल-हिमाली परिवार दुने ब्व गुकथं बल्न च्वंगु दु अकियात वाला स्वये

खः ला सार्वनामिक (Pronomenalised) व असार्वनामिक (Non-Pronomenalised) धकाः थुमिगु रूप तत्व कथं ब्व थला तःगु खः । सार्वनामिक खलया गुथियारतय्गु छगू विशेषता कथं थुकि दुने लाःगु

१. “नेपाल भाषाः” नांयागु लेखय् स्वया दिसं

भाषाय् कर्ता व कर्म यवि सर्वनाम वःसा उकियात क्रिया पदय् हे तँसा कथं हना छवइ । धापू छु धाःसा छगू खँय् (वाक्य) कर्ता नं सर्वनाम हे वल, कर्म नं सर्वनाम हे वःसा अथे वःगु सर्वनाम यात क्रिया पदय् हे तँसा कथं घानाः छगू खँवः थें याना छयला छवइ । तर असार्वनामिक खलःया भाषाय् उगु कथं छयले मज्यू, भायलचं (Grammar) कथं स्यनि । कीगु देशय् असार्वनामिक खलःया गुथियार थुकथं दया वइ च्वंगु दु ।^२

२. १. भाषाशास्त्री श्री प्रियर्शनं कीगु भाषायात नं असार्वनामिक खलः दुने तया तःगु दु ।^३ थुकियात तापलेयापि (Foriegners) मेपि भाषाशास्त्री व नेपालय् चर्वापि भाषाशास्त्रीतय्सनं^४ भाषाशास्त्री श्री प्रियर्शनं किया थकुगु बाय् ब्व थला थकुगु धोयात छकःवाला तक स्वये माःगु भाः प्यूगु खनेमदु । तर असार्वनामिक खलः दुने नेपाल भाषा कातुकाना च्वंगु जितः ताल । असार्वनामिक खलःया गुथियार भाषातय्गु रूपतत्व, अर्थ व ध्वनितत्व छुं भचा जक ब्वनाबने तिब्बती-वर्मी खलःदुने मलास्य चीन व तिब्बती-वर्मी पाना च्वं थें जितःताल । उकिं हे जिं नेपाल-हिमाली खलः धकाः ब्व थले माःगु ताया, ब्व थला ब्वनेगु कुतः यानागु खः ।^५ खःला तिब्बती-वर्मीनाप गुलि स्वापू दु,

-
२. 'हिमाली खलःया भाषा तयेत त्यासा व स्वापू' नांयागु लेखं ।
  ३. प्रियर्शनः भारतया भाय्यागु सर्वेक्षण ।
  ४. बालकृष्ण पोखरेलः राष्ट्रभाषा बूडामणि रेग्मीः नेपाली भाषायागु उत्पत्ति
  ५. "नेपाल भाषा" नांयागु लेखं ।

चिनी भाषा नाप नं उलि हे दु, पाना नं उलि हे च्वंगु दु । तिब्बती भाषाय् नेपाल भाषायागु त्यासाया कालबिल भृकुटीया इलं निले जूगु दयेमाः । गुबले की नेपामित लजगाः व बनेज्याय् तिब्बती वन, अले कीगु त्यासा इमित उप्पो लात । तर थ्व लेपु व स्वानेयात हम्मिक्केगु कुत मयासे, ध्वा तक मथुङ्कं, नेपाल भाषाय् तिब्बती भाषायागु तःधंगु किचः लाना च्वंगु दु धकाः भाषाशास्त्री तयसं मिखा तिसिना धायेगु यात ।^६ गुलिस्त्र्या नेपाल भाषा नाप तिब्बती भाषायागु सभ्यता दु धाल । गुगु अथे जुया च्वंगु खः हे मखु ।

२. २. नेपाःयागु हिमाली खलःयागु भाय् तय्गु नं तिब्बती भाय् नाप नं स्वापू छुं भचा जक खः । उकिं तिब्बती भाय् मू खलः कथं हिमाली भाषा तय्त्त काकात्थेगु बालां भजू । तिब्बती भाषायागु रूप, अर्थ व ध्वनि-तत्त्व नाप हिमाली भाषायागु छुं भचा जक साम्यता दु तर हिमाली भाषाया हामा तिब्बती भाषा मखु । हिमाली भाषातय्गु ध्वाःपाः आतक स्वथे दुगु कथं धायेगु खःसा, नेपाल भाषा नाप हिमाली खलः यागु स्वापू ब्वातु जू ।
३. १. हिमाली खलःया असार्वनामिक गुथियारतय्त्त नेगल भाषां त्यासा वना च्वंगु खने दु । अर्थेत्तु हिमाली-खल पाखे नं वया च्वंगु दयेकु ? तर गुकथं त्यासा वल वाय् वःगु दु व माले हे मानि । हानं नेपाल भाषायात त्यासा नं बिइ मकुगु नं जुइकु छायाःसा त्यासा भाय् तमि व कः धाःसा जक बिइ फेगु खः । नेपाल भाषायागु न्ह्योने हिमाली खलः उलि तमि खने मडु उकिं साहेद हिमाली भाषातय्सं नेपाल भाषायात त्यासा नं बिइ मकुगु जुइकु । हिमाली खलःया भाय् उलि साहित्य पाखे च्वमन्हाः, कला पाखे नं ह्ला उलि ग्यंसु लागु खने मडु । साहित्य कथं हिमाली खलःया भाय् तय्सं ताय्ति तक नं याःगु खने मडु । उकिं थःखलःयागु भाय् यागु किचः नेपाल भाषाय् मलास्ये थः सिके

---

६. बालकृष्ण पोखरेल व भोलानाथ तिवारीयागु सफुर्ति ।

साहित्य ख्यलय् चवन्हागु भाय् (संस्कृत, प्राकृत, अरबी व फारसी)
यागु उप्पो खँवः नेपाल भाषाया खँवः धुकुतिइ लाः वःगु खने दु ।^७
संस्कृत भाषायागु किचः नेपाल भाषाय् साय हे बांमलाक लाःगु दु, गुगु
किचः स्वयाः नेपाल भाषा संस्कृत भाषाया मचा तक धाय्त लिफः
मस्वत । नेपाल भाषायात संस्कृत भाषायागु किचलं याना संस्कृतिकरण
लँपुइ फन्ने घ्वाय् त्यंगु खः ।

- ३-२. गुरुङतय्गु नाप स्वापु मल्लकाले दये धुकुंगु खने दु । हानं गुरुङत नेपाः
गाः या जःखः संगुतान कथं नं चवना चवंगु खने दु । थुपि नेपाः ग्गल्य
न्हापा, न्हापा बने ज्यायेत वइगु खने दु । थत्ये वये-वने न्हापां निसं
जूगुलि नेवाःतय्गु किचः लाइगु स्वाभाविक जू । थुकथं दकंमि, सिक्कंमि
थे ज्याःगु खँवः तप्यंक नेपाल भाषां त्यासा कथं गुरुङ भाषाय् दुकाया
तःगु दु । सार्वनामिक खलःया राई (वान्तवा) तय्सं धाःसा थन्यागु
ज्याः सम्बन्धी खँवः तप्यंक काःगु मदु । ज्याःयात काया व हे कथं थगु
भाषा नां छुना ब्यंगु खने दु ।^८ गुरुङ तयेके थन्यागु पह खने मदु ।
आः गुरुङ खँवः नाप नेपाल भाषायागु खँवः तया स्वये ।^९

अंग्रेजी	नेपाल भाषा	गुरुङ
Man	मि	ह्मी
Eye	मिखा	मीखु
Ear	न्हाय्प	न्हे
Spittle	ई	ई
Sleep	न्हाल	न्हर
Father	अबु	आपा
Radish	ले	लपू

७. “नेपाल भाषाया धुकू” नांयागु लेखं ।

८. “हिमाली खलःया भाषातय्त त्यासा व स्वापू” नांयागु लेखं ।

९. “तमु ब्यूइ चेके देदे रोमे” अमरबहादुर गुरुङ ।

Wood	सिं	सीं
Fire	मिं	मि
Louse	सि	से
Male-buffalo	थुमेय् (मेस)	में
Die	सिये	सीमो
Stool	खि	बिल
Pus	न्हि	न्हो
Phlegm	न्ही	ना
Leaf	लप्ते	ल
Male	मिजें	मयुमे
Adopted Son	धर्म मचा (ध्याका मचा ?)	धरमच्छ
One-eyed	कां	कन
Sneeze	छिं	छिन
Saliva	ला (ला)	राला
One kind of boil (rice)	प्वः (प्वक)	पोर
Room	क्वथा	कोठा
Roof	धुरी (पलि) ?	धुरी
Carpenter	सिंकंमि	सिकर्मी
Mason	देंकंमि	डकर्मी
Window	ऊयाल	ऊयाल
Buffalo	मेय्	मई
Two	नसि	उही
Three	स्वें	शो
Four	पि	प्लि
Five	डा	ड
Six	खु	बु

Seven

न्हस

ङी

Banna

म्वाय्

मच्च

३. ३. नेपाल भाषायागु संख्यात्मक खँग्वःत लाः गुरुङ भाषाय् जक मखु असार्वनामिक खलःया मेगु भाय् तामाङ, मगः, नाप नं छुं भचा मिलेजू ।^{१०} (अर्थेतुं सिं, मिखा, ऊयाल, दकंमि, सिंकंमि, नकंमि थें ज्याःगु खँग्वः लाः 'तप्यंक त्यासा वना च्वंगु खने दु । मगः भाय्यात वातुवाला स्वयेबले मगः भाय्लय् नेपाल भाषायागु खँग्वः त्यासा आपाः वनाच्वंगु खने दु । गुगु ह्यो हे धाय्मा । थोंकन्हे मगत भारोपेली खलः पाखे सतिना वनाच्वंगु दु, थःगु भाय् पाखे सिकें थुमिके भारोपेली भाय् पाखे मतिना वनाच्वंगु खने दु ।) संख्यावाचक खँग्वः छकः न्ह्योने तया स्वये

नेपाल भाषा	गुरुङ	तामाङ	मगः
छि	कृ	धिक	काठ
नसि	ङही	ङी	ह्लिस
स्वें	शो	सोम	सोम
पि	त्पि	ब्ली	बुली
डा	ङ	डा	बाङ्गा
खु	दु	डु	दु
ह्लस	ङी	निस	टुन
ज्या	प्रे	जात	के
गुं	कू	कू	कु
साह्ल	च्यू	च्यूइ	चु

४. १. "गुरुङतय्गु च्वनेगु थाय् नेपाःया आपालं च्वय् उत्तर पाखे जूगुलिं थुमिसं थः संगुतान मगःत सिकें उष्पो तिब्बती पह तयातये फुगु दु । गुरुङ भाय् विशेषयाना तिब्बत भाय् पाखे क्वछू ।^{११}" तर थ्व खँ उलि

१०. कीजिः स्वयम्भू लाल श्रेष्ठ ।

११. नेपाःयागु ऐतिहासिक रूप-रेखाः बालचन्द्र शर्मा ।

ग्यसु लाःगु मखु, गुगु क्कम् रुवंगु खँवःतय्त कयं :—

नेपाल भाषा	गुरूङ	सिङ्खा
छि	छु	जी
नस्ति	डही	नी
स्वै	शौ	सुम
पि	त्पी	शी
डा	ड	डा
खु	डु	डु
हस	डी	दुन
क्या	प्रे	ग्या
गुं	क्	गु
सम्ह	च्यू	चु
मिं	मि	मे
मिछा	मीछु	मिक
ह्मप्	न	नकुं
डु	मो	डु
ह्लाः (ह्लात)	यो	ह्लाकपा
सिं	सिं	सिक
खिचा	नकि	खि
क्याल	क्याल	धिगु
जि	ड	ह्लाङ्
अने	ह्यामो	स्युआ
काम्	कह	भु
अइ	अगँ, भागे	चिच्योला
छे	तडा	ह्ला
न्यापं	अहपे	अभ्यपु

४. २. गुरुङ्ग व तिब्बती भाय् पानाञ्चु वु उकिं तिब्बती भाय्लय् गुरुङ्ग भाय्
 क्वँछुना च्वंगु दु धाय् मँछि । तामाङ्ग भाय् नं हिमाली खलःया
 असाँवनामिक खः, गुरुङ्ग भसँ नं खः । गुरुङ्ग भाय् व तामाङ्ग भाय्यागु
 स्वांपू^१ २ गुलि दु खँवः गुलि साभ्य जू वः स्वये-

नेपास भाषा	गुरुङ्ग	तामाङ्ग
छँचु	प्रो	प्रा
सँ हागु ई	ड्यासा	ड्यासे
दुरू	ड्या	ड्ये
थौं	तिनि	तिनि
खेला	मान ज्ये	मानज्ये
फेतु	टिद	टिउ
ति	खुगु	खुगु
खा	नाक	नागा
खा खे	नाक फुम	नागा फुम
च्वँल्य्	रा	रा
छदँ	कुरी	कुरी
सा	म्या	मे
पाजु	आस्यो	आसेङ
मल्जु	आङी	आङी
जिलाजं	ह्यो	ह्या
अबु	आपा	आबा
भौ	चो	चाङ
भिचा	क्वे	कोन
" (मिसा)	क्वेमी	कोनमे
लै	लपू	लबू

१२. स्येङ्ग-स्येमुः सन्तवीर लाम् ।

लेबु	मेंदु	मेन्दोपोते
वु	उस्यु	उइसुक
कुने	छिक्	छयूगु
घोरल	तोसार	ताडसर
खिचा	नकि	नागि
सल	त	त
को:	कका	कावा
लिहां वल	याइ जि	याई
वा वल	नाम खाजि	नावा खाजी
कला:	न्नि	न्निङ
क्रिया कर्म (सी बले याइगु)	घेवा	घेवा

४. ३. गुरुङ भाय् व तामांग भाय् सतिक स्वापू खने दु । गुरुङ व तामाङ गुलि सतिइ उलि हे गुरुङ व तिब्बती भाय् तापा: । उलि जक मखु दें निनेबले नं थुमिगु मिले जू-

नेपाल भाषा	गुरुङ	तामाङ
कंग: (कंगल)	चह्र लो	च्यालो
खिचा	खा लो	खिलो
फा	फो लो	फाक लो
छुं	च्यु चो	चिवा लो
दोहं (दोहैन)	लोङ लो	लाङ लो
धुं	तो लो	ताक लो
भौ (भति)	हि लो	हे लो
ताहा:	सु प्रिलो	पोख्रे लो
गरुद	स प्रिलो	डुल लो
सल	त लो	ता लो
फं	ल्हु लो	लुक लो
माक: (माकल)	प्र लो	टे लो

५. १. गुरुङ भाषाय् नं सूर (Tone) ज्या यानाङ्गु खने दु । यथे सूर (Tone) ज्याः नेपाल भाषा चीनी भाषाय् उप्पो खने दु—

चिनी भाषाः

मा - मां ।

मा - सल ।

मा - बोबिङ्गु ।

नेपाल भाषाः

मा - मां ।

मा - स्वामी, केमा ।

मा - 'माःला' धाइखले, लिस बिङ्गु माः' ।

मा - स्वां थानु हला तःगु माः ।

गुरुङ् भाय्ः

(क) आखा - धये मखु ।

आखाँ - याये मकु ।

(ख) पयोबा - हुङ्गु ।

पयोबा - पुङ्गु ।

पयोबा - भागि याय्गु ।

५. २. नेपाल भाषाय् न्हापा, न्हाया चिकं यात 'सौ' धाइ ।^{१३} सौ > सा

जुल । अले चिकंयात बुसा, मचिकंयात न्यासा धाय् थें गुरुङतय्सं

चिकंयात छिकू धाइ । चिकं थें तरल पदार्थयात नं 'छिकू' हे छयला

तःगु खने दु । गथे कि -

तन छिकू - तं चिकं ।

नौनी छिकू - नौनी ।

ह्यार छिकू - ह्य ।

---

१३. पूर्णिमा पत्रिकाय् श्री गौतम बज्रयागु च्खे ।

वस्तु धायेत 'सें', चं धायेत 'प्रो' छयला तःगु खने दु ।

६. १. गुरुङ भाय्यागु ध्वनि न्यनेबले यइपुस्ये, नाइस्ये चवं । ध्वनि कथं गुरुङ भाय्यागु अध्ययन मेगु लेख्य याये । गुरुङ भाय्लय् साहित्य छुं मडु । नकतिनि, नकतिनि वर्णमाला सफू छगू व मेमेगु छगू निगू सफू पिहां वःगु दु । हानं गुरुङ भासं च्वयातःगु पुलांगु सफूत खने मडु ।

कीगु नेपाः देय्लय् ०९-११ या मन-ल्याः (जनसंख्या) कथं २.० प्रतिशत गुरुङ खने दु । तर २०१८ यागु मनू-ल्याः कथं १.७ जक खने वः वःगु दु ।^{१४} गुरुङतय्गु आर्थिक विषमता, लजगाः मडुगु, बूज्या पाखे ह्ला उलि ग्यंसु व च्वमन्हागुलि लजगाः कथं तापालें वना मिलिट्री वना सैनिक जीवन हना च्वाँपि आपा खने दु । थन्याःगु हे छुं कारणं यानाः गुरुङतय्सं थःगु भाय् व साहित्य न्ह्यज्याके मफुगु नं जुइफु ।

६. २. नेपाः देया फुक्क भाषा व संस्कृति कीगु मंकाः धन खः । थ्व न्हना वंसा कीगु राष्ट्रिय संस्कृति व राष्ट्रिय धुकूया पिलाचा छगः भ्वाभः जुइ ।

छगः पिलाचा जक बांलाकाः सुसाकुसा यायेगु मेगु पिलाचा लाला थें याना छवय्गु नुगःपा मडुपिनिगु ज्या जक जुइ । उकिं फुक्क पिलाचा बांलाःसा राष्ट्रिय धुकू ऋ ऋः धाइ । थःगु पिलाचा जक बांलाक राष्ट्रिय धुकू भ्वाभः यायेगु कुतः याइपिन्त गुरुङतय्सं थःगु भाषा च्वन्हाका नेवाःतय्सं थें साहित्य थकाया राष्ट्रिय धुकूतिइ थःगु भाव व साहित्य यागु पिलाचित बांलाकाः ऋ ऋः धायेकेफयेके माःगु दु । की सरकारं नं फुक्क नेपाः गाःया भाय् की भाय् धकाः तायेका संरक्षण व सम्बर्द्धन याये फयेका थौं थःगु न्हाःगु नुगःया दसु क्यनेमाःगु दु । उकिं प्राथमिक शिक्षा फुक्कसित थःगु मां भाय् पाखे बिया देया सपुत नागरिक दयेके माःगु दु ।

---

१४. राष्ट्रिय जन गणना, २०१८ ।

१५. नेपाःयागु ऐतिहासिक रूप-रेखाः बालचन्द्र शर्मा ।

ई कथं गं न्याये मफुसा मतिकुह्लाः जक जुइ, राष्ट्रिय धुकूया
 निम्ति मेपिनिगु भाय् व साहित्यया पिलाचा भ्वाभः याइपि कीत जक
 जुइ । उकि इलय् हे कीसं माःगु पलाः चवयेके मफुसा थ्व भाय् न्हना
 बनी, लिपाया पिडीं कीत सराः जक मखु, थुकलं नं बिइ ।

ग्वाहालि कायागु सफू

१. भाषाः लि. ब्लुमफिल्ड
२. नेपाली शब्द कोषः टर्नर
३. लण्ट लांग्वेजः पि. इ. ब्लेटर

हिमाली खलःया भाषा व त्यासा

१. १. मंगोलियन बाय् एकाक्षर परिवारया खलः मध्ये मूखल कथं चिनी, अनामी, श्यामी, नेपाल-हिमाली व तिब्बत-वर्मी खः । खःला प्रियर्शनं^१ ब्यूगु लॅपूयात हे जक खःगु (truth) लॅपुः भासपिया आःतकयापि भाषा शास्त्रीतय्सं नेपाः दुनेया फुक्क मंगोलियन परिवारया खलः भाय्तय्त तिब्बती-वर्मी खलःया गुथियार धकाः धाइ बया च्वंगु दु ।^२ अथेतुं हिमाली भाषाया खलः तयेत नं ।

यदि तिब्बती-वर्मी खलः दुने तिब्बती बर्मा तकया भाय् धकाः ब्व थलेगुलि छुं वैज्ञानिकता खने मडु । नेपाःया भाय्तय्त कय्कुंकाः तिब्बती-वर्मी खलः दुने तयातयेगु बांलाः नं मजू, हिस्सि नं मडु । उकिं जि नेपाःया भाय्तय्त रूपतत्वयात विचाःयाना तिब्बती-वर्मी खलकं लिकायाः नेपाल-हिमाली खलः धकाः छगू मेगु हे खलः कथं तयागु दु । नेपाल दुनेया मंगोलियन खलःया भाय्तय्तगु पह व धातुयात जक मखु रूप, ध्वनि व अर्थतत्व कया स्वयेबले तिब्बती-वर्मीया थः गुथियार खने मडु बरु संगुतान खलः जक खने दु । नेपाल भाषायाकेला छगू मू भाय्याके दयेमाःगु फुक्क गुण खने दु । उकिं एकाक्षर परिवारया खलः भाय्तय्तगु पह व रूपतत्व कथं तिब्बती-वर्मी मलाकस्ये, तिब्बती-वर्मी बाय् चीन बाय् अनामी खलः थें नेपाल भाषा व नेपाःयागु मेमेगु भाय् यात नेपाल-हिमाली खलः धकाः छब्व थला बियागु दु ।^३

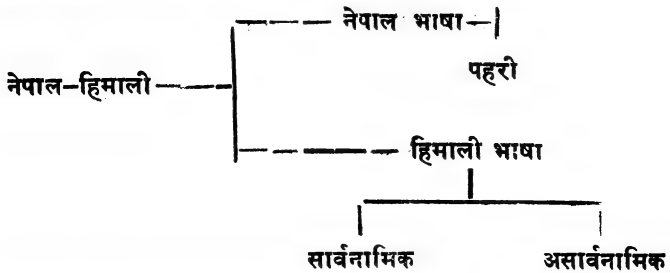
---

१. Linguistic Survey of India : G. Grierson

२. नेपाल भाषाः नांयागु लेखं ।

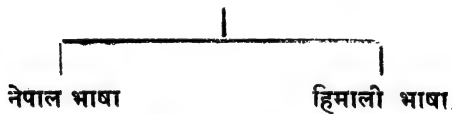
३. नेपाल भाषाः नांयागु लेखं ।

१. २. आः, नेपाल-हिमाली भाष्यात काये । नेपाल भाषा छगू सम्पन्न जूगु मू भाय् छ । थुकियागु कचा कथं पहरि भाय् दु ।^४ पहरि भाय् यात नेपाल भाषायागु छगू कचा (Sub-dialect) धकाः धाःगु दु ।^५ तर बालकृष्ण पोखरेलं पहरि भाय्यात नेपाली भाय्यागु छगू कचा^६ धकाः गुगु धाल व सत्य मखु ।^७ पहरि भाय् नेपाल भाषायागु छगू कचा खः^८ न्हापां श्व भाय् आग्नेय परिवार दुने लात धागु नं सत्य मखु । बरु ध्वनि थोकन्हे नेपाल भाषा नापं छुं भचा पागु दु अथेला नेपाल भाषाया थाय् थासय्यागु नं श्व हे रूप पाना च्वंगु दु ।
२. १. नेपाल-हिमाली भाषायागु खँ च्वय् न्ह्यथना थें गुरु रूप जुया च्वन क्वय् बियागु table सिइ दे -

नेपाल भाषा व पहरि भाय्यागु चर्चा जुइ धुंकुगु दु । आ हिमाली भाषायात काये-

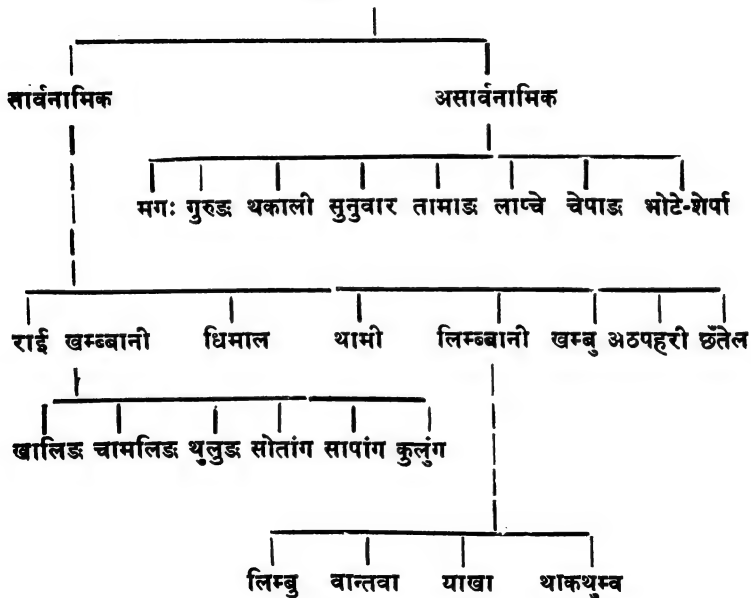
नेपाल-हिमाली भाषा

४. नेपाल भाषा: नांयागु लेखं ।
५. Linguistic Survey of India : G. Grierson
६. राष्ट्रभाषा: बालकृष्ण पोखरेल ।
७. नेपाल भाषा: नांयागु लेखं ।
८. पहरि भाषा: छगू परिचय: नांयागु लेखं ।

हिमाली भाषा

२. २. हानं बाहिङ, बलाली, सागपाङ, लोहरोङ, लाबिङ्खाङ, बालिङ, छिमतुङ, दुङमाली, रोदोङ, नाछेरेङ, चौरास्या, दुमी, वायु, कागते, नं सार्वनामिक खलः दुने हे लाःवः । जिरेल भाय् नं थुकि दुने हे वः (!) लाः । खम्बुबानी व लिम्बू भाय् नाप अठपहरी भाय्यागु स्वापू क्वातुगु खने दु । थ्व फुक्क भाय्तय्गु रूप तत्व ब्वनाः च्वये हथाय् जुइ धुंकुगु दु छायाःसा आपालं भाय्त न्हना वनेत्यंगु दु । थाक्से व भ्रामु भाय् ह्लापां दःसा २०१८ दै यागु मनू-ल्याचा (जनसंख्या) काःबले थ्व भाय् ह्लाईपिं मवये धुंकुगु खने दु । उकिं इलय् न्हंका मछ्वयेगु कुतःयाना थ्व भाय्तय्गु संरक्षण व सम्बर्द्धन मयाःसा, भ्रामु भाय् थें नां जक लुमन्ति जुया च्वनि ।^१ मेगु छुं मफुसा थः थःगु भाय्यायु परिचय, रूप तत्व व खँवत मुंका, छाये याना, थ मांयागु दुरूयागु भारा पुलेगु फुक्क नेपाः मितय्गु मुंकाः ज्या खः ।

---

१. नेपाली भाषाको उत्पत्तिः चूडामणि रेग्मी ।

१. १. सार्वनामिक खलःया भाषातय्गु अध्ययन व अनुसन्धान याना लुखा चायेकेगु स्वयम्भुलाल श्रेष्ठ कुतः याःगु दु ।^{१०} आपालं भाय्तय्गु नाप ह्ताय्, मिखा, मि, सिं, ह्ताय्पं, लं, लः, खिचा व फा थें ज्यागु खँवःयागु सामञ्जस्य खने दु । “ड्राविड भाषाय् ‘मि’ धेंगु छ्गू शब्द (खँवः-इन्द्र) दु । उकिया अर्थ खः- नगु, न्याँ, थोगु । शायद की पुर्खा तसें ह्तापा, ह्तापां ‘मि’ खँबले, ज्वाजल्यमान जुया च्वंगु खँबले वेंगु म्हुतुं अनायास (काचाक- इन्द्र) ‘मि’ धेंगु शब्द (खँवः- इन्द्र) पिज्वल जुइ । अले श्वेत थोगु धकाः ‘मि’ धाल जुइ । थुगु हे प्रकारं (कथं- इन्द्र) “थोगुलि” मिखा नं जुइ ।^{११}” थुकथं विचाः यायेगु ग्वः फसय् ब्वया वनिगु जक जुइ । ‘मि’ यागु अर्थ नेपाल भाषाय् आपालं दु । हानं मेगु छता खँ छु थ्वया सिकं ह्तापां नेवाःतय्सं बाय् नेपाःगालय् च्वंपिसं मि मखंला ? हानं ड्राविड भाय् नेपालय् संस्कृत भाय् दुहां वयाः गुलिखे लिपा वःगु खने दु । उकिं ड्राविड भाषां वःगु धाये मछि । यदि अथे वःगु खःसा ‘अग्नि’ संस्कृतयागु खँवःलं वये माःगु खः । संस्कृतयागु खँवःतय्सं कीगु भाषायागु खँवःतय् सुलुप्याचा हितका कुर्काः थःगु खँवः कीगु खँवः धुकुतिइ पलिस्था यानाब्यूगु दु । की नं साप हे संस्कृत खँवःपाखे मतिना दुपि खः । कीसं थःगु ‘लि’ खँवःयात त्यांग्रापुइका बागमति चुइका ह्तासिकापंया ह्वतं कुर्का संस्कृतयागु ‘धनुष’ खँवः छ्यले याना वया च्वंगु दु । लिम्बू तय्सं कीके त्यासा काया ‘लि’ खँवः छ्यला हे च्वंगु दु । तामाङतय्सं कीगु ‘लनि’ खँवः काया ‘लनि’ हे छ्यला च्वन । कीरां त्यासा बालांक हे लित काये हे म्वायेके बिया ‘चन्द्रमा’ खँवः ‘लनि’ या थासय् छ्यला ह्ताय् तप्पुइका च्वना । कीसं थःगु खँवः पाखे उप्पो मतिना तयेमाल मखुसा कीगु ऊयाल खँवः लाकाः काय् त्यो थें पस, लुखा, खापा व मेमेगु फुक्क खँवः लाका काइ,

१०. कीजिः स्वयम्भु लाल श्रेष्ठ ।

११. राष्ट्रभाषाः बालकृष्ण पोखरेल ।

की ज्यो थें सुम्क चने मालि ।

३. २. 'मि' खँवः ड्राविड भाषायागु मखु । न कीसं त्यासा हे कायागु खः ।

'मि' कीगु थःगु हे थत्व दुगु खँवः खः । मि खँवःयागु अर्थ छ्याना स्वये

मि- १) मि २) मनु ३) ह्यायेगु, मि ४) नाता ५) जग ६) ज्वाला

(ज्वाला मिला धकाः न्यनेबले बीगु लिसः 'मि')

थुकि धवनी कथं ' , ' , ' चि जक चवं बइ ।

आ मि तँसा तया छकः छ्यला स्वये-

मि + चः = मिचल

मि + खा = मिखा

थुकि च यागु अर्थ चिछंगु धकाः सिइडु । व खा = खा जुल । आ

मिखा यागु अर्थ छ्याना स्वये । मि थें ज्यागु खा > मि ज्यागु खा

> मिखा जुल । बाय् मि थें थोगुलि नं मिखा जूगु जुइ फु । मिखा

खँवः कीगु भाषां व्युत्पन्न जूगु खः । लिया तँसरी खँवः कथं छ्यले

यायेगु याना हःगु जुइ फु । मिखा खँवःयात कालकम, जीवन, अर्थ व

छ्यलेगु याना तःगु स्वयेबले व्युत्पन्न कीगु भाषा जूगु हे खने दु । थुकि-

यागु पुवंक छगू लेख्य हे याये तिनि ।

३. ३. मिखां खँवःयात हिमाली खलःया सार्वनामिक भाय् तय्सं थुकथं

छ्यला चवंगु दु :-

दुङ्गमाली - मक

थामी - मिसे

बालिङ - मक

रोडोङ - मिचक

राई - मक

बाहिङ - मिचि

धिमाल - मि

थुलुङ - मिक्सि

लिम्बू - मिक्

खम्बु - मिक्सि

वायु - मेक

असार्वनामिक खलः -

तामांग - मि

मगः — मिक

थकाली — मि

गुरुङ्ग — मिखु

सुनुवार — मिचि

मेगु मंगोलियन भाय् खलकं नं

चीन — मुक

तिब्बत — मिक

वर्मा — म्यक

मेगु खलःया भाषाय्—

सतार — मेत

जापान — मे

जुया च्वंगु दु । हानं जापानी भाय्यागु 'मि' खँव दु गुकियागु अर्थ खः "स्वयेगु" । मिखां स्वयेगु ज्या याइगु जूगुलि 'मिखा' धाःगु जुइफु ।^{११} तर जापानी भाय्यागु 'मि' खँवः वंसा मेमेगु खँवः नं वःगु दयेमाः कीसं मात्तु माला वनेबले दसु कथं छुं लुइके फैं मखु । 'मिखां' खँवः ला संगुतान भाय्त जुया थुले-उले जुया विकास जुल धाये । तर छगू अजुगति चाइगु खँ चेकोश्लो-भाकिया भाषायागु 'ना' खँवः काय् । गुगु 'ना' खँवः या अर्थ कीगु भाय्यागु 'ना' खँवः नाप पाय्छि जू । आः छु, कीगु 'ना' खँवः कीगु भाय्यागु मखुला ? थ्व 'ना' खँवः भाषाशास्त्र कथं बिचाः यायेबले नर्सरी खँवः जुइ मखु । 'ना' खँवः कीगु खँवः खः, व्यूत्पन्न कथं नं कीगु हे खः, काकताले कथंजक पाय्छि जूगु जुइमाः, छायाःसा मेगु छगू तर खँवः कीगु खँवः नाप मिले जूगु लूगु मदु ।

३. ४. नर्सरी खँवः कथं छयले याये धुकुंगु मेमेगु खँवः नं स्वयेः-

ह्नाय्:-

सार्वनामिक

लिम्बू — नेबो

राई — नाबु

धिमाल — ह्नापु

असार्वनामिक

मगः — ह्ना

थकाली — न

गुरुङ्ग — न

तामांग — ना

सुनुवार — नेह

सिं:-

लिम्बू — सिं

राई — सुङ

धिमाल — मीसिङ

ल:-

लिम्बू — चुआ

राई — चावा

धिमाल — चि

गुरुङ — व्यू

ह्याय्प:-

लिम्बू — नेफक

खम्बु — नोबो

राई — नाबाक

थुलुङ — नोकपल

धिमाल — ह्याहाथोङ

बालिङ — नाफाह्व (नाफाह्व)

कागते — नमजो

याखा — नाफाक

दुङमाली — नाफक

रोडोङ — नाप्रो

शेर्पा — नाक

मगः — नयेक

गुरुङ — ह्व

तामाङ — ह्याबे

सुनुवार — नोफा

फा:-

लिम्बू — फाक

राई — बाक

धिमाल — पाया

लॅ:-

लिम्बू — लाम

राई — लाम

धिमाल — दाम

खिचा : —

लिम्बू — कोचो

रोडोङ — खित्त

राई — कुति वा

शेर्पा — खि

धिमाल — खिया

बाहिङ — खिलच

कागते	— खि	याखा	— कुचुमा
खम्बू	— खेबा	थुलुङ	— खेबा
थामी	— कुचु	मग :	— चिउ
गुरुङ	— नकि	तामाङ	— नागि
सुनुवार	— कुचुम		

- ३ ५. हिमाली खलःया असार्वनामिक खलः मगः, गुरुङ, थकाली व तामाङ भाय्तय्गु क्वातुगु स्वापू खने दु । चेपाङ नाप सूक्ष्म कथं जक खने दु, अर्थेत्तुं सुनुवार नाप नं ।

सार्वनामिक खलकय् धिमाल, राई, थुलुङ, बालिङ, दुङमाली नाप सूक्ष्म कथं स्वापू खने दु ।

४. १. सार्वनामिक खलःयागु भाषाय् थःत्व दु कि कर्ता व कर्म यदि सर्वनाम जूसा उकियलि क्रियाय् तसार्थे स्वानाः छ्यला छ्वइ गथे—

हिम	—	दायेगु
तु	—	वैत
ङ्ग	—	जि

आः, “जि वैत दायेगु” धायेत “ङ्ग तु हिम” धकाः सार्वनामिक भाषाय् धायेबले अशुद्ध जुइ । उकिं राई भाय् सार्वनामिक जूगुलिं अर्थे मधास्ये “हिप्तुङ्ग” धकाः धाइ । तर इलामय् च्वेपिं राईतय्सं “जि वैत दाये मानि” धायेत “उमका मकोधात मालि” धाइ । इलाम यापिं राई तय्त नेपाल भाषा-यागु किचः व स्वापू लाना च्बंगु खने दु । थये मेथाय्यापिन्त सिकेँ उप्पो लाःगु कारण नेवाःतय्गु उप्पो संसर्ग खः ।

नेपाल भाषा	राई (इलामयागु)
मि	मि
सिं	सुङ्ग
सिमा	सुङ्गताङ
लँ	लाम

दुरु	दुधा
निनि	निनी (भोजपुरय् - छुना)
खा	वा
स्वै	सुमका ओता
मनू	मना
ह्नाय्पं	नाबाक
ह्नाय्	नाबु
मिखा	मक

४. २. राईतय्सं नेवाःतयेत “चुक्का बाक” धाइगु जुया च्वन । लिम्बू तय्सं नेवाःतय्त “सिङ्ग हेक्पा” धाइगु खः । तामांग तय्सं किजा धाइ । राई तय्सं ‘चुक्काबाक’ धागु थाज्पा याइपि जूगुलि खः । अथेतु लं सुइपिन्त ‘खिमुक्का याका’, कामी तय्त “डुपक्का बाक” बःकमि यात “खिमुक्का बाक” सुनुवारयात “बाक्का बाक” धाइ । ‘बाक’ या अर्थ वाइपि बाय् याइहा मनू खः । नेवाःतय्सं मा जाः (Femine gender) क्यनेत माः व ना जाः (Masculine gender) क्यनेत ‘बा’ तँसा न्होने छाना छचलेगु याना च्वंगु दु ।

गथेः- बा मेय्- मामेय् । बासल - मासल । बा खिचा - मा खिचा ।

(ह्नि छचलेबले बा आखः तने धुंकुगु दु)

राईतय्सं ‘पा’ या अर्थ मिजं, मा या अर्थ मिसा कथं छचले याना तगुदु ।

आजा धायेत कोपा अजि धायेत कोमा

बा ,, पापा मा ,, पासा

भाःत ,, तायापा कलाः ,, तायामा

४. ३. नेवाःतय्सं प्राचीन इलंसिं चिकयात ‘सौ’ धाइ । सौ > सा जुल ।

नयेचिकं — बुसा

मचिकं — च्यासा

यानाः छचला तःगु दु । राईतय्सं ‘बा’ ति पदार्थयात

छयलातःगु खने दु गथे चिकं धायेत 'आवा' व लः धायेत 'चावा'
 धाइ । 'ला' यात 'सा' धाइ । 'खा' यात 'वा' धाइ । 'खा यागु ला'
 धायेत 'वा सा' धाइ । 'फा' यात 'बाक', फायागु ला यात 'बाक सा'
 धाइ ।

५. १. लिम्बू भाय् नं सार्वनामिक भाय् खः थुकि नाप नं नेपाल भाषायागु
 त्यासा वना च्वंगु खने दु ।

नेपाल भाषा	लिम्बू भाषा
मिखा	मिक
ला (month)	ला
निनि	निया
ह्वो	होइ
लोहं	लुइ
वा	वाहित
लँ	लाम
फा	फाक
सी (die)	सी
ह्लि	नेहिक
फोर्गि	फुङ्गु
लाकां	लाकाम
सि	सि
लि (धनुष)	लि
ह्लाप्	नेबो
ह्लाप्पं	नेफक
मि	मे
सि (louse)	सिङ्ग

५. २. सार्वनामिक खलया भाय् लिम्बू व राई यागु गुलि साम्य जू स्वया दिसै-

नेपाल भाषा	राई (इलाम)	लिम्बू
मि (मन)	मना	मनुवा
मिखा	मक	मिक
ह्वाय्पं	नावाक	नेफक
ह्वाय्	नाबु	नेबो
निनि	निनी	निया
मि	मि	मे
सिँ	मुङ	सिङ
लँ	लाम	लाम्
फा	बाक	फाक

युकथं सार्वनामिक खलःया भाय् लिम्बू व राईनाथ नेपाल भाषायागु स्वापू खने दु । “जि छेँ वने’ धका राई भाषां धाइबले “अँका खिमडा खाटडा” धाइ । गुकि ध्वनि कथं साप बल पिकाया धा थें खने दइ ।

६. १. कोल भाय्यागु प्रभाव नं सार्वनामिक खलःयाके खने दु । कोल भाय् आग्नेय परिवारया खलः भाय् खः । कोल भाय्यात मैक्समुलरं ‘मुण्डा’ धकाः नां छुना बिसेलि थ्व हे नामय् थ्व भाय्यागु नां जाल । मुण्डा भाषाय् वचन स्वने

	मुण्डा	नेपाल भाषा
छगू वचन	हाड	मनू (छह्वा)
निगु वचन	हाडकीन	निह्य मनू
बहु वचन	हाडको	मनूत

युकथं वचन स्वंगू कथंयागु खने दु । थ्व हे प्रभाव सार्वनामिक भाषाय् लानाचवंगु खने दु । थ्व हे प्रभावयात जक बिचाः यानाः बालकृष्ण पोखरेलं राई भाय्यात आग्नेय परिवार दुने मन्ह्यो मन्ह्यो दुछ्वयेत स्वल ।^{१२} राई भाय् आग्नेय परिवार दुने मलाः प्रियर्शनया धापूकथं पूर्वी सार्वनामिक खलः

१२, भाषा विज्ञान : भोलानाथ

जक खः । आः राई भाषाय् मुण्डा भाय्यागु वंचनय् जक प्रभाव लाना च्वंगु खने दु ।

	राई	नेपाल भाषा
छगू वचन	उमका	जि (छह)
निगू वचन	उमकाचा	की (निह)
बहु वचन	उमकान	की (आपाल)

६. २. बचन छगूलि त्वता मुण्डा भाय्यागु प्रभाव राई व लिम्बूइ लाःगु मेमेगु खने मदुनि । मेगु आग्नेय परिवारया विशेषता अश्लिष्ट-योगात्मक (Simple agglutinative) खः, गुगु आः छुं कथं वियो-गात्मक (analytic) पाखे सतिना वनाच्वंगु दु । तर राई व लिम्बू भाषाय् थन्यागु विशेषता खने मदु । आग्नेय परिवारया उप्पो याना निगः आखःयागु धातु जुइ तर राई व लिम्बुइ उप्पो निगः आखःयागु धातु खने मदु, निगलं उप्पो खने दु । पद दयेकेत आग्नेय परिवार भाषाय् न्ह्योने दत्थुइ व लिउने स्वथासं योग दइ तर राई व लिम्बू अन्यागु योग खने मदु । थ्व फुक्क खँ यात वाला पि ग्लूया स्वयेवले राईलिम्बू भाय् आग्नेय परिवार दुने लाः वइ मखु ।

नेपाली भाषायात नेपाल भाषायागु देन

१. नेपालयागु वर्तमान संविधान भाग १ धारा ४ कथं नेपालयागु राष्ट्रभाषा नेपाली खः । श्व भाय्यागु दकलें ह्तापांयागु नां खश लिपा गोरखाली भाषायागु नामं ध्याति प्राप्त यात । इलय्-इलय् श्व भाय्यागु नां खश कुरा, गुरखा कुरा, पर्वत भाषा, पर्वतिया भाषा, गोरखा भाषा आदि जुया च्वंगु दु । राणातय्गु इलय् श्व भाय्यागु नां गोरखा भाषा धकाः स्वीकार याना तःगु दु । तर विदेशय् धाःसा पर्वते व गोरखाली नामं परिचित जुल । श्व भाय्यागु इतिहास उलि ताहाकः व उलि पुलां माने याये मफु गुलि मेगु भाय्त नेपालय् दु । श्व भाय्यागु रूप लगभग ६४० दै पुलांगु छक लूगुलि श्व भाषां थःगु अस्तित्व पुण्यमल्लया इलय् जक अंकित याये फुगु खने दु ।

नेपालयागु भाषातय् दकलें पुलांगु सशक्त भाषा मध्ये नेपाल भाषा खः । श्व नेपालयागु छगू आदिभाषा खः ।^१ एशियाया पुलांगु भाय् व प्राचीन भाय्त मध्ये नेपाल भाषा नं छगू खः । गुगुलि गुलिनं ह्येकाःवल तर छगू भवाना च्वंगु भाय् कथं थौंतक थःगु अस्तित्व तया वयाचवने फत । श्व हे नेपाल भाषायागु अनुकरणीय प्रयास खः । श्व भाय् लिच्छवि इलय् आपालं च्वह्याय् धुंकुगु खः प्रगतिया पलाखय् ओजनदार पलाः ह्यज्याके धुंकुगु खः । नत्र लिच्छवि इलय् संस्कृत भाषायात नं त्यासा बिइगु सामर्थ्य दइगु मखु । थुकियागु दसु कथं नेपाः गालय् दुगु लिच्छवि जुजुतय्गु संस्कृत भाषा तय्गु साहासनय् काये फु गुगु साहासनय् लाना च्वंगु असंस्कृत खं त नेपाल भाषायागु खः धकाः

---

१. 'ऊयाल खग्वःलय् छगू अध्ययन' व 'नेपाल भाषा' नां यागु लेखय् चर्चा याये धुंगु दु ।

दसु नापं की इतिहास शिरोमणि बाबुराम आचार्य बियातःगु दु ।^२ थुकथं त्यासा बिइ नेपाल भाषा समर्थ जूगु कारण उगु इलय् नेपाल भाषा जनभाषा कथं विकसित जुइ फुगुलिं खः । थ्व तथ्य कीसं लोमंका छव्ये मज्यू लिच्छवि जुजु पिनिगु मां भाय् मागधी भाय् खः । तर इमिसं राजभाषा संस्कृत यागु कारण नेपाः गाः यागु जनभाषा नेपाल भाषा जुया खः । उगु इलय् जनभाषायात ह्मका छव्येगु प्रवृत्ति मडु बरू साहासनय् संस्कृत भाषा चव्या तःसां जनभाषा यागु खँवःयात थाय् बिया लिच्छवि जुजुपिसं भाषा नीति थःगु उदारताया परिचय गुगु ब्यूगु दु व अनुकरणीय खः ।

२. अंशुवर्मा थःगु इलय् थः म्हाय् भूकुटीयागु इहिपा तिब्बतया शक्तिशाली जुजु लोङ-सेन-गम्पो नापं याना बिल । उगु इलय् भूकुटी नाप वंप्पि विद्वान् तय्सं तिब्बतयात विकासया पलाय्य न्ह्यज्याके योगदान ब्यूगु दु । इमिसं तिब्बतय् नेपाल भाषाया लिपि व ब्राह्मी लिपियागु ग्वाहाली कथं तिब्बती लिपियागु निर्माण यात । गुकियागु साक्षी इतिहास दु । उलिजक मखु उगु इलय् तिब्बती भाषाय् नेपाल भाषायागु स्याचुगु प्रभाव लागु नं खने दु । गुगु ल्याःचाः खँवः (संख्यावाचक खँवः) लय् व मेमेगु खँवल्य लाःगु जक मखु त्यासा नं वनाच्वंगु दु । लिपा नेवाः बनेज्यामि (व्यापारी) तय्गु पाखे नं लाः वंगु दु । तिब्बती भाषा व नेपाल भाषा यागु समान खँवत फुक्क नेपाल भाषां वना च्वंगु जुइमा । थुकियागु सम्बन्धय् मालिगु ज्या तिब्बत-विद् तय्गु खः ।

चव्यागु खँ थ्व स्पष्ट जू— लिच्छवि ई सिकं न्ह्यो नेपाल भाषां पलाः न्ह्यज्याका वये धुंकुगु खः । तर उगु इलय् इतिहास शिरोमणि बाबुराम आचार्य व मेप्पि विद्वान् तय्सं कयना ब्यूगु छुं खँवःजक स्वया सन्तुष्ट जुया च्वने माःगु दु । नेपाल भाषायागु आपालं अमूल्य सफूत, उच्च स्तरयागु साहित्यया सफूत ह्मना वंगु दु । थुकथं नेपाल भाषायागु तःधंगु पूर्ति हे मजुइगु कथं स्यंगु दु ।

थुकथं स्वकः जूगु दु गुगु निकःतक विदेशी तय्गु ह्मनातं जुल । स्वंगूगु

---

२. नेपाल, नेवार र नेवारी भाषा : बाबुराम आचार्य

खुसि निरंकुश जहाँनिया शासनया संस्थापक जंगबहादुर राणा पाखे जू वन ।
 दकले त्हापा विदेशी शंकराचार्य नेपालय् वया बौद्ध सफू व तात्कालीन इलय्
 चवयातःगु सफूत छव्येका बिल । बौद्ध धर्मयात त्हाका छव्येगु कुतःनाप-नाप
 नेपाल भाषा यागु सफूयात नं याना छव्त । निगूगु खुसि, लगभल ६२२ दँ
 न्ह्यो मुलुतान समसुदीन नेपालय् हःका वल । थ्व हःका तःधंगु खः गुलि आपालं
 स्यंकावंगु दु । थ्व हे इलय् हिन्दू तय्सं महान् ईश्वर धकाः भालपिया चवह
 पशुपतिनाथ यात मुस्मां तयसं स्वकू थला बिल ।^३ त्हायनु त्हाय्चा तक नेपाः
 गाः यागु राजधानी छवय् मि-त्या नं त्वगुया चवत् । थ्व ह्येकालं यानाः आपालं
 धन जन व अमूल्य वस्तुतयगु नाप-नाप नेपाल भाषायागु सफूत ध्वस्त जूगु
 दु । गुगु शंकराचार्य यागु त्हातं वचे जूगु खः व न ध्वस्त जुल । स्वंगूगु
 खुसि निरंकुश जहानिया शासकया संस्थापक जंगबहादुर राणा यात । नेपाल
 भाषातागु अमूल्य सफूत त्हाय्गु बोरा बागमती चुइका छव्त । राणातय्सं थ्व
 भाय् न्हंका छव्यत् न्ह्यागु यात । थ्व भाय्लं चव्येगु व फोनं खँ त्हाय्गु तक हे
 छगू अपराध माने यात ।^४ थुकथं नेपाल भाषायात यायेजिको अन्याय, अत्याचार
 यागुलिं थ्य भाय्यागु उन्नति जुइ सफूत । अय्न् थौं भाषां तछाड मछाड याना
 नेपाली भाषायात लिलाकेत कुतःयाना चवंगु दु । भाषाशास्त्री बालकृष्ण पोखरेल
 यागु धाय् दु :- “यसमा (नेपाल भाषा-इ. मा) जति पनि रचना भए ती सबै
 नेपाली वातावरणमा रचिए । पछि आज राष्ट्रभाषा नेपालीसंग काँधमा काँध
 मिलाएर आफ्नो देश र आफ्नो सवाजको कल्याणमा कुनै भाषा लागि रहेको छ
 भने त्यो हो नेवा भाषा । राणा-युग भन्दा पहिले नेपाली र नेवा साहित्य
 समान उत्साहको साथ रचित हुँदै थिए, तर राणा शासनको सूत्रपात हुना साथ

३. गोपाल वंशावलि

४. उगु इलय् नेपाल भाषाया लेखक तय्त यागु अन्यय अत्याचार चव्यां
 साध्य मजू । जेल यातना व बं पुइकेगु छगू चिधगु खँ । नेपाल
 भाषां चवःगुलिं भिक्षुतय्त नेपालं पितना छवःगु दु । राणा तय्गु
 कुतः नेपाल भाषायात न्हंका छव्येगु बुष्ट कुतः खः ।

यो दुनै साहित्यको मार्गमा तेर्छियो । यसमा पनि नेवा साहित्य विशेष रूपमा क्षतिग्रस्त हुन गयो, किनभने राणाहरूका पर्खालबाट घेरिएको काठमाडौं उपत्यका देखि बाहिर नै आफ्नो प्रमुख क्रीडाभूमि (भित्री मधेश र पहाड) पर्ने हुनाले नेपाली साहित्यले यस अन्धकार युगमा पनि लुकी चोरी दुई चार पाइला सान्यो । तर आफ्नो क्रीडाभूमि (उपत्यका)लाई राणा पर्खालले घेरी दिएको हुनाले नेवा साहित्य चाहिँ चेपमा पर्‍यो र नेपाली साहित्य भन्दा यो धेरै पछि रह्यो । तर आज सात सालमा आएको परिवर्तनका भेलाले र यसको दश वर्ष पछि सत्र सालमा भएको ऐतिहासिक कोल्टो फेराइले गर्दा नेपाली एवं साहित्यमा घुर्गोसम्म दबेर रहेको उत्साहको पुनरुत्थान भइरहेकोछ । नियन्त्रणका पर्खालहरू द्रुतगतिमा भत्कंदै छन् र साहित्यको लागि अनुकूल स्वच्छ हावा निर्बाधित रूपमा जनजीवनमा प्रवेश गर्दैछ ।^५

३. नेपाली भाषा व नेपाल भाषा नाप लाःगु आपालं मदुनि । जुजु प्रताप मल्ल यागु इलय् थ्व निगू भाय् नाप लाःगु जुइभाः । उगु इलं निसैं तिति नेपाली भाषा नेपाः गालय् दुहां वःगु जुइमाः । जुजु प्रताप मल्ल आपाः भाषाया जां दुह्य खः वं आपालं भाषात सयेका साहासनय् तक किया तःगु दु ।^६ प्रताप मल्लं भाषा जक मछु लिपि नं सयेका काःगु दु । मेगु भाषा केवल प्रताप मल्लं सयेकल तर नेपाली भाषा नवाइपि ला नेपाःगालय् च्वं हे वल । थुकथं थुमिगु नापं संसर्ग नेवाःतय्गु नाप जू वन । थःगु भाषाय् मदुगु खँवः थुमिसं नेपाल भाषा कथाः छयला छवयेगु याना छवत । तर थुमिगु स्वापू नेपाःगालय् जक मजुस्ये गुं (पहाड) पाखे उप्पो दुगुलि थःपिसं छचगु नेपाल भाषायागु खँवः गुं पाखें नं यंकेगु यात । थुकथं नेपाल भाषायागु खँवः त्यासा कथं वन । नेवाःतयेगु वर्ण विधान व उच्चारण कथं खशतय्सं थःत “पर्वत्या” तक

---

५. राष्ट्र भाषा : बालकृष्ण पोखरेल

६. हनुमान धवाखाय् प्रताप मल्लयागु साहासन

धायेत लिफः मस्वल ।^७ नेपाल भाषायागु प्रभाव यात कयाः सापकोटा
 धाःगु दु— “नेपालीमा नानी शब्द उभय लिंगि हो, छोरा छोरी दुवैलाई
 नानी भनिन्छन् भाउज्यूले नन्द देवर दुवैलाई नानी भन्छन्, तर अचेल
 नेवा भाषाका प्रभावले स्त्रीलिंग भाव भरिन लागेको छ, विशेष गरी
 शहर बजारमा नेपालीमा नून, चिनी, अमीलो, खोरसानी आदि मात्र
 होइन कुरो र दाम पनि हाल्नु हुन्छ, तर नेवा ‘ति’ को अनुवादको
 भरमा नून चीनि आदि राख्नु थालिएको छ, जब नेपालीमा राख्नु अर्थ
 थान्को लाउनु, सुरक्षित पार्नु र स्वास्नी पार्नु छ । उता हाल्नु चाहिँ
 अश्लीलता भाव भरीन लागेको छ । नेपाली उकारान्त शब्दलाई
 विभक्ति प्रत्यय यिनै आकारान्त पार्ने खेबारा पनि आदौंमा नेवा शब्द
 कै प्रभावबाट भएको बुझिन्छ । ... .. काठमाडौंका ढोका,
 कचौराले हाम्रा दैला, कटौराको हत्या हुन लागेको छ ।^८ थुकथं
 न्ह्याको हे त्वपुडत स्वःसां बाध्य जुयाः नेपाल भाषायागु प्रभावयात
 स्वीकार याये माःगु दु । प्रभाव लाइगु बामलागु खँ मखु, अंग्रेजी
 भाषायागु विकास जूगु नं मेमेगु भाषायागु प्रभावं याना खः थौं अंग्रेजी
 भाषाय् आपालं खँवःत दु तर फुक्क अंग्रेजी भाषायागु जक मखु मेमेगु
 भाषायागु आपालं दु । इमिके छगू इमान्दारिता छगू थ्व दु कि थ्व थ्व
 खँवः फलाना फलाना भाषायागु धँगु यथार्थ भावना दु तर कीगु देशय्
 थन्यागु भावना गुबले बइ थें ?

४. नेपाली खँवः धुकुतिइ नेपाल भाषायागु आपालं खँवः वना च्वंगु दु ।
 संस्कृत व प्राकृत त्वःता नेपाली खँवः धुकुति नेपाल भाषायागु खँवः
 यागु थाय् ह्यापा लाइ । नेपाली खँवः धुकुतिइ नेपाल भाषायागु खँवःत
 तत्सम, अर्ध— तत्सम वं तद्भव जुया वना च्वंगु दु ।^९ गुगु खँवःतः—

७. इतिहास प्रकाश सन्धीपत्र पेज ३४

८. जनजिब्रो : महानन्द

९. नेपाल भाषाया खँवःधुकू

ने. भा. अथल < ने. अटल । अन्ति < अन्ती । अलःकै < अल्काइ ।
आजु < आजु । आसे आसे < आसे आसे । कक्कु < कक्कु । कट < कट ।
कुलु < कुलु । कुसाकथि < कुसाकठी । कोखा < कोका । कोताल <
कोताल । कौ < कौ । क्वाँति < क्वाँटी । खः < ख । खापा < खापा ।
खासि < खासी । ख्याः < ख्याल । गज < गजूर । गथेचा < गठेचा ।
गुंला < गुंला, गुंला । गोलफुकि < गोलफुकी, गोलफकी । ग्वाँ < ग्वाँक ।
घल्चा < घल्चा । घ्वा < घ्वाइ । घोरि < घोरी ।

चउ < चाउ । चखन्ची < चखन्ची । चलु < चलु । चाकु < चाकू ।
चाकुसि < चाक्सी । चुपि < चुपि । चिवा < चेवा । चुक < चोक ।
चोत < चोत । चौकोस < चौकोस < । च्यामि < च्यामे । च्याम्पति <
च्याम्पति । च्वाक < च्वाक । च्वाफि < च्वाफि । छिडि < छिडी ।
छ्यला < छ्यला । छ्या < छ्याक । छ्याक < छ्याकटे । छ्याकं <
छ्याकन । जंकु < जंको । जुजु धौ < जुजु धौ । ज्यापु < ज्यापू । ज्याभः <
ज्याभल । ज्यामि < ज्यामी । ज्याला < ज्याला । ज्यालामि < ज्यामी ।
ज्यासः < ज्यासल । ऊयाः, ऊयाल < ऊयाल । ताकुचा < टाकुचा ।
तुकुचा < टुकुचा । तुखल < टुखल । त्वाति < त्वाटी । त्वाकः < त्वाकल ।
थ्यासफ < थ्यासफू । डंगु < डंगोल । डबु < डबुली । द्याक < ड्याक ।
धकि < ढकी । धुक < ढुकुटी । तयंगा < तयंगा । धलि < दलिन ।
दापा < दापा । नमग < नमुग । नेकु < नेकु । नेवाः < नेवा । नो < नोल ।
पसः < पसल । पाचुके < पाचुके । पोरे < पोडे । फुकि < फुकी ।
फवसा < फोसा । बच्छि < बच्छी । बिनावि < बिनावी । बँइगः < बुइ-
गल । बेता < बेताल । भ्यातः < भ्यातल । मक < मकल । मङ्गा <
मंगल, मङ्गल । मातं < मटान । लमि < लमी । लाखा < लाखा ।
लाखामहि < लाखामही । लाखे < लाखे । लुसि < लुसी । लोँ कःमि <
लोहकमी । सुकू < सुकुल । सुखूला < सुकुला । हाय्मो पाहाँ < हाय्मो
पाहाँ । बूँ < बूँ । बूँछ्याचा < बूँछ्याचा । छां < छाम, छां । गथां मुगः <

मठे मंगल । हस्ते हैसैं < होस्ते हैसैं ।

हानं ज्याभःतय्गु नां, जातियागु नां ब मेमेगु नां आदि संज्ञात्मक खँवःत न आषालं दु । लेख तस्सकं ताहाक जुइगुलि याना थन छुं भचा जक खँवः त्यया तइगु जक खः । संस्कृत भाषा वा भेमेगु भाषायागु छग खँवः नाप नेपाल भाषायागु खँवः सन्धी जुया नं वने जूगु खँवःधात छचले याना हया तःगु दु—

लक्ष्मी + स्वां / लक्ष्मी स्वां । अंखा जस्तो + ऊयाल / अंखी ऊयाल ।

तिकिनबजी + च्यूरा < तिकिनबजी च्यूरा । छवय्ला + मासु < छवय्ला

मासु ।

थुकिवागु अतिरिक्त आखः थपघट जुया नेपाली खँवः धुकू नं त्यासा नेपाल भाषायागु खँवः कयातःगु दु । गथे—

इमा पा / इङ्गपात । इलैं / इलो । ग्वाराचा / गचौ । घाय्मो / घैमल ।

३. गोपाल पाण्डे नं “सामग्री-३” लय् गुगु खँवः बारे चर्चा यात व कपोल कल्पित खः ‘कथी’ खँव नेपाल भाषायागु थःगु खँवः खः ।^{१०} नेपाल भाषायागु खँवः लाका कायेगु जक कुतः खः कि ? गोपाल पाण्डेयागु धापू कथं संस्कृत खँवः “यङिट” विकृत जुया प्राकृतय् वन । प्राकृत भाषां हिन्दी भाषाय् वन । हिन्दी भाषां नेपाली “लट्टी, लाठी” जुल । अले नेपाल भाषाय् नेपाली भाषायागु लट्टी < कठी जुल । उलि जक “पाण्डे कुरा” यानां मगाना नेपाल भाषाया वर्ण विधान यात हे हिइका छवयेगु कुतः याना “कथि भन्दा अशुद्ध हुन्छ शुरू रूप ‘कठी’ ।” धया च्वल । थ्व खँ केवल तर्क असंगत अबैज्ञानिक व भ्राम्यशस्त्र कथं अपरिपक्व व फट्टाह खँ जक जू वन । पाण्डेजु यात जिगु साहुति दु गुगु खँवः यागु व्यूत्पन्न भालेत खँवःयागु जीवन, अर्थ, कालक्रम व प्रयोग माला जक प्रमाणिम यायेगु याय् मा । नत्र छुं मू मदुगु जक जू वनी । पाण्डेजी यागु तर्क व सापकोटा यागु तर्क ब हे “घांगको मुला” जक खः ।

स्व. पुष्कर शम्शेर छह नेपाली भाषाया ज्ञाता एवं विद् खः । पुष्कर शम्शेरयागु धापू दु “नेवाः बाट हामीले कतिका शब्द लिइसकेका छौं— कौसी, पलेसा, पसल, ज्यासल, फबञ्जा, इत्यादि, अछ घरका काठपातका नाउँ र सिकर्मी डकर्मिहरूका ज्याभलका नाउँमा कति विघन नेवाः शब्द हामीले आफनो गराइसक्यौं . ... ।^{११}”

“नेपाल भाषाको संसर्गले नेपाली क्रियापदका रूप परिवर्तन भएर गइसकेकोछ जस्तै “नका हल” खाएर ल्यायो, ‘दाया हल’ पिटेर ल्यायो । ‘धामा हल’ भनेर ल्यायो । यी शब्द नेपाली व्याकरण अनुसार अशुद्ध रूप हुन् तर जनजिब्रोका टुप्पोमा ठुण्डी सकेका छन् । व्याकरणले जनजिब्रो बनाउँदैन बरू जनजिब्रो अनुसार व्याकरण जान्छ । नेपाल भाषाको प्रभाव पूर्वीय पर्वती भाषिकामा पनि परेको देखिन्छ ।^{१२} नि < नि (पखें) ग्वाख / ग्वाख (खोपो) । धुकू < ढिकुटी । थत्येतुं पश्चिम या भाषिकाय् नं सागु खनेदु । नेपाली भाषायात नेपाल भाषायागु प्रभाव मलाः धायेगु गलत जक जू वनि । उकि महानन्द सापकोटाजु “गोरखाली भाषालाई मिल्न नेपाल भाषाले सकेन” धाःगु खः सत्य खः ।^{१३} तर नेपाल भाषा लिच्छवि व मल्लतय्गु इलय् च्वन्हाना धिसिमिसि पलाः न्हाका वयाच्वंगु भाषां गोरखाली बाय् खश बाय् नेपाली भाषा प्रभाव लाकाः थःगु पह हया ब्यूगु नं लोमंके मज्यू ।

११. ‘नेपालीको माया मान्यो’ पुष्कर शम्शेर (नेपाली भाषा)

१२. राष्ट्र भाषा : बालकृष्ण पोखरेल

१३. जनजिब्रो : महानन्द सापकोटा

पहरी भाषा : छगू अध्ययन

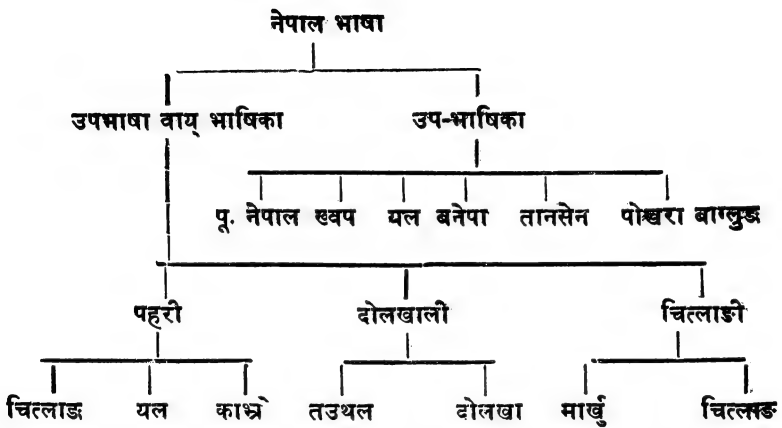
नेपाःयागु राष्ट्रिय ल्या (जनगणना) कथं अल्पसंख्यक जातितय्गु भाषा मध्ये पहरी नं छगू खः ।^१ पहरी भाषायात विदेशी भाषाशास्त्री व विद्वानतय्सं विभिन्न रूपं नां छुनावंगु दु गुगु— पहरी, पहारी, पाढी, पाधी, पाही, पाई आदि ।^२ तर अक्सर यानाः थ्व जातिया मनूतय्सं थःत पहरी बाय् पाई धंगु हे यक्व चवंगु खनेदु । नेपाल अधिराज्य भरि थुपि फिगुगु जिल्ला च्वनाचवंगु खने दु । व खः दोलखा, काभ्रेपलाञ्चोक, रामेछाप, ओखलढुंगा, सिन्धुली, महोत्तरी, बारा, ललितपुर, धादिङ, चिसापानी । २०१८-०१९ यागु राष्ट्रिय ल्यायागु तथ्यांक कथं पहरी भाय् नवाइपिं फुक्कं याना ३००२ जक दु । थुमित पहरी छाय् धाल थुक्रियागु सम्बन्धय् उलि सन्तोषजनक व वैज्ञानिक तथ्य भातक लुगु खने मदु । उकि थुमिगु जनश्रुति कथं ह्वापां थुपि जुजुया सुवाःत हँ । छन्हु ला कवाफ दयेका चवंबले उक्रियागु बासं म्हुतुइ ई जायावल अले च्वना च्वने मफया छक् ला कयाः नयाचवंबले जुजु खंकाः पितना छ्वल । उबले निसैं थुपि गुँइ पाखे चवंवन पहरय् चंवि जूगुलिं पहरी धाःगु नं धाइ । मेगु छगू न्यने- ताये दु थुपि फोहरीं <पहरी जूगु हँ ।

तर जिगु लेखका विषय पहरी जातियागु नृतत्वशास्त्र मजुस्ये भाषा पाखे जूगुलिं थुमिगु भाषा पाखे स्वये । पहरी भाषा नेपाल भाषायागु छगू उपभाषा खः । गुगु

---

१. राष्ट्रिय जनगणना - २०१८-०१९

२. Linguistic Survey of India vol. I pt. 1 + vol. III pt. 1

नेपाल भाषायागु स्वंगुगु उपभाषा दु व मध्ये पहरी नं छगू खः । पहरी भाषा-यागु वाक्य, रूप, खँव, अर्थ व ध्वनि नाप नेपाल भाषायागु सम्बन्ध बौ-काय् यामु थें खने दु । उकि पहरी भाषायात अर्ध-मागधीया सन्तान^१ धाक्से लु श्व भाय् बंगलाक अध्ययन मयागुया छगू दसु खः ।

पहरी भाषाय् खँवःत ओकारयागु गनं मनं आकारान्तयागु बहल्लका खनेदु । नेपाली भाषायागु 'र' या पर्यायवाची नेपाल भाषाय् 'ब' धाइ । तर पहरी तय्सं 'व' यात 'ओ' धका धाइ । हानं 'ध्यबा' यात ध्याबा, ध्येब्ब धकाः न्वाइ । 'व' (He) यात पहरी तय्सं हुँ धाइ । नेपाल भाषाय् 'कय्' खँवःयात पहरीतय्सं 'कोसो' धाइ । ध्याका मचायात पहरीतय्सं हसप्रो, भाजु-यात मोनो, ल्यवः यात खुक्कं, सालीकयात अगे, अन्तियात थिका धाइ ।

हानं नेपाल भाषाया उकार खँवः ऐकार जुया 'ला' प्रत्यय जोडे जुया च्वंगु नं दु । गुगु

नेपाल भाषा	पहरी भाषा
सु ?	सेला ?
छु ?	छेला ?

३. राष्ट्रभाषा सफल

नेपाल भाषायागु स्वभाव व प्रकृति नाप पहरी भाषायागु स्वभाव व प्रकृति आपालं सतिइ । नेपाल भाषाय् जा: (Gender) गुगु रूपं हिइकि अथेतुं पहरी भाषाय् नं जुया च्वंगु खने दु । जा: हिइकिगु नियम नेपाल भाषायागु व पहरी भाषायागु आपालं सामञ्जस्य खने दु । नेपाल भाषाय् जा: हिइकिगु छगू नियम थ्व दु कि ङंग:, पशु व जाति सम्बन्धी खँव:या न्होने बा, मा आगम जुया बाजा: (Masculine gender) मा जा: (Femine gender) बने जुइ । गुगु खँवल्य् बा मजुस्ये 'थु' आगम जुइ ।^४ अन्यागु हे नियम कथं पहरी भाषाय् नं दया च्वंगु, थ्व भाषायागु जा: हिइके बल्य् खने दु ।

नेपाल भाषा		पहरी भाषा	
बा जा:	मा जा:	बा जा:	मा जा:
दाहं	सा	दह	सा
मिजं मचा	मिसा मचा	बाबा चा	मामाचा
बा खिचा	मा खिचा	कुजु	मा-कुजु
बा सल	मा सल	सोरो	मा सोरो

नेपाल भाषाय् थें पहरी भाषाय् नं वचन निगू कथंयागु दु छगू वचन व बहु वचन । नेपाल भाषाय् छगू वचनं बहु वचनय् यँके बल्य् 'त' व 'पि' प्रत्यय तयेगु नियम दु । प्राणिवाचक साधारण संज्ञा खँव:ल्य् 'त' प्रत्यय तया: छगू वचनं बहु वचनय् यँकेगु नियम दु । तर आदर सूचक संज्ञा खँव:ल्य्, थ:थिति सम्बन्धी संज्ञा खँव:ल्य्, सर्वनाम खँवल्य् व विशेषण खँवल्य् छगू वचनं बहु वचनय् 'त' प्रत्यय यागु सट्टा 'पि' प्रत्यय तयेगु नियम दु । पहरी भाषाय् छगू वचनं बहु वचनय् यँकेबले सि, कारी, तों, ते आदि प्रत्यय छुना नवायेगु यानावया च्वंगुदु । साधारण प्राणीवाचक खँवल्य् कारी, तो, ते छगला नवायेगु यानावया च्वंगुदु । तर नाता, थ:थिति सम्बन्धी खँवल्य् धासा 'सि' प्रत्यय छुना: नवायेगु यानावया च्वंगु खनेदु । दसुया लागि स्वये—

४. नुवोष नेपाल भाषा व्याकरण

नेपाल भाषा		पहरी भाषा	
छगू वचन	बहु वचन	छगू वचन	बहु वचन
मनू	मनूत	मन्छी	मन्छीत
मिजं	मिजंत	वक	वकत
मिसा	मिसात	समदु	समदुत
ज्याथि	ज्याथित	फिरि	फिरित
च्यो	च्योत	चे	चेत
भ्वाति	भ्वातित	भोरी	भोरित
खुं	खुंत	खुरंद	खुरंदत
सल	सलत	सोरो	सोरो-कारी
सा	सात	मासा	मा-सा कारी
बा-खिचा	बा खिचात	कुजु	कुजु-कारी
मा खिचा	मा खिचात	मा कुजु	मा कुजु-कारी
दोहं	दोहंत	दोसा	दोसा कारी
म्ह्याय्	म्ह्याय्पि	मन्जिउ	मन्जिउ-सि
कका	कर्कापि	च्यवा	च्यवा-सि
कलाः	कलाःपि	मुजं	मुजंसि
भाःत	भाःतपि	क्कज	क्कजसि
काय्	कार्यपि	पुरो	पुरो-सि
तः ब्बा	तः ब्बापि	धाबा	धाबा-सि
बाज्या	बाज्यापि	आजा	आजा-सि
बौ	बौपि	बा	बा-सि
मां	मापि	मा	मा-सि
दाजु	दाजुपि	दादा	दादा-सि

विशेषणबोधक खँवल्य नेपाल भाषाय् 'ह्' व 'गु' प्रत्यय अन्त्य जोडे याये माः । पहरी भाय्थागु नं अन्यागु हे प्रकृति खने दु । 'असल' खँवःयात

नेपाल भाषां भिगु व पहरी भाषा नं 'भिनगु' खँव छचले याः । 'असल मान्छे' धाये मालकि नेपाल भाषा 'भिहा मनू' व पहरी भाषा 'भिनगु मन्छी' धाइ । 'घार्पा' यात पहरी भाषां मिडेरे धाइ । गुणवाचक विशेषणयागु ब्यञ्जनान्त, स्वरान्त व संयुक्तयागु छु विशेषता दु धाःसा विशेषण नाप अकरण उपसर्ग (Negative prefix) 'म' छचलेगु नेपाल भाषाय् वैज्ञानिक नियम दु । श्व 'म' छचलेगु ब्यञ्जनान्त विशेषण^५ ह्योने सुरुक्क तथा छचले याना तःगु दु । पहरी भाषाय् 'मभिहा' धायेत "मा-जि" छचला चवंगु दु ।

संख्यावाचक विशेषण खँवल्य नं नेपाल भाषानाप पहरी भाषायागु साम्यता दु । तर एक वाचक खँवः छगू धाःसा पहरी भाय् यागु थःगु हे स्वभाव कथं याःगु खने दु । गुगु स्वंगु नाप साम्यता खने मदु । बरू एक वाचक नेपाल भाषायागु 'छि' खँगो बालिस्थानयागु बाल्टी भाय् व लहाडी भाय्, कागते भाय् ल्लोके भाय्, स्पीते भाय् नाप मिलेजू । पहरी भाय् यागु एकवाचक खँवः खम्बू भाय् नाप छुं सामञ्जस्य खने दु । मेगु संख्यावाचक खँवः नेपाल भाषा नाप मिलेजू ।

नेपाल भाषा		पहरी भाषा
छि	छगू	थिकि । तिकि
नसि	निगू	निसि । निस्कि
स्वँ	स्वंगू	सोंगु । स्वंगू
पि	प्यंगू	पिँगि । पिडे
डा	डागू	डोंगु । न्यागि
खु	खुगू	खुगू । खुगि
ह्स	ह्यागू	ह्लागि । न्हेगि
च्या	च्यागू	चेगि । च्यागि
गुं	गुंगू	गुगु । गुग्ये
साह्ल	झीगू	फ्रिगि ।

५. सुबोध नेपाल भाषा व्याकरण : पुष्परत्न सागर

संसाह्न	नीगू	निसिगि । निसिगी
सुसाह्न	स्वीगू	सोसिगि । स्वंगि
पिसाह्न	पीगू	पिसिगि । पींगि
सछि	सछिगू	स-छि

संख्यावाचक विशेषणक् खँगोल्य नेपाल भाषाय् 'गू' प्रत्यय तःथै पहरी भाषाय् नं 'गू', 'गि' तइगु खने दु । नेपाल भाषायागु संख्यावाचक खँग्वः पहरी नाप जक मछु मेमेगु भाषानाप नं सामञ्जस्य जुयाच्चंगु खनेदुः-

वाल्ती	पुनिक	लहाखी	स्पीते	कागते	ह्लोके	मुर्मी
छि छिक	छिक	छिक	छिक	छि	छिक	कि
नसि डीस	डिस	डिस	डि	डि	डि	ह्लि
स्वै सुम	सुम	सुम	सुम	सुम	सुम	सोम
पिं स्छू	स्छु	स्छु	छु	छु	छु	छिउ

तामांग	रोङ्ग	मगर	सुनवार	रोदोङ	टोटो	थामी
धीक	कृ	काट	का	काट	छी	-
डी	डती	ह्लिस	निशि	न्येत	ने	चीनिस
सोम	शो	सोम	साङ्ग	साम	सुङ्ग	-
च्यू	च्यू	चु	-	काति	डा-काई	-

थुकथं विभिन्न भाषातयेगु नाप नेपाल भाषायागु छु नं छु कथं स्वापू खने दु । मेकथं धायेगु खःसा नेपाल व भारत स्थित एकाक्षर परिवारया भाषा, बोली तय्गु नाप नं छुं भच्चा साम्य खने दु । थुकियागु अतिरिक्त मि, मिखा, ह्लाय्, बा, मां, मन् खिच्चा, ह्लाः, व, सियेगु, सु ? सल, मिसा, बा, लं, ल, वेंगु, खुं, हि, डा आदि खँग्वःत खु भच्चां साम्य मेमेगु भाय् नाप खने दु ।

नेपाल भाषा व पहरी भाषायागु सर्वनाम खँग्वःयागु सम्बन्ध नं साप सतिइ । गुगु

नेपाल भाषापहरी भाषा

जि	जि
जिपि, की	जा-री
छ (Thou)	छ
छि	छि
छ (You)	छा- री
व	वो, छो, हो
इपि	हो-कारी
थःगु	थ-गु
जिगु	नु-गु
कीगु	जा-गु
छंगु	छ-गु
छिगु	छा-गु
वंगु	व्हा-गु
इमिगु	हो को-र-गु

पहरी भाषाया क्रियापद यागु सम्बन्ध नं नेपाल भाषा नाप आपालं सतिइ । नेपाल भाषाया क्रियापदत थे वचन, कर्ता कथं हिला वनिमखु । हानं काल (Tense) नं वर्तमान, भूत व भविष्य याना स्वंगू दइ ।

वर्तमान काल { नेपाल भाषा :- तिमिलां दाया चवन
पहरी भाषा :- तिमिलां दाया चोंगी

भूत काल { ने. भा. :- तिमिसां दाया च्वंचवन
प. भा. :- तिमिलां दा-न चो

भविष्य काल { ने. भा. :- तिमिलां दाइतिनि
प. भा. :- तिमिलां दाइ-तिनि

पहरी भाषाय् वर्तमान कालय् 'चोंगी', भूत कालय् चो व भविष्य कालय् 'तिजि' छ्यला तःगु खनेदु ।

नेपाल भाषा नाप मिले जूगु छुं संज्ञा खँवःत छकः स्वये

नेपाल भाषा	पहरी भाषा
ल्हाः	लः
मिखा	मि । मिगि
तका	ताका
सं	सँ
छ्यं	छ्योँ
प्वाः	पारि
बा	बा
मां	मा
च्यः	चे
छंगः	छंगा
लः	लुखु
हेय्	हुइ
तुं	तुखु

नेपाल भाषाया अकार खँवः पहरी भाषाय् आकार व ओकार जुया-च्वंगु खनेदु ।

पहरीतयेगु सम्पर्क नेवाःतय्गु नाप सिकेँ उप्पो थः जः खः दनुवार, माझी व खश भाषा-भाषी तय्गु नाप उप्पो खने दु । उकिं पहरी भाषाय् इमिगु प्रभाव ला वनिगु स्वाभाविक जू । नेवाःतय्गु नाप थुकिगु सम्बन्ध थःपिसं यानागु डाला, हासा मी हइबले जक जू वंगु खने दु ।

उकिं ध्वन्यात्मक कथं पहरी भाषायागु ध्वनि नेपाल भाषा नाप पाना च्वनिगु जा जु हे जुल । नापं पहरी भाषायागु ध्वनि काचाक्क थुइका काये थाकु । 'तुंथि लः साली' धायेत पहरी भाषा 'तुङ्खुङ् तुउखुउ साअलिउ' धाइ ।

गुकि याना ध्वनिकथं नेपाल भाषानाप आपा: हे तापागु जिं ताया ।

थौं कल्हे पहरि भाषायात भारोपेली खल: व आग्नेय खल:यागु प्रभाव ला: वयाच्चंगु खनेदु । 'मानिस' यात नेपाल भाषा ह्लापां 'मि' अनं 'मनू' धायेगु यात । पहरित भारोपेली खल:यागु प्रभावय लाना 'मन्त्री' धायेगु यानाहया च्वंगुदु ।

पहरी भाषाया उप-भाषिक क्षेत्र कथं चिसापानी, बोलखा, काभ्रे काये फु । पहरी भाषां आतक छगू सशक साहित्य दुगु भाय् जुइ मफुसा मगर, तामांग, सुनुवार, खम्बू, वायु, कागते थें भाषाय् दय् मागु गुण विद्यमान् जू । थ्व भाषाय् लिखित छुं दु वाय् मदु व छुं सिइ मदुनि । थ्व भाषाय् शिक्षित मनूत साप हे ह्यो जू । आतक यागु ल्या:चा: अनुसार प्रधान पंच तक जूपिं दु । तर नगरकोटी जुया सिपाईलय् भर्ना जुइगु नं चलन खने दु । भारतयागु जन-गणना १९६१ कथं पहरित भारतय् ४८४ तिं दु ।

भारतया भाषा सर्वेक्षण सफुलिइ पहरी भाषायात नेपाल भाषायागु छगू उप-भाषा धका: च्वयात:गु दु । बि. एच. हड्शन नं नेपाल भाषायागु उपभाषा हे धया त:गु दु । बालकृष्ण पोखरेलं गलत खँ न्ह्यथना अर्थ-माग्नाधी भाय्यागु सुत धका: शंका या:गु दु । पहरी भाषा नेपाल भाषायागु छगू उप-भाषा धका: च्वय्यागु दसु नं प्रष्ट या ।

नेपाल भाषाया खँवः धुकू

नेपाल भाषाया खँवः धुकू जायेकेत आपालं खँवः पिनें दुहां वया चवंगु दु । थः खलः पाखें सिके अवर्ण खलः पाखें आपालं खँवः दुहां वया चवंगु दु । थथे दुहां वयाचवंगुयात त्यासा कया तःगु धाःसां छुं पाइ मखु । अग्रजो भाषा नं आपालं खँवः त्यासा कयाः थःगु खँवः धुकू जायका संसारया छगू तःमि भाय् जुया न्हाय् तयाचवंगु दु । थथे हे नेपाल भाषा नं त्यासा कयातगु दु । थथे धायवं तुं उकियात अन्तर राष्ट्रिय मान्यता बिइमाः धयागु खें छुइ त्यानागु मखु जिगु धापू छु धाःसा त्यासा कायेगु ककहांगु ज्या मखु । कीगु भाषां आपालं खँवः त्यासा कयातःगु दु । गुलिं खँवःला त्यासा थें हे मचवं । गुलिं खँवःयात ला नेपाल भाषां नुनाः थःगु पह कथं छयला छव्ये धुंकुगु दु । अन्यागु खँवः त्यासा खः मखु सिइकेत अन्यागु खँवःयात फाया स्वयां नं सिइका काये थाकुइ धुंकल । उकि अन्यागु खँवः पढा जुइ सिकं त्लापा गथे चवं, मचाबले गथे चवं धकाः जातः प्वलाः पुत्तुपुइका स्वये धुंकाः खँवःयागु प्वाः फायाः स्वयेबले तिति सिइ दइ । थन्यागु हे पहचह नं याना मेगु भाषां हयेकावबले नं कीगु भाय् म्वाना चवने फुगु खः । थुगु कथंयागु पह मडुसा त्लापा हे कीगु भाय् त्लाना वनीगु खइ ।

खः ला कीगु खँवः धुकू गपाय्जि जू, गपाय्धं जू उकियात दाना स्वये थाकु । कीके ताःचा नं तने धुकूगुलिं शान्तिपू दुने दुहां वने सिकं कीगु खँवः धुकुतिइ दुहां वने थाकुइ धुंकल । ज्यापु तंया तःखा थें चायेका कीगु खँवः धुकुतिइ दुहां वनेगु खापा चायेके थाकुइ धुंकल । आ कीसं अभिलेखालयय् चवंगु ताःचा कया पुलांगु खँवः मात्तुमाले मानि । अले तिति छुं भचा कीगु खँवः धुकूया मू थुइ । आ कीसं न्ह्योने खने दुगु वथंगये धुकूगु खँवःयात सिला-सालाः

छयला यंकुसा थन्यागु खँवः लुं-बुं, वः-बुं थें ज्वाल्लथिना वइ । थथे मयात धाःसा कीगु खँवःतः दथंगयाः पवसाह्वयाः ध्वगिना वनी । की आजुपिसं याना थकुगु फुक्क तपः खितुंगालय कुतुवनी, कीगु ह्वापालय मचायेक भ्याय्चिगु ह्वाःपाः त्यु वइ । उकिं कीसं थःगु खँवः माला छयला यंके माःगु दु ।

ह्लापा ह्लापा कीगु देशय् पिनें मचिकं मवःबले नं लः थें तुयूगु च्याके ज्यूगु धकाः चीनं चाह्यवम्हेस्यां धाःगु नं मचिकंयात हे धाःगु जुइ माः । अन्यागुयात 'च्यासा' धकाः ह्लापा धाइगु जुया च्वन । अले नयेचिकंयात बुसा धाइगु जुयाच्वन । तर कीसं थःगु खँवःयात मययेका चिक्कण > चिकं, मति+चिक्कण > मचिकं याना छयला च्वनागु दु ।

'पूजा' यात ह्लापा बुनि धाइगु जुयाच्वन । अथे हे पूजा-सामान धायेत सामासबुनि, 'मुस्या' यात स्वात, 'पुनश्चरण' यात सातक, 'सम्म' यात तोनि > तक, 'मेल' यात ओड, 'राज्यभिषेक' यात तेका, 'तल्ला' यात ताकं (गथे छताकं, नितार्कं), 'जरिमाना' यात वसुत, 'खिपः' यात खकि, 'मालु' यात वंसु, 'बजि' यात फल्के, 'जःलाखःला' यात संगुतान धाइगु जुया च्वन ।

'शिलापत्र' यात साहासन, 'सनद' यात सासनस, 'मरम्मत' यात निदान, 'साक्षी' यात लू-मनू, 'शरण' यात पुरदव, 'लडाई' यात पीपा, 'विद्रोह' यात कुलन, 'खोप' यात तशिक 'बिस्यु वनेत' यात पिन्बाड, 'कन्हेखुन्ह' यात सति कुन्ह, 'आक्रमण' यात हतार > हताल > हताः, 'हमला' यात दुदाल, 'ब्याधा' यात अहलि, 'चिक' यात सौ > सा (गथे बुसा, च्यासा) 'धनु' यात लि 'भाःत' यात कँमो, 'उकालो' यात थंथु लें, 'ओरालो' यात क्वथु लें, 'शरण पवने' यात बिफंग्वने याना तःगु दु ।

ढपाले यात धरवान > धरवा, कब्जा' यात तेरा, आक्रमण यात अफह, जेल यात कुंछें याना तःगु नं दु ।

थिपि ला नेपाल भाषायागु पुलां धुकुतिइ वुहां वनेत वंबले जःखः कुतुवना बैय् लाना अथें हे धुलं गया व्वंगु खः । बैय् वातुवाला माले फःसा थन्याःगु खँवः आपालं लुयावया च्वंगु दु । कीसं थन्यागु खँवःयात माला ह्या

जक मगाः । थन्याःगु खँवः मुक्क मुंकां जक नं कीगु ज्या ब्यनी मखु, थुक्रियात प्वालाप्वाला थिकेत ला कीगु म्ये च्वकाय् लुइके मानि, थथे च्वकाय् लुकेत ला छचलेगु उप्पो कुतः जुइ माःगु दु । नत्रसा थथे माला हयेगुया भू छुं बइ मखु । की भाय्या च्वमित व सम्पादकतय्सं नं थुखे पाखे पलाः न्ह्यज्याके माःगु दु, थ्व कीगु मुंकाः ज्या खः ।

कीसं कीगु भाषा— भाषिकाया बां-बांलाःगु खँवःत कया छचला हये माःगु दु । भाषिकाया खँवःत नं कीगु धुक्या हे खँवःत खः । बोडेय् छगू खँवः ‘भूगाज’ दु गुगुया अर्थ बँ पुना मुंका तःगु धू खः । थुक्रिया पर्यायवाची खँवः येँ, यल, ख्वपय् न्यने सडु । थन्याःगु खँवःत साहित्यय् दुश्याका मुंकाः खँवः याना छव्येमागु दु । ‘कलाः’ खँवः कीगु मखु । थ्व संस्कृतयागु कलत्र <कलाः जुया वया चवंगु खः । अथे हे ‘स्त्री’ खँवः प्राकृत जुया कीगु भाषाय् तिरिज् वल । तर धौख्यः पाखे कलाः व तिरि मधास्ये म्हच धाडगु जुया च्वन । आः कीगु भाय्यागु थःगुपह गुकथं ल्यंका तथेगु थ्व न्ह्यसः वइ । संस्कृतयागु खँवः छचला कीगु भाय्यागु थःगु पह ल्यनी मखु । फँछि फतले कीसं थःगु खँवः छचले मा । तर कीगु ध्वनि कथं हिइका कीगु पहनाप स्वत्ताक्क चिइ धुंगुयात छचलेगु त्वःते मज्जू । गथे कि संस्कृतयागु ‘कलत्र’ खँवः यात कीगु पह व ध्वनि कथं यायेत लिउने यागु आखः तंका ‘ल’ यात ‘ला’ याना छचला तःगु खनेदु । थ्व छत्थु हिला वंगु खइ मखु । थथे हिलेत आपालं ईः काल जुइ । थुकथं हिला वंगु खँवःलय् कीगु कथंयागु पह व ध्वनित दु । कलाः खँवः सूर (tone) कथं पाना चवंगु दु । गुगु—

कला — Art

कलाः — Wife

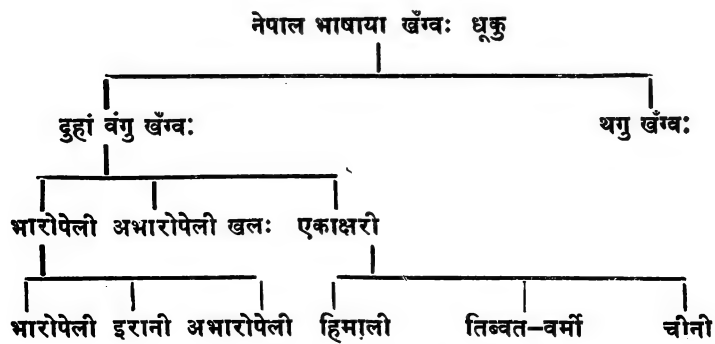
निगुलि कीगु खँवः मखु व्यूत्पन्न कथं । ह्लापांयागु खँवः तत्सम खः लिपायागु तद्भव खः । ह्लापायागु खँवः नवाय्बले ‘ला’ य् बलाघात (stress) जुइ । तर ह्लापां या लिपागुलि ‘ः’ य् बलाघात जुइ । थुकथं सूर (tone) कथं अर्थ फरक जुया चवंगु दु ।

कीगु भाषाय् 'दाला' खँवः गुगु छयला चवंगु दु । व्यूत्पन्न कथं व नं कीगु खँवः मखु । थ्व खँवः हिन्दी भाषा पाखे वयाचवंगु खः । हिन्दी भाषा यागु डालिया > दाला जुया चवंगु खः । तर धुलिछयल पाखे दाला यात कुम्भ धया वया चवंगु दु । खः ला यें यल पाखे नं बजि दालायात बजिकुम्भ धया हे चवंगु दु । ज्यापुमि (working class) तय्सं कीगु भाय्यात स्वाकातःगु मानय् यायेमाः । कीगु भाषायागु बांलाक खाःपाः स्वयेगु सा थुमिसं ह्लाइगु भाय् हे स्वये माः । मेपिनिगु भाषाय् उप्पो तत्सम व तद्भव खँवः त्वाक ज्याःगु खने दु ।

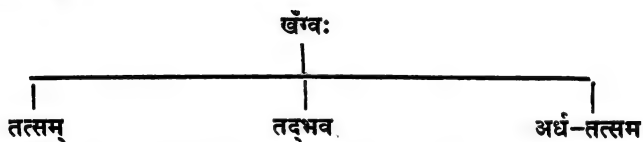
कीसं उप्पो यानाः भारोपेली खलःयागु खँवःयात मन्ह्यो मन्ह्ये दुथ्याका कयाचवनागु दु । गुकि यानाः भाय्यागु हिसिपह तना वया चवंगु दु । थन्याःगु कुतःयात बांलाःगु कुतः धाये मफु । अऊ ला कीसं थःगु ध्वनि नापं लोमंकेत कुतःयाना चवंगु खने दु । मुक्कं तत्सम खँवः दुथ्याका व हे रूपं खँभाय् दयेका छयल कि कीगु ध्वनि ह्यो जुइगु जु हे जुल । कीसं थौकन्हे संस्कृतयागु तत्सम, हिन्दी भाषायागु तत्सम खँवः खँय् भाषायागु त्याःचाः आख दुकया छयलेगु याना वइ चवंगु दु । थुकथं खँवःयात कीगु ध्वनि कथं बुरुहुं सुना तना वनाचवंगु खने दु, गुगु साप हे थ्यानापुगु पकाः खः । थन्यागु पकाःयात इलय् हे बांलाक लूलाःयाये कथं निगू लँपु ज्वने माःगु दु । छगू थथे त्यासा आपाः मकायेगु, थःगु खँवः फछिफतले मात्तुमाला छयलेगु । निगू मेगु भाषाया खँवः जित्तिजितले मछयलेगु, तर अन्यागु खँवः गुगु कीगु भाषाय् मडु डकियात (अन्यागु खँगोयात) कीगु ध्वनि कथं हिइका छयला छवयेगु । थुगु कथं कीसं पलाः छिना कीगु भाषाय् वया चवंगु साप हे तःधंगु पकाःयात मदयेका छवयेफु, तर लूलाः मयात धाःसा कीगु भाय् ह्लाना वने फु । थथे याये फःसा गुगु कथं कीगु भाय् एकाक्षर परिवारया ध्वनि नाप तापाना भारोपेली खलःनाप सतिना वया चवंगु खः व त्वाःधया बनी । अले तिनि कीसं थःगु ध्वनियागु संरक्षण याये कथं कीगु भाषायागु थःगु पह त्यंकातये फइ । कीसं इलय् हे थःगु भाषाय् लाना चवंगु पकाः तंकेत दशा फायेका छवयेत लूलाः याये माःगु दु । थथे मयात

धाःसा दार्जीलिङयागु नेपाली भाषाया ध्वनि व नेपाःगाःयागु नेपाली थें जू वनी । दार्जीलिङयागु नेपाली भाषाय् एकाक्षरी परिवारयागु ध्वनि साप हे प्रभावित याना तःगु दु । थथे जूगु दार्जीलिङय् नेपाली न्ववाइपि आपालं मंगोलियन परिवार यापि जूगुलि व थःगु मां भाय्या ध्वनि कथं न्ववाइगुलि खः । थुकथं दार्जीलिङया नेपाली भाय् ध्वनि कथं भारोपेली परिवार नाप तापाना वना च्वंगु दु । नेपाः गाःयागु नेपाली उप्पो याना हिन्दीकरण जुया वना च्वंगु दु ।

आः कीसं कीगु भाषाय् दुहां वया च्वंगु मेमेगु भाय्यागु खँवःयात वाला स्वये, गुगु खँव थुगु कथं कीगु भाषाय् वया च्वंगु दु —

थथे जुयाः दुहां वयाच्वंगु खँवः मल्ल इलनिसें खः । थन्यागु खँवः स्वब्व थले ज्यू—

आपालं खँवः संस्कृतयागु तत्सम् कथं वइ च्वंगु दु । तत्सम खँवः मेगु भाषां गथे बल अथे हे छयला तःगु जुइ माः ।

(क) संस्कृत

सकल > सकल । अंश > अंस । आत्मा > आत्मा । ईश्वर > ईश्वर । जगत > जगत । ज्ञान > ज्ञान, ज्ञां । दया > दया । कवि > कवि । पाप > पाप ।

गुण्य > गुण ।

(ख) प्राकृत

घडी > घडी, घदी, घरि । छुरी > छुरी । सिंगार > सिंगार ।

(ग) भारत

गुजराती- तीज > तीज ।

हिन्दी- डालिया > डाला ।

(घ) फारसी, अरबी, उर्दू

इनाम > इनाम । तारीफ > तारिफ । जुलूस > जुलुस । शहर > सहर ।
अखवार > अखवार । तलब > तलब । नरीब > नरीब । अदालत > अदालत ।
सरकार > सरकार । हाजिर > हाजिर । हैजा > हैजा । इज्जत > इज्जत ।
माफ > माफ ।

(ङ) अंग्रेजी भाषा

इन्च > इन्च । कोट > कोट । क्लिप > क्लिप । चेक > चेक ।
पास > पास । ड्राइवर > ड्राइवर । रेडियो > रेडियो । बस > बस ।
होल्डर > होल्डर ।

(च) पोर्तुगली भाषा

लिलाम > लिलाम । गमला > गमला । अलकत्रा > अलकत्रा ।
इस्त्री > इस्त्री ।

(छ) तिब्बती भाषा

ज्याङ्करा > ज्याङ्करा । खम्बा > खम्बा । राडी > राडी । लामा > लामा ।

(ज) मुरुड भाषा

खुर्पा > खुर्पा । घले > घले ।

(झ) मग भाषा

मुरुड > मुरुड । तामाङ > तामाङ । लाम्बे > लाम्बे ।

तद्भवव्याप्तु जक :-

(क) संस्कृत

सं. हिणु > हि । सं. अक्षर > आखल । सं. चिह्न > चि । अथे हे मेनेषु
खग्वःत ऋ २:-

संस्कृत	नेपाल भाषा
हस्त	ह्ताः
शरीर	सलिल
हंश	हे
स्थान	थाय्
कांस्य	कय्
श्लोक	सिलः
पादर	पाह्लाः
पुत्र	पुता
कर्पासि	कपाय्
भाषा	भाय्
इत	इताः
निश्चय	निस्से
घृतम्	छय
प्रतिस्था	पलिस्था
रक्षार	साखल
नास्केल	नैक्वा
स्तुति	तुतः
कथ	कथु
स्वास्	सना
ध्वज	ध्वज्य

(ख) प्राकृत:-

उण्ण > ऊन । जोन्धणम् > जोधन । एवेकणम् > इवाक । हीरो > हीरा ।

हानं गुलि खँवः संस्कृतं प्राकृत्य जुया, प्राकृतं नेपाल भाषाय् वया च्वंगु
दु । गुगु—

संस्कृत	प्राकृत	नेपाल भाषा
धृतम्	यिअ	ध्यः
दुग्ध	दुद्ध	दुरू
स्तम्भ	थम्भ	थां
विद्युत	बिज्जु	बिजुली

(ग) भारत

(i) हिन्दी:- अचम्भ > अचम्भ । कपड्डी > कपडो । फापड > फापट ।

जलेबी > जिलेबी । ठोकर > ठक्कर ।

(ii) पंजाबी:- इलँची > अलँची ।

(घ) इरानी- अरबी

आइन > ऐन । इलम > इलम । जब्त > जफत । जकात > जगात ।
उमरा > उमराव । सहीत > सही । हुक्म > हुकुम । (फारसी) बाजार > बजार ।
फानुस > पानस । गुनाहगार > गुणाहागार । फरियाद > फिराद ।
दरवाज > दरबाजा । जायगाह > जग्गा । सिपाही > सिपायी । दारशिस > बकस ।
मुह्ल > मोहल ।

(घ) अंग्रेजी

सिमेण्ट > सिमेण्टी । गोडाउन > गोदाम । टिकेट > टिकस । बस > बुरस ।
डक्टर > डाक्टर । हस्पिटल > अस्पताल । मिनिट > मिनेट ।

(च) “बाल्डे” पुर्तगाली खँवः अंग्रेजी माध्यमं भारत्य वयाः नेपाल भाषाय्
बालितन जू वःगु दु । अथे हे तुकं भाषां कैची > कैची, चक्माकयागु
‘चक्मक’ जुया दुहां वःगु दु । हानं पुर्तगालीयागु साउदाना > साबुदाना
जुयाच्वंगु नं दु ।

(छ) चीनी भाषा

चीनी भाषां पाइछाय् > पाइछाइ > पाछाइ ।

चीनी भाषाय 'मा' खँग्वःयागु प्यंगू अर्थ दु (१) सल (२) मां (३) गजि (४) बोबिइगु जुइ । नेपाल भाषा नं एकाक्षरया चीनी भाय् थें छगू स्वतन्त्र खलः खः । उकिं चीनी भाषायागु प्रभाव नेपाल भाषाय् लाःवइगु स्वाभाविक जुइ । हानं चीनी भाषाय् थें नेपाल भाषाय् Polysyllable आखः Monosyllable जूवंगु खने दु । थुकथं वाला स्वयेबले निगू भाय्यागु वचात्तुक्क स्वाय् दयेसाःगु खः । उकिं जितः ता 'मा' खँग्वः नेपाल भाषाय् चीनी भाषां दुहां वःगु जुइमाः । थ्व संस्कृतयागु 'मातृ' खँग्वःयागु स्पंगुरूप मखु । छाय्धाःसां फीलं नवायेबले 'मां' मझासे 'मा' जक्क धायेगु । हानं पुलांगु लफुलिइ नं मा हे वचातःगु खनेदु ।

मेगु नेपाल भाषायागु व चीनी भाषायागु पह छगः आखः tone अनुसार अर्थ पाना च्वनि । गथे

- १) समान कथं ध्वनि छुं मचायेक पिहां वःगु 'मा' यागु अर्थ मां जुइ
- २) दथु नीं जुया थाहां वनिगु कथं 'मा' यागु उच्चारण जुइबले उकि-यागु अर्थ गजि जुइ ।
- ३) दथुंया क्वं नी जुया वहां वमा थकाया मा नवाइ बले उकियागु अर्थ सल जुइ ।
- ४) च्वं नी जुया छ्कोलं क्वय् हया मा उच्चारण याइबले बोबिइगु जुइ ।

नेपाल भाषाय् 'मा' यागु आपालं अर्थत दु । tone नं भक्ता जक्क छः थें मखुथें पाना च्वनी, गुबलें, गुबलें जक्क उण्यो पाइ ।

- १) समान कथं महुतु पिहां वइगु ध्वनिकथं मां यागु अर्थ मां जुइ ।
- २) दथु नी जुया क्वय् यंका 'मा' धायेबले स्वांमा जुइ ।
- ३) दथु नी जुया च्वय् यंका 'मा' धायेबले छु वस्तु भाव धायेगु अर्थ जुइ ।
- ४) दथु नी जुया छ्थु च्वय् वनिगु कथं मा धायेबले सीमा जुइ ।

मझागु tone यातकि अर्थ पाइगु नेपाल भाषाय् नं आपालं खँग्वःत

दु । चीनी भाषाय् छगः आखःया ९८ अर्थ तक पिहां वःगु नं दु धाइ ।

(ज) हानं तुर्क भाषा संस्कृत्य वयाः, संस्कृतं नेपाल भाषाय् वयाच्वंगु दु ।
संस्कृतयागु ठक्कुर > ठाकुर ।

(झ) आः नेपाल भाषायागु 'कात्तजु' खँवःस्वये । कात्तजु खँवः कीगु थें खने
दसां थ्व कीगु खँवः मखु । कीगु नेपाल भाषाया खँवः धुकुतिइ संस्कृतयागु
'कृष्ण' खँवः दुहां वया च्वंसां भल्ल ईलय् कात्तजु खँवः दुहां वये
धुंकूगु खः । 'कृष्ण' खँवः संस्कृत भाषायागु खः, संस्कृत भाषां प्राकृत्य
वंबले 'कणह' जुल । प्राकृत भाषायागु 'कणह' नेपाल भाषाय् 'क' यागु
आकारण 'न्' बागः जुया 'ह' आखलय् चिना 'जु' प्रत्ययस्वाना छ्यला
तःगु खः ।

अर्ध तत्सम—

अर्ध तत्सम् खँवः नं नेपाल भाषाय् आपालं छ्यलातःगु दु । प्रजा >
पर्जा । नारायण > नारां । हर्षमान > हखमां ।

थुकथं तप्यंक खने दयेक अर्ध-तत्सम् खँवःत वया च्वंगु दु । आपा
याना थन्यागु खँवःत संस्कृतयागु जुया च्वंगु खने दु । अर्ध-तत्सम्या अर्थ
गुबले तत्सम खँवः नेपाल भाषाय् वया हिली उबले अर्ध-तत्सम जुइ । प्राचीन
तत्सम हिला प्राचीन अर्ध तत्सम् नं जुया च्वंगु दु ।

नेपाल भाषाय् खँवःत थाय्थासं वया च्वंगु खने दु । उकियात बांलाक
स्वयेबले थथे खँवः दुहां वया च्वंगु ह्ल्यगू लैपु दु ।

क) संस्कृतं तप्यंक वइ च्वंगु खँवःत

ख) प्राकृतं वइ च्वंगु खँवःत

ग) संस्कृतं प्राकृते जुया च्वन्ह्याना वइ च्वंगु खँवःत

घ) भारतया भाषा वइ च्वंगु खँवःत

ङ) यूरोपं वइ च्वंगु खँवःत

च) इरानी खलकं वइ च्वंगु खँवःत

छ) मंगोलियन अर्थात् एकाक्षर खलकं पाखें वइ च्वंगु खँवःत

क) संस्कृत भाषां नेपाल भाषाय् दकले उप्पो खँवः दुहां वया च्वंगुदु । पिनं वःगु खँवः मध्ये ९० प्रतिशत संस्कृतयागु खँवः जक दइ । संस्कृतयागु खँवः लिच्छवि युगनिसें लाना च्वंगु खने दु । सकल, जग, लोक, कपटी, सुख, रस, लोभ, तंत्र, मंत्र, बिधि, जप, तप, ईश्वर, विनती, चन्द्र, तेज आपालं दु । हानं संस्कृतयागु कलत्र> कला, स्थिर> थिर, रसता> लयता, राजकुल> लायकू, गोठ्ठी> गुथि जुया च्वंगु नं दु ।

ख) प्राकृतं नं नेपाल भाषाय् उप्पो खँवः वया च्वंगु दु । प्राकृतं वइच्वंगु खँवः-- अत्तास> अतास, अपुत्त> अपुता, अवजस> अपजस, अम्मचूर> अम्मचु, अम्भ> अं जुया वया च्वंगु दु ।

ग) संस्कृतयागु खँवः च्वन्हाना प्राकृत्य वनाः कीगु भाषाय् दुहां वया च्वंगु नं खने दु । संस्कृतया लिपा प्राकृत हे नेपाः गाः (Valley) लय् वःगु जुइ माः । संस्कृतं तप्यंक मवसे प्राकृत जुयावःगु प्राकृतयागु खँवः नोवायेत अःपुगु बाय् मेगु छुं कारणं जुइमाः । गथे संस्कृत कृष्ण> प्रा. कण> ने. भा. काह्लजु । सं. कर्पूर> प्रा. कप्पूर> ने. भा. कपू ।

सं. मौक्तिक> प्रा. मोत्तिअ> ने. भा. मोति

सं. पुस्तिका> प्रा. पोत्थिआ> ने. भा. पुथि

सं. पत्र> प्रा. पत्त> ने. भा. पौ

सं. व्याख्यान> प्रा. बक्खाण> ने. भा. बखान

हानं प्राकृतयागु श्वश्रु> सस जूगु नं जुइ फु ।

घ) भारतया विभिन्न भासं खँवः वयाच्वंगु खनेदु । हिन्दी 'दाला' खँवः वया च्वंगुदु । बंगाली 'कविराज' वयाच्वंगु दु । भारतया मेमेगु भासं नं छगु निगू खँवः वयाच्वंगु दु । थुकि जात सम्बन्धी खँवः नं वयाच्वंगु दु, गथे नेहरू, गान्धी ।

ङ) इरानी परिवारया भाय् तय्गु खँवः विशेष यानाः फारसी व अरबीयागु आपाः खनेदु । फारस भाषां—अस्तर, आस्मानो, असर्फी, हुक्का, अन्दाज । अरबी भाषां— अकल, अक्सर, अत्तर, अदालत, अबीर ।

उद् भाषा नं वया च्वंगु खने दु ।

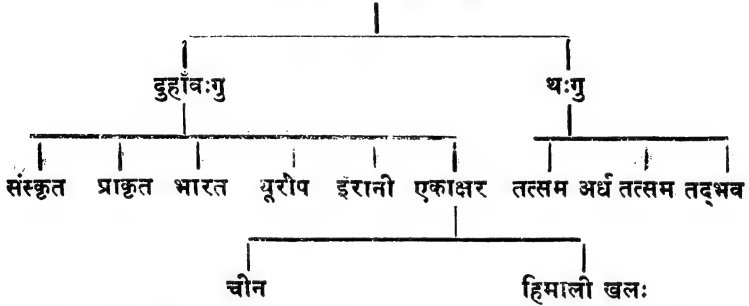
च) एकाक्षरी परिवारया भाषातय्गु पाखे उप्पो खँवःत दुहां वया च्वंगु खने मदु । चीनीया भाषा, मां, पाछाइ, एगः भाषां मगर गुरुङ्ग, तामाङ्ग व थाय्वागु नां वयाच्वंगु खनेदु । गुरुङ्ग व तामाङ्ग भाषा खँवःत वयाच्वंगु खनेमदु । लिम्बू भाषां बाय् किराती भाषां खम्बु, लिम्बु जातिवाचक खँवः व राई भाषा राई खँवः वयाच्वंगु दु ।

छ) यूरोपिय भाषां वःगु खँवः नं छुं भचा दु । आः व उप्पो दुहां वःगु खनेदु । थथे दुहां वःगु प्रोधिक खँवःत खनेदु । टिकट, लालितन, सिनेमा, साइकल, ट्रान्जिष्टर, मोटर, ट्रेन, रेल, कलेज स्कूल व फ्रान्स फरास, रेष्टुराँ औस, कूपन वया च्वंगु दु ।

पोर्तुगाल भाषां कमीज, आलभारी, बाल्टिन, गमला, साबुदाना, तसला वया च्वंगु दु । यूरोपिय भाषा पाखे वयाच्वंगु खः ।

आ कीसं थःगु खँवः धुकू बलाकेत, जायेकेत कर्पिनिगु खँवः जक काया थनां मज्यू । कीगु खँवः दुगु थासय् कीगु खँवः हे छचलेगु यायेमाः । कीगु खँवः मदुसा तिनि मेपिनिगु खँवः काये माः । थथे खँवः कायेबले फछिफतले कीगु ध्वनी कथं हिला जक छचलेगु यायेमाः । आ कीसं थःगु खँवः धुकूयागु गुरूप (Map) थुकथं किइ फु ।

नेपाल भाषा खँवः धुकू

थः गुरूप कीगु खँवः धुकूयागु खवाःपाः खः । की थःगु खँवः म्हसीके साप हे लिपा लाये धुकल । इलय कीसं थःगु मुम्क खँवःत छचले पाखे पलाः न्ह्यज्याके माल ।

“ध्वनि प्रक्रिया”^५ दुनेया नेपाल भाषा खँग्वलय् छगू अध्ययन

नेपाली भाषाया ध्वनि प्रक्रियाया अध्ययन यायां नेपाल भाषाया ध्वनियात पिब्वये हःगुलिइ नेपाली भाषाशास्त्री बालकृष्ण पोखरेल व बल्लभ मणि दाहालयात सुवाः बी जि हे जिइ । वय्कःपिनिगु संका कुतःकथं नेपाली भाषाय् नं “ध्वनि प्रक्रिया व छु ध्वनि सिद्धान्त” नांयागु खुइ न्हय्पौ दुगु लाक प्यतका वंगु सकू सम्पादन याना पिहां वःगु दु । श्री लुइ. एच. प्रे यागु “भाषाया आधार” लियोनार्ड कुमफिल्ड यागु ‘भाषा’ डा. भोलानाथ तिवारीयागु “भाषा विज्ञान” सकू स्वये वा न्याये मफुपिन्त ज्यूगु उकीसनं नेपाली ध्वनियागु भच्चा अध्ययनं याना “सुन साथि सुगन्ध” जू वंगु दु ।

तर इमिके (पोखरेल व दाहाल) छगू तःधंगु कमजोरी छु लुया वइ धाःसा पूर्वाग्रह नं पीडित जूगु । भाय्यागु बांलाक जां मडुसां व भाय्यागु चर्चा यायेगु कीगु देशय् पूर्वाग्रह परम्परा जुइ धुंकल । थन्याःगु हे पह इमिके खना । नेपाल भाषायागु जां भचा हे इमिके मडु । तर नेपाली भाषायागु स्वभाव व प्रकृति थें नेपाल भाषायागु नं जुइ धकाः धैगु भावना इमिके खने दु । नेपाल भाषायागु वर्णविधान नेपाली भाषा नाप पाः । नेपाल भाषायागु स्वभाव व प्रकृति नेपाली भाषा नाप आपालं पानाः थःगु कथं यागु जुया च्वंगु दु । गुबले तक नेपाल भाषायागु स्वभाव थुइके फइ मखु उबले तक ध्व भाय्यागु पुवंक अध्ययन याये फइ मखु । थुकिया फल स्वरूप ‘पाडो’ (नेपाली) यात नेपाल

---

५ ध्वनि प्रक्रिया व छु ध्वनिया सिद्धान्तः बालकृष्ण पोखरेल व बल्लभ मणि दाहाल ।

भाषां 'पारो' धाइ धका: हिले पिइ मफंगु खँ जक छुइ थें जुउ वनि ।

स्वर मध्यगत व्यञ्जन (Intervocalic consonant) ड व ढ नेपाल भाषाय् न्ह्याबले नं 'र' जुया च्वंगु दु धका: श्रीपोखरेल व दाहालं गुगु खँ न्ह्यथन व नेपाल भाषायागु ध्वनि कथं असत्य जक मखु अवैज्ञानिक नं जुउ । नेपाल भाषाया ध्वनिया ज्याय् थःगु हे पह व विशेषतां जायाच्वंगु दु, गुगु श्री पोखरेल व दाहाल पिसं न्ह्यथं थें मखु ।

आ, इमिसं न्ह्यथंगु खँयात बांलाक वाला स्वये । इमिसं थथे थःगु खँ न्ह्यथंगु दु । नेवारीइ (नेपाल भाषा — इन्द्र माली) स्वर मध्यगत (Intervocalic) ड, ढ न्ह्याबलें नं 'र' जूगु दु । गथे—

नेपाली	नेवारी (नेपाल भाषा)
सडक	सरक
ठाडो	ठारो
पाडो	पारो

नेपाली छ्यला तःगु “सडक” खँवः नेपाली भाषायागु मां खँवः मखु, थःगु पहयागु नं मखु । थ्व खँवः अरबी भाषायागु “शरक” खँगोलं ‘सडक’ जूगु ख । स्वर मध्यगत ड यागु र जुया नेपाल भाषाय् दुहां वंगु जूसा नेपाली भाषां मवसे अरबी भाषां नेपाल भाषाय् दुहां वःगु जुइ माः । छायाधाःसा नेपाली भाषा नेपाः गालय् दुने द्वाहां वये आपालं न्ह्यो नेपाःगालय् फारसी व अरबी भाषा वये धुंकूगु खँ श्री जयस्थिति मल्लया लिपायापि जुजुपिनिगु इलय्यागु सफू व साहासनत् ह्याय्कं जुया च्वंगु दु । नेपाल भाषाय् (नेपाली या सडक या) सरक जूसा ला तप्यंक अरबी भाषां वःगु जुइमा । उकिं ‘सरक’ जूसा स्वर मध्यगत ‘ड’ या ‘र’ मजूगु ह्याय्कं थें यच्चु सिइ दु, नेपाल भाषाया वर्ण विधान कथं ‘श’ यागु स जुया हिउगु खनेदु । गुकिं यानाः श्री पोखरेल व दाहालयागु खँ फुस्कुलु जक जुउ वंगु दु । तर नेपाल भाषाय् ‘सरक’ मच्चसे ‘सतक’ खँवः छ्यला तःगु दु । नेपाल भाषाया कवि तय्सं ‘सतक’ खँवःयात छ्यलातःगु दु, स्वे दिसं—

अय् सुविधा तंपि

तब्ब्याःगु सतकय् नं ला

लाथाय् दुर्घटना च्वना च्वंगु दु ।

[पूर्ण वैद्यः सरासु 'सफुर्ति]

स्कूलय् भर्ना चाल, भर्ना जूवा धैगु पर्चा स्वस्वं

थःगु ह्लातय् फोँगागु क्येक्यं कू, ईँचा, मुगः ज्वेँज्वं

ब्बाँय् ब्बाँय् मत्त वना च्वंगु स्वस्वं,

मनूसिकेँ उप्पो मोटर ब्बाँय् वंगु स्वया

छेँ थुनाः द्वँचिना तःगु धुलं फाःगु छ्वाके बिया थः त

जि थोँ थ्व सतकय् सासः ह्लाना च्वना ।

[निपु कविता, सितु ल्या, ३०]

मेगु कविता, बाखं, निबन्ध, उपन्यासय् नं थाय्थासय् 'सतक' खँवः हे छ्यला तःगु खने दु । थुकिइ धाये छिन धाःसा स्वर मध्यगत 'ड' या 'र' जुया मखु 'त' य् हिला छ्यलाच्वंगु दु तक धार्येछि, श्री पोखरेल व दाहालं थें असत्य खें न्ह्यथने छिनी मखु ।

आः 'ठाडो' खँवःयात काये । थ्व 'ठाडो' खँवः नं नेपाली भाषायागु थगु खँवः मखु । प्राकृतयागु 'ठड्ढ' खँवःलं 'ठाडो' जूगु खः । ठाडोयागु नेपालीइ अर्थ जुइ— उभिएको, खडा । उत्तानो, चित । ठर्रो, रूखो । ननुहेको, अविनीत । नियमपूर्वक नभई सोर्दै भएको । तर थ्व अर्थय् ठारो खँवः नेपाल भाषाय् ज्यलाच्वंगु (प्रयोग जुया च्वंगु) मदु । थ्व खँवःया पर्याय वाची खँवः कथं दनेगु, थस्सः पायेगु, क्वमछुयेगु, नियमकथं मजुस्ये तप्यंक जूगु आदि ठारो धायेगुया सट्टाय् काये फु । जि न्ह्यथने त्यनागु खें छु धाःसा 'ठारो' खँवः नेपाल भाषाय् छचला तःगु हे मदु, छचले नं मज्यू, छायाधाःसा ठारो धायेबले नेपाल भाषाया स्वभावयात स्यंकेगु व दुगु खँवःयात ह्लंका छ्वयेगु जक जुइ ।

आः पाडो खँवः यात काये । थ्व नं नेपाली भाषायागु मां खँवः मखु । संस्कृत 'पण्ठोती' पाखें पाडो जूगु धाइ । तर 'पण्ठोरी' खँवः सिकेँ प्राकृतयागु

पढाइ' खँवः हे पाडोया व्युत्पत्ति खँवः खः ला धाइयें खने दु । तर थ्व खँयात क्वचायेकेगु ज्या नेपाली भाषाशास्त्री व कोशकार तयेगु खः । नेपाल भाषाय् 'पाडो' यात 'मेचा' धाइ । गुकथं मेचा मध्यास्ये पारो धा व मथूगु खँ खः । थन थाय् वया जितः छु ताल धाःसां श्री पोखरेल व दाहालपिसं नेपाल भाषाया खँवाः या ज्ञां मदयेक हे जवरजस्ती खँ न्ह्यथना त्याकेत जक कुतःयात ।

जि चवय् हे न्ह्यथना खँवःलं ज्ञाय्कं थें यच्चुक कयंगु दु । नेपाल भाषाय् नेपाली खँवःयागु स्तर मध्यगत ड व ढ न्ह्याबलें 'र' जुइ धेंगु श्री पोखरेल व दाहालयागु खँ कपोलकल्पीत च भाषाशास्त्रीतय्सं याये बह मजगु अवैज्ञानिक खँ जक खः ।

आः पाछाइ खँवःयात कयाः खँ न्ह्यथने । थ्व पाछाइ खँवः नं नेपाल भाषायागु खः गुगु खँवः प्राचीन इलं निसें नेपाल भाषां चीनी भाषायाके त्यासा कया तःगु खः, गुगु खँ पोखरेल व दाहालं थुइके मफुत । उकिं हे फारसी पातसाही > पातसाई खँवः कयाः इमिसं पाछाइयागु व्युत्पत्ति खँवः थुकथं बिल पातसाई > पात्साई > पाच्छाई > पाच्छाइ । आ पातसाह + बाजायागु > पाच्छे बाजं जुइमागु छाय् बाच्छे बाजं जुल ?

पाछाइ खँवःयागु व्युत्पत्ति पातसाई खँवःलं जगु मखु । थ्व खँवः नेपाल भाषायागु जुया नं थःगु हे मां खँवः मखु । चीनी भाषायागु पाइछाय् खँवः हे पाछाइ खँवःयागु व्युत्पत्ति खँवः खः । थ्व पाइछाय् < पाछाइ जुया वःगु जुइ माः । थुकिइ पाइछाय् < पाछाय् < पाछाइ जुया वःगु नं खयेफु । बाय् पाइछाय्यागु दकले ल्यूनेयागु आखः तना (Apocope) पाछाइ जगु नं जुइफु । लिपा वया वर्ण व्युत्पत्ति (Metthesis) या पार्श्ववर्ती स्वर वर्ण व्युत्पत्ति कथं lei या lie जू थें पाइछा खँवःया पाछाइ जगु नं जुइफु । पाछाइ खँवः थ्व निगु नियमया न्ह्यानु नियमं जुया हिला बने जूसा चीनी खँवः "पाइछाय्" नं जगु खः, पातसाई खँवःलं मखु । अस्तु ।

भानुभक्त छ्यला तःगु सतः खँवःयागु छगू अध्ययन

भानुभक्ताचार्य^१ यागु रामायण व फाटफुट पद्य लयगु अध्ययन याना स्वयेबन्ने चिदेशी भाषा व नेपाल भाषाय खँवः तयगु किचः आपालं लानाच्वंगु खने दु । खला नेपाल भाषा नेपाःगाःयागु छगू आदिभाषा^२ जक मखु थौंतक न्ह्याकी हे ब्रकाः वःसां म्वाना च्वने फूगु छगू सशक्त भाय् खः । छगू सशक्त व यइपुस्ये च्वंगु भाय् जूगुलि थःगु परिवेशय् जक सीमित मजुस्ये बुलुहु नेपाःवा कुं-कुलामे शाहकालयागु छुमां ई नं निते प्रचार जूल । पृथ्वीनारायण शाह नं नेपाल भाषा हे भक्तिवादी तुलः चिना थकुगुलि नं थव भाय्यागु सशक्तता व ईयागु थव भाय्यागु अवस्था सिइ दु । सिंह प्रतापशाह यागु इलय् थव भाय्यागु माध्यनं भोट नापं जूगु सम्झौता थव भाय्यागु मू उबले गुलि दु व कन बालांक कयना ब्यूगु दु ।

इतिहास शिरोमणि बाबुराम आचार्ययागु अन्वेषणयात मान्यता बिइगु खःसा लिच्छवि युगय् संस्कृत भाषां थ्वैके त्यासा काये धुं कुगु खः । शाहकाल-यागु छुमां इलय् केवल स्थापत्य कला नाप स्वापू दुगु, छुं नां सम्बन्धी खँवः जक ला वंगु खने दु । दसु कथं कीसं ढोका, ऊयाल खँवः काये फु । थव ढोका खँवः धवाखा खँवःयागु छगू रूप जक खः गुगु स्यना ढोका जू वंगु खः । नेपाल भाषाय् दन्त्य अखलयागु प्राधान्यत खने दु व दन्त्ययात मुध्दन्त्य खाना छुं भवाजक पाका छुछले नेपाली भाषाय् याना तःगु दु ।

१. भानुभक्त नेपाली भाय्या छहा कवि । गृह्य कवि नेपाली भाय्या आदि कवि धाइ ।

२. 'नेपाल भाषा' नांयागु लेख कर्ना दिसं ।

भानुभक्त आचार्यनं नेपाल भाषायागु खँवः नं प्रभावित मजुस्ये चवने मफुत । खः ला गुलि हिन्दीनाप भानुभक्त आचार्ययागु अभिव्यक्ति सतिइ उलि नेपाल भाषा नापला तापा अयनं प्रभावं अलग चवने मफुत । नेपाल भाषा नेपाःयागु छगू आदि भाषा खः गुगु भाय् नेपालय् वया थःखलः भाय् नाप तापाना चवंगुलि छुं विशेषता मेमेपिनिगु लाना नं थीं तक स्वाना चवंगु दु । नेपाली भाषायात नेपाःयागु मेगु भाय्यागु प्रभाव लाःगु दु धकाः दसु नापं बिया धाय्बले नं छपुचः स्तुतिवादी साहित्यकार, बुजुर्बा वर्ग व तथाकथित पत्रकारतय्सं साम्प्रदायिक धकाः धायेगु पानाचवंगु दु । तर थ्व न्ह्यपु दुपिनिगु पह मखु । जितः ला ईपिं जक साम्प्रदायिक छँ ता गुम्हेस्वा छगू भाय्यात जक प्राथमिकता बियाः ह्यो मनूतय्सं ह्याइगु भाय्यात न्हंका छवयेगु कुतः याइ । छु नं भाय् नेपाःयागु भाय् खःसा व भाय् कीगु राष्ट्रिय निधि खः । राष्ट्रिय निधि छु नं आँच मवय्केगु निम्ति ह्यना वने त्यंगु भाय्तय्गु संरक्षण व संवर्द्धन यायेगु कुतः यायेमाः । विदेशी भाय्यागु खँवः कायेगु सिके थःगु राष्ट्रिय निधिया प्रतीक थःगु देया भाय्लय् दुगु खँवः माला छ्यलेगु हे बांलाइ । थुकथं याना यंके मफुसा कन्हे नेपाली भाय् थःगु प्राथमिक इलय् थें हिन्दी नाप उप्पो सत्तिना वनि गुकियाना हिन्दी नाप पय्न वनेफु ।

आ भानुभक्त छ्यला तःगु खँवः पाखें मिखा ब्वया स्वये ।

“मेरो इनार न त सत्तल पाटि कयै छन्”

थन छ्यला तःगु निगः खँवः सत्तल व पाटी दु गुकियागु अर्थ पाना चवंगु क्यनेत महानन्द सापकोटां थःगु “ध्वनिको धन्दा” नांयागु सफुलिइ थथे च्वया तःगु दु गुगु “बैदार र सत्तलको निर्वाचन” नांयागु लेख्य अर्थ पाःगु क्यनेत कुतःयात । सापकोटां सत्तलयागु अर्थ “शीतल तापनका लागि हुंगा चिनेर बनाएको अग्लो ठाउँ हुन्छ जसलाई चौतारो भन्छन् ” धकाः च्वया तःगु दु । नापं सत्तलयागु व्युत्पन्न खँवःयात कया थुकथं च्वया तःगु दु” अब हामी च र स को अनुलोम विलोम क्रमले स्थान परिवर्तनको उदाहरण पाए पछि चत्वरको छोरो चत्तल, चत्तलको छोरी अर्थात् चत्वरको नाति सत्तल रहेछ भन्ने

कुरा ऊयाली पिटन सबने भयौ ।^३

खःला संस्कृत चत्वर> प्राकृत चत्तल> ने. सत्तल धका स्वीकार याये-
बले व्यूत्पन्न मालिगु ज्याः उलि ग्यंसु लकं जुइ मखु । थ्व खँवःयात अर्थ, जीवनी
कालक्रम व प्रयोग ? हानं न्ह्यसः वइ भानुभक्तं थःगु हे गामय् दुगु ‘चौतारो’
‘ठाँठी’ खँवः दयेका’ दयेकं सत्तल खँवः छाय् छ्यःगु ? थ्व नं छगू रहस्यबा
खँ खः । उकिं थ्व कविता भानुभक्तयागु मजुस्ये मोतीराम भट्टयागु जूइ फु ।
सत्तल खँवः भानुभक्तं न्यंगु खँ ला ? व छाय् ठाँटी, चौतारा, खँवः मछ्यल ?
खः ला भानुभक्तं बालाजुयागु प्रशस्ती पद्य च्वःबले छथाय् थत्थे च्वःगु दु ।

“मधुर वचन बोली मन् लिंदा क्या सुरा छन् ।”

थन वचन व बोलीयागु अर्थ गुलि पाः ? वचन संस्कृतयागु खँवः खः,
बोली प्राकृत भाषायागु बोल्लयागु छगू विकृत रूप गुकियागु व्यूत्पन्न खँवः
संस्कृतयागु वचन खँवः खः । निगूया अर्थ विचारयाना स्वयेबले छुं मपाः ।

वचनः—

१. मानिसको मुखबाट निस्कने सार्थक शब्द, बोली, वाणी ।
२. उक्ति, कथन
३. आज्ञा, आदेश
४. प्रतीज्ञा, कथन ।
५. शास्त्रीय सिद्धान्त वा प्रमाण ।
६. वचन ।

बोलीः—

१. मानिसको मुखबाट निस्कने सार्थक शब्द, वचन, वाणी ।
२. बोल, वचन ।
३. उक्ति, कथन ।
४. आज्ञा, आदेश ।
५. प्रतिज्ञा, कथन ।

---

३. ध्वनिको धन्दा ।

६. शास्त्रीय सिद्धान्त वा प्रमाण ।

७. बोलैको कुरा ।

भानुभक्त लालित्यमा लागि जक वचन व बोली खँवः छ्यला तःगु खने दु नत्रसा वचन बोली याये माःगु खः । गुर्कियाना अर्थ पाः वनिगु खः । ख्व हे वचन, बोली खँवः छ्यला तःथे “सत्तल, पाटी” न खः । आ सत्तल व पाटीयागु अर्थ स्वयेः—

पाटीया अर्थ लँजुवाते बाय् च्वनिगु थाय् खः । सत्तलयागु अर्थ लँजुवाते बाय् च्वनिगु थाय् खः । हानं गाँ-गामे सत्तल खँवः छ्यले यायेगु उलि खने मद्रु बरु उप्पो पाटी धायेगु हे याः । नेपाःगालय् ‘सत्तः’ व ‘सत्तल’ खँवः छ्यले याना तःगु खने दु । पाटीयात नेपाःगालय् “फल” बाय् ‘फ’ धायेगु न याः । गुगु त्वाः—त्वाः पतिक हे दु । तर सत्तः न त्वाः—त्वाल्य मद्रुगु मखु, बागमती, विष्णुमतीया सिथे दना तःगु दु, नेपाःगाःया त्वाः त्वाल्य न साहासन दुगु छै न ला सत्तः हे खः । हानं स्वयम्भुइ न आपा सत्तः हे दु । हानं फलय् च्वेना त्वाः त्वाल्य भजन न यायेगु न याना च्वंगु हे दु । सत्तः व फः उलि पाःगु मखु, सत्तः व पाटी न उलि पाःगु मखु । फःयात न पाटी हे धाः, सत्तःयात न पाटी हे धाः । आः हानं सत्तः व पाटी यागु वने माली ला ? चत्वरया छय् धाये ल्वइ ला ?

आः सत्तःयागु जीवन छकः माला स्वये । सत्तः छाय् दयेकि ? थःगु धर्म तयेत, पुण्य कायेत, सत्तः कार्यया लागि दयेका वनि । नेपाल भाषा ‘सत यायेगु लँ’ कथं लँजुवा तयेत बाय् च्वनिगु थाय् दयेका बिले छायाःसां बाय् बिइगु धर्म व संस्कार कथं तःधनु पुण्य दइगु ज्याः खः । ख्व हे पुण्य या लागि लँजुवात बाय् च्वनिगु ‘सत यायेगु लँ’ पछि सत्तल > सत्तल > सत्तः जूगु जुइ माः । छायाःस नेपाल भाषायागु आपाल खँव समास जुया- च्वंगु दु । गथेकि जय् हिनेगु > जल्लि; पकु ह्नाय् छो > पकनाय् छो; ई ह्नाय् छो > इनाय् छो । जनेगु का > जका; चियेगु छि > चिछि; दुनैयागु बसा > दुबसा ।

चत्वर > सत्तल अर्थात् चत्वरया छय् चत्तलया काय् सत्तल जूगु मखु धाइगु च्चय्यागु दसुलि बांलाक वयं । सत्तलयागु च्चये वयनागु जीवन व अर्थ हानं लिकासा काया च्चने मालि थें मताया । आः गुकथं छयला तःगु दु व स्वये खः ला सत्तःयात नेपाल भाषाय् छयला तःगु सच्छि, निसँः दँ न्ह्यो जकयागु मखु । सत्तःयागु कालक्रम मातुभाला वनेबले भानुभक्त आचार्य मांयागु प्वाथय् च्चनेगु सिक्के सत्यादें मयाक न्ह्यो हे थ्व खँवःयागु विकास जुइ धुंकुगु खने दु । उकि सिइदु, नेपाली भाषायागु साहित्य नी जुइ न्ह्यो सतः खँवःयागु परिपक्वता वये धुंकुगु दु धकाः ।

छगू साहासने सत्तल खँवः थुकथं नेपाल भाषाय् छयला तःगु दु ।

“श्री श्री जय अमृत मल्ल देव प्रभु ठाकुरस्य दिवंगता संप्रहृणी स्वभार्या लक्ष्मी देवी ..... सत्तल दयकाव ... .. ।”

थुकथं लगभग ४१२ दँ न्ह्यो नेपाल भाषाय् सत्तल खँवः विकसित व परिस्कृत जुइ धुंकुगु दु । थ्वया लिपा, लिपायागु साहासनय् नं सत्तल खँवः हे खने दु । सत्तल खँवःयागु जीवन, अर्थ कालक्रम व प्रयोग आदियागु अध्ययन यायेबले सत्तल खँवःयागु व्यूत्पन्न खँवः चत्वर मखु बाय् खय् फे धकाः भव्य हे शंका यायेत तक भू खने मडु । थुकियागु व्यूत्पन्न “सत्तल” > सत्तल > सत्तल > सतः > सतः जुया वःगु जक खने दु । नेपाल भाषा नेपाली भाषाय् वंगु खँवःयागु हुलय् याने ऊयाल, ढोका, माटन, चुकुल, होस्त-हैलें, खापा, चोत मापं सत्तल नं वंगु बाय् वना च्वंगु जुइ माः । नेपाली भाषाय् त्वाहां वनै धुंकाः गां-गामय्, कुं-कुं लामे थ्यंक वंगु जुइमाः ।

उकि भानुभक्त छयला तःगु खँवःयागु अर्थ ‘चौतारो’ मखु लैजुवात बाय् च्चनेगु थाय् खः । गगु खँवःयागु व्यूत्पन्न सत्तल लै > सत्तल > सत्तल > सतः > सतयागु नेपाली भाषाय् सत्तल जुया जक वना च्वंगु खः । थ्वे सत्तल > सत्तल जूगु कारण नेपाली जनजिज्ञायागु ध्वनि नियम बाय् पह कथं जक खः । चत्वर > सत्तल जुल धाइपिसं भानुभक्त थः मांया प्वाथय् च्चने सिक्के प्यसः दँ न्ह्यो नेपाल भाषाय् छयला तःगु सत्तल यागु श्रोत वयने फय्केमा ।

भाषाशास्त्री व खँग्वः

मनूया ह्या जक शल्य चिकित्साया ज्याः याये ज्यूगु मखु भाय्यागु खँग्वःलय् नं याये ज्यू । शल्यचिकित्साया ज्याय् मनूया ह्या यायेत निपूणता कुशलता व आपालं कथंयागु ज्याभःत माः । ज्याभःयागु ग्वाहालि हे शल्य चिकित्साया ज्याय् बाँलाक पुवंके फइ । खँग्वलय् शल्यचिकित्सा यायेत गहन अध्ययन, मनन व संयमता आपालं माः । थ्व त्वता छ्हा सर्जकयाके थें आपालं सतर्कता नं मा । अऊ ला ब्यूत्पन्न शास्त्रीतयेके ला ध्वनि ह्यसीके फुगु क्षमता नं माः ।

भाषाशास्त्रीया लागि राजनैतिक, धार्मिक सम्प्रदाय गुगु नं महत्वपूर्ण जुइ मखु, न थुकि हे द्वाहां वनाः बाय् थःत हे परिधि बुने कुंकाः नं अध्ययन याइ । गुगु नं देशय् आपालं भाषा दया च्वनि तर फुकक भाषायात छकुनय् बान छवया छगू भाय्यात सुसा कुसा, समायाना मेगुयात वास्ता मयात धाःसा मेमेगु भाय् बुलुंहं बूलुंहं ह्ना वनेगु लेंपु पाखे न्ह्यज्याना वनि थन्यागु लेंपु खनिबले भाषाशास्त्री थःगु राष्ट्रिय निधि ह्ना वंगुलि ताय्कि । छाय्धाःसा छ्हा भाषाशास्त्री राजनैतिक स्वार्थं वशीभूत मजुस्ये गुगु नं भाय्यागु अध्ययन याये यइकि । वंगु लागि न्ह्येगु करोड (७० करोड) मनूतय्सं नवाइगु चिनया भाय्यागु गुगु महत्व दु व हे महत्व स्वंगूत्या लाखति नवाइगु नेपाल भाषायागु दु । वंगु लागि अन्तरराष्ट्रिय जगतय् प्रतिष्ठित उच्च साहित्यय् जायाचवंगु अंग्रेजीयागु गुगु महत्व दु व हे महत्व चेपाङतय्गु भाय्यागु दु । छाय्धाःसां व माला च्वनि भाय्यागु ग्वाहालि छु अज्ञात वस्तुयागु आविष्कार याये, व चीजत लुइकेत गुकिया बारय् इतिहास मुम्क च्वंच्वन, साहित्यि नं मुम्क । उकि सुं नं भाषाशास्त्री न्ह्याबलें थथे हे धाइ साहित्यिक उद्देश्य कथं

नेपालया स्याउँस्याउँती भाय्त् महत्त्वपूर्ण मजुइमा, विशुद्ध शास्त्रीय उद्देश्यं ला दे यागु निधि व जुया वनि । उँकियात ब्वना औद्योगिक, व्यापारिक व आर्थिक बत्तां तप्यंके मफुसा तर सांस्कृतिक पाठला उँकि प्रशस्त दयावइ । इमिसं कीत अन्यागु खँ स्यना हइ गुगु स्यनेत नं कीगु सफु कुथि फुइ न सिलखानातय्सं ।”^१

भाषाशास्त्री यथार्थवादी जुइ । न वँत सिरपा, सम्मानयागु हे लालच दइ, न थन्यागु कायेत हे कुतःयाना च्वनि । छु नं खँवःयागु मू दसु नाप लुइके फतकि वँत दकले उप्पो आत्मसन्तुस्तता दइ थ्व हे वँगु लागि तःधंगु सिरपा जुइ । थःगु मू कुतलं खँवःयागु वास्तविक व्यूत्पन्न न्होने तयाः थःगु दक्षताया परिचय बिइ फँगु हे वँगु निम्ति दकले तःधंगु सम्मान खः । उँकि हे भाषाशास्त्री द्व दचामं (डचामं) वनिगु याइ गनं वनेत नियमवद्ध जुया वनेमाः । न व ऊंगः थें ब्वया थःगु धापू न्ह्यब्वय् हइ, न कल्पनावादी तिलस्मी सफूया च्वमि थें जुइ । थःगु गम्भीर अन्वेषणं लूगु खँ ला ह्लायेत ई मद्बले गन वँत “जहाँ नपहुँचे रवि, वहाँ पहुँचे कवि” जुइत ई दइ । हानं अडकल याना व्वछिना छ्वयेगु नं भाषाशास्त्री यागु ज्या मखु । थ्व ला केवल काल्पनिक नियम जक जुल ।

छु नं भाय्यागु खँव छगू भाषाय् वया वँगु जःखः भाषाय् ला वनि, तर भाषाशास्त्री तय्सं माध्यमयात लोमंका थ्व भाषायागु फलाना खँवः फलाना भाषा वःगु धायेवं तुं गाइ मखु । दसुया लागि नेपाली भाय्यागु उँट खँवः काये । उँट खँवःयागु व्यूत्पन्न खँवः मालेत समान अर्थ लुइवं फलाना भाषायागु धाये मछि । उँट खँवः नेपाली भाषाय् गनं वया च्वंगु धकाः मात्तुमाला वनेवले हिन्दी बया च्वंगु श्रोत लुइ । हिन्दी भाषां उँटयात ऊट धाइ । हिन्दी भाषायागु नं थ्व थःगु खँवः मखु, हिन्दी भाषाय् नं प्राकृत भाषां वना च्वंगु खः, प्राकृतय् उँटयात उट्ट धाइ । प्राकृत भाषायागु अध्ययन याना स्वयेबले उट्ट खँवः संस्कृतयागु उष्ट्रयागु छगू स्यंगु रूप कथं लुया वइ । आः न्ह्यसः वइ उष्ट्र खँवः गुकथं उँट जुल । संस्कृत भाषायागु उष्ट्र खँवः

१. नेपाली भाषा र साहित्यः वा. कृ. पोखरेल

प्राकृत भाषासु वं बले उट्ट जुल स्याद्भाःसां उच्चारण विधान कथं बागः आखः
सबल जुइ फइ मखु । उकि हे 'ष' आखःयागु 'ठ' बागः 'ष' सबल जुइ
अफया ट जक सबल जू वन । अले 'ट' आखल्य 'ष' व 'र' यागु समीकृत सभन्दा
'ष्ट' खँवयात 'ट' बाय् 'ट्ट' याना प्राकृत भाषासु उट्ट बाय् उट्टट यानाः
छचलाछथत । हिन्दी भाषासु छसू व्यंजन प्रवृत्ति याना 'ट्ट' या 'ट' जुल अले
मात्रायागु क्षतिपूर्ति या लागि 'उ' यागु 'ऊ' जुल, नापं अनुनासिक जू वन ।^२
नेपाली भाषासु संस्कृतयागु उष्ट्र खँवः नं उँट जूगु मखु बरु हिन्दी भाषां
उँट खँवः त्यासा काया तःगु सम्म जक खः । नेपाली भाषासगु कर्ष चिह्नान
कथं 'ऊ' यात उँ याना 'उँट' खँवः स्त्रीकार याना छच्छतातःगु हु ।

आः, जगाः खँवः काये । जगाः खँवःल्य बिसर्ग हु, गनं
अकार व अकार वःसु खँ खँवःया स्यूने छुं ल, त, थ थें आखः खः
तना चवनी खल्य अन बिसर्ग चवनी । अ बाय् आ आखल तना चवनि
अन बिसर्ग चवनि । थर हे नियम कथं मास्तुमाला वनेबले जगाःया स्यूने
तना चवंगु आखल कथं 'स' लुया बइ जगाःयागु सू खवःयाः जगात खः । अत्र
नेपाल भाषायागु थःगु खँवः थें वयाचवंगु खँवः खः गुकियागु अर्थ कर, महसूल
आदि खः । फारसी भाषां जगातयस्त जकात धाइ गुकियागु अर्थ महसूल खः ।
हानं गुलि-गुलिस्त्रां जगात खँवः नेपाली भाषां नेपाल भाषासु दुहांवंगु धका
धाइ तर थ्व खँ खः कि मखु धकाः पूर्वक अन्वेषण याना स्वयेबले भ्याः हे सत्यता
मझुगु धावु जू वनि । खः ला श्रावण कृष्ण चतुदशीं खुनु दुवातम् गधमुगः श्रमः
अस्तयस्तं ले घना, हासाकयाः "घण्टाकर्ण जगाः ले" धकाः पवनि । थ्व हे
आधरय् अरबी भाषां नेपाली वया, नेपाली भाषां नेपाल भाषासु वःगु धायेगु
साप हे दंगु धावु खः । छायासां "जगात" खँवः अरबी भाषां नेपाली मस्रस्य
नेपाल भाषासु वःगु खः । थ्व खँवःयागु सू जकात > जगात > जगाः जू खंगु
जक खः । थ्व खँवः नेपाल भाषासु साध्यामिक कालया छुमां इलं निलें हे छसूने
यानाहया तःगुहु । महलकालसु मुस्मांतयगु प्रभाव लाः खःगु खनेहु । जुजु प्रलाप

२. भोलानाथ तिवारी

मल्लं ला थःगु देयागु लं त्वता मुस्मां तय्गु नकल तक यायेत लिफः मस्वल । राजकाज सम्बन्धी खँवःत नं थ्व हे इलय् आपालं म्वाहां वःगु खने दु । थ्व हे कथं नेपाल भाषाय् अरबी भाषां वया जगात खँवः विकसित जुयाच्चंजु खने दु । घण्टाकर्णयात जगात हिं धकाः श्रावण कृष्ण चतुर्दशी खुन्हु काइगु खँभाय्यात हिइका जक “घण्टाकर्णलाई जगात ले” धाःगु खः । थ्व गथंमुगः नेवा तय्गु छगू चखः जक खः । खँवःयागु ब्युत्पन्न मालेबले खँवःयागु जीवनी अर्थ जक जुइवं गाइमखु नापं तुं कालक्रमयागु ज्ञां नं दये माः । जगात खँवःयात हे काय थ्व खँवः श्रीनिवास मल्लयागु इलय् विकसित जुइ धुं'कुगु खने दु । उर्कि श्रीनिवास मल्ल सिके न्ह्यो हे थ्व खँवः छचले याये धुं'कुगु जुइमाः । प्रताप मल्लयागु इलय् नं जगात खँवः छचला तःगु खने दुः अर्थे तुं जय प्रकाश मल्लया इलय् नं जकात हे खने दु । वर्तमान इलय् वया नेवाःतय्गु उच्चारण कथं हिला वंगु खने दु गुगु जगात > जगाः । थुकथं अकार उच्चारण थासय् आकारंथाये काःगु खने दु । थुकथं जू वंगु न्हापा तत्सम कथं लसकुसयाना दुचाय्का तःगु खँवः उच्चारण वियानं कथं थत्ये छुं भचा पाना वंगु जक खः । नेवाःतय्गु उच्चारणय् शिघ्रता याना आखल > आखः; पसल>पसः; मकल > मकः; त्वाकल > त्वाकः; ऊचाल > ऊचाः; माकल > माकः; हल > हः जू वंगु दु । थूकथं स्वयेबले जगात > जगाः जुइगु स्वभाविक जू । नेपाल भाषायागु थःगु खँवः व त्यासा खँवःलय् नं थन्यागु हे उच्चारण विधान कथं आखःलोप जुया वंगु खने दु ।

आः “होष्टे-हैसे” खँवःयात काये । थ्व खँवः नेपाली भाषायागु धकाः छचला तःगु दु तर वाला स्वत धाःसा नेपाली भाषायागु मखु धंगु सिइ दु । थ्व खँवःयागु निर्माण “हसे व हाइसे” खँवःयागु सन्धी जुया बने जूगु छः । प्राचीन काले निसें थ्व खँवः भचा भचा सिइमदयेक कथं हिलाः छचले याना-हया च्वंगु खः । थ्व खँवः छो-खः सालिबले, योसि थनिबले मंकाः बल पिकायत च्वयेकिगु सः खः । थ्व खँवःयागु अभिन्न सम्बन्ध छो-खः योसिनाप दु मेकथं धायेगु खः सा छो-खः व योसि नं याना हे थ्व खँवः निर्माण जूगु

खः । नेपाः गालय् योसि थनिगु बाय् छो सालेगु गुलि पुलां थ्व खँवः नं उलि हे पुलां । छो सालेगु बाय् योसि थनेगु नेवाः संस्कृतियागु परम्परा खः उकि हे थ्व खँवः नं प्राचीन इले निसें यागु परम्परागत खँवः खः । थ्व हे खँवः विकसित जुया नेपाली भाषाय् होण्टे-हँसे जू वंगु खः । गुगु थुकथं वगु खः हसे-हाइसे > होण्टे-हँसे > होण्टे हँसे । अक्सर याना नेपाल भाषायागु दन्त्य खँवः मुद्धन्य याना छचलातःगु दु । थ्व खँवः नं अर्थेत्तुं मुद्धन्य याना छचले याना तःगु खः ।

सत्तल खँवः नेपाल भाषायागु पुलांगु रूप खः । वर्तमान रूप सतः खः । सतः खँवः संस्कृतयागु 'सत्र' खँवः नं व्यूत्पन्न जूगु धाइपि छथः दु थुकिगु धापूला "ताक परे तिवारी नत्र गोतामे" जकः । मेगु छथः यागु धापू कथं "चत्वर" संस्कृत यागु खँवः नं सत्तल जूगु धकाः सः तस्सः याना हालाजूगु ताये दु । सः तस्सः यानाः हालाजुइवं व्यूत्पन्न लुइगु मखु थें । व्यूत्पन्न लुइकेत खँवःयागु जीवनी, अर्थ, कालक्रम व प्रयोग मातुमाला अध्ययन याये माः ।^३ सत्तल धाइगु लँय् जुइपि लँजुवातयेत बाय् च्वनिगुया लागि दयेका तःगु छगू कथं यागु धर्मशाला खः । नेवाःतय्गु विश्वास अनुसार बाय् विइगु तःधंगु धर्म खः । थ्व हे धर्म वा पूण्य प्राप्ति या लागि सत्तः दयेका तःगु खः । उकि सत्त धर्मया लागि सत्त लें > सत्तलें > सत्तलें > सत्तल > सत्तः जूगु खः । थ्व सत्तलया अर्थ खः लँजुवातयेत बाय् च्वनिगु थाय् । आ नं न्हाहा मनू कीगु छें तप्यंक बयेवने यात कि छें ला सत्तः बराबर जुल धायेगु याना वयाचवंगु ताये हे दनि । नेपाः गाःया आदिभाषा नेपाल भाषाय्^४ न्हापां निसे छचले याना वनाचवंगु थ्व खँवः खः । गुगु खँवः आतक नं छचले याना वयाचवंगु दु । सत्तल खँवःयागु व्यूत्पन्नया लागि सत्तलयागु जीवन अर्थ व प्रयोग स्वयेबले व्यूत्पन्न खँवः चत्वर मखु धाइगु यच्चु खने दु । हानं सत्तल व चत्वरयागु व्यूत्पन्न व हे धाये मफुगु कारण ला सत्तलयागु अर्थ छगू, चत्वर यागु अर्थ मेगु जूवंगुलि नं खः । सत्तल

३. ऊयालः खँवः अध्ययनय् छगू तँसा

४. ऊयालः खँवः अध्ययनय् छगू तँसा

खँवःयागु पर्यायवाची कथं धर्मशाला, पट्ट, सत्त, आदि संस्कृतयागु खँवःवइ ।
 उकिं “चत्वरया काय् चत्तल, चत्तलया काय् अर्थात् चत्वरया छय् सत्तल
 खयेकु”^५ छँगु धापू मल्लत अवैज्ञानिक व्युत्पन्नशास्त्र दुने मलाःगु तर्क जक
 खः । सत्तलयागु नेपाली भाषाय् गुगु अर्थे छयला तःगु दु वयात अनुशीलन
 याना स्वयेबले नेपाल भाषायागु सत्तल खँवः तत्सम कथं नेपाली भाषाय् बना
 चवंगु लिइ दु । सत्तलयागु अर्थ ‘चौतारो’ मखु, लँजुवात वाय् चवनिगु धर्मशाला
 जक खः । भानुभक्त सत्तल खँवःयात चौतारा रूप्य् छयलातःगु मखु बरू
 धर्मशाला कथं खः । भानुभक्त “मेरो इनार न त सत्तल पाटी वये छन्”
 धाःगुलि सत्तल व पाटीयागु अर्थ सामञ्जस्य खने दःसां सूक्ष्मातिसूक्ष्म कथं अर्थ
 स्वयेबले छुं मपाः सत्तलया । अर्थ लँजुवात बाय् चवनिगु धकाः चवये हे उल्लेख
 याये धुंगु दु । नेपाली भाषाय् सत्तलयागु प्रयोग दकले न्हापा भानुभक्त याःगु
 खने दु । भानुभक्त सिकेँ ह्लापां सत्तल खँवः छयला तःगु खने मदु । भानुभक्त
 थः मांयागु प्वायं पिहाँ वये सिकेँ सत्या व चावू दँ न्ह्यो ह्लापांतुं हे नेपाल
 भाषाय् विकसित जुइ धुकुंगु दु । स्वै दिलै :—

“श्री श्री जय अमृत देव ... .. सत्तल दय्काव..... ।^६

जय अमृत मल्ल देवया इलय्थागु थ्व सत्तल चौतारो मखु, छगू कथंयागु
 धर्मशाला खः । नेपाल ब्यांसी त्वताः पिने सत्तल ग्वःगु दयेका तःगु दु थें
 मस्यू ? आ सत्तल व चौतारो पाःगु वयना चवने मालि ला थें ।

छह्र भाषाशास्त्री थःगु अनुशासन, भर्थादा बालांक पालन याये माः ।
 मयात कि भ्रमात्मक आपालं खें लुया वये कु । भाषाशास्त्रीयाके दकले उप्पो
 इमान्दारी दये माः । छु नं खँवः न्ह्यागु भाषा वयेमाः व खँयात तप्यंक धया
 बिइमाः । नेपाः दे दुने चवंक फुक्क भाय् नेपाःयागु राष्ट्रिय निधि जूगुलि भाषा-

५. ध्वनिया धन्दाः म. न. सापकोटा

६. माध्यमिक कालया नेपालः डि. र. रेग्मी

शास्त्र कथं फुक्क भाय्यागु अध्ययन व अन्वेषण याये माःगु दु । छगू भाय्यात जक च्वछायेगु मेगु भाय्यागु अध्ययन व अन्वेषण याईपित साम्प्रदायिक नीति काल धकाः हत्तोहात्सिक यायेगु गुगु ज्याः खँय् भाय्या सुं लेखकत पाखे जुया च्वन व साप हे क्यह्यं गु ज्या खः । नेपाःयागु फुक्क भाय्यागु संकाः हक दु भाय् म्वायेगुया लागि थ्व हकयात सुना क्वत्ययेत स्वःसा थःतुं क्वत्यकं दइ । थ्व खँ इलं हे प्रमाणित याइ ।

पःखाः

१. पःखाः कीगु छेँ नाप सतीगु खँवः खः । कीगु छेँ नाप पःखाः प्यपुना च्वंगुदु, वयबय् प्यखेँ पःखाः दु । जितःला ताः मनूत सभ्यता पाखे पलाः छिना छेँ दयेका च्वने न्ह्यो पःखाः दयेका च्वंगु जुइ माः । लिपा तिनि छेँ दयेका च्वंगु जुइमाः । तर गुँइ च्वनीपि पाख्यातसेँ नं पःखाः मइयकुसे च्वंगु मडु, इमिसं नं पःखाः दयेका च्वंगु दु, तर इमिसं पःखाः यात ‘गारो’ धया वयाच्वंगु दु । शहरयागु रहन-सहन, सभ्यता ब वातावरणं प्रभावित जुया इमिसं नं ‘गारो’ यात ‘परखाल’ धया हल । परखाल खँय्तय्सं कीगु भाषां त्याये कयातःगु खँवः खः । खँय् भाय् ह्लाइपिसं ‘पःखाः खँवःया ल्यूने ‘ल’ चिनाः ‘परखाल’ याना छयःगु मखु, खँय् भाषाय् कीगु पःखाः खँवः तत्सम कथं छयला तःगु खः ।^१
२. पःखाः खँवः गनं वल व साप हे सिइके मास्ति वःगुलिं पःखाःयागु जातः मात्तुमाला स्वया । ह्लापां ला पःखाःहे मां खँवः जुइ माः धेंगु छगू शंका लुयाच्वंगु खः । गबले पःखाः खँवःयागु जात लुल अबले थ्व शंका असत्य जू वन । पूर्वक जात स्वये धुंकाःतिनि सिल पःखाः कीगु भाय्या थःगु हे पहयागु खँवः मखु तर थः पहयागु खँवः याये धुंकुगु दु ।
३. थ्व हे पःखाः खँवःयात पुतु पुइका, स्वया, ब्वना च्वना बले कीगु भाषां कतः भाय् यागु प्रभाव यात नुना छ्वये फुगु नं थःगु हे कथंयागु पह खना । धात्थेँ धायेगु खःसा थ्व हे पह कीगु भाय्यागु छगू विशेषता खः थन्यागु विशेषता भाय् म्वाना च्वंगुया छगू कथंया चिं खः, दसु

---

१. “ऊयाल” शब्द छगू अध्ययन

खः । थथे मेगु भाय् यागु खँवः नुना कीगु भाषाय् गुगुं कथं छयला-
चवंगु दु, उकिं यानाः भाय् यात विकास यायेत छगु कथं लिधंसा थें
जुया चवंगु दु ।

४. पःखाः खँवः यात नेपाल भाषायागु मौलिक खँवः खः धकाः खश
भाषाविद् तय्सं च्वइतः गु दु । छह्य भाषाशास्त्र विद्यार्थी कथं खश
भाषाविद् तय्के खँवः यागु व्युत्पन्न मालेगु ज्या सापहे अनभिज्ञता दु
अले पःखाः खँवः यात कया इमिसं ब्यूगु व्युत्पन्न फुक्क कचिका तया
भुतुमालि ब्वयेकिगु थें ज्यागु कल्पना जक जितः ताः । बालचन्द्र शर्मा
थें ज्याह्यस्यां सम्पादन यानातः गु शब्दकोषय् पःखाः खँवः यागु मू
खँवः संस्कृतयागु ‘परिखा’ धकाः च्वयातः गु दु । थथे ‘परिखा’ खँवः
ब्यूगु कारण कीगु भाषाया खँवः ल्यूने ‘ल’ तना खश भाय्या खँवः
दयेका छयला चवंगु धेंगु अवैज्ञानिक तर्क खः । थ्व खँ असत्य खः धकाः
‘ऊयाल शब्द छगु अध्ययन’ धेंगु लेखय् जि प्रमाणित याये धुंगु खः ।
हानं चूडामणि उपाध्याय रेग्मी च्वः गु “नेपाली भाषाया उत्पत्ति” धेंगु
सकुली पःखाः खँवः नेपाल भाषायागु खः तर संस्कृत यागु ‘परिखा-
धार हे ‘परखाल’ यागु मू खँव जुइमाः धेंगु संकेत विया तः गु दु, गुगु
तर्क साप हे ब्वह्यंगु खः ।

५. पःखाः खँवः ला संस्कृतयागु खः अयनं थ्व संस्कृत परिवार दुने लाः गु
भाय् मखु । आदिवज्र ब्रह्माचार्यजुं नेपाल भाषाया मां पिं छगु संस्कृत
व तिब्बत-वर्माली परिवार यागु छगु बोलिया मिश्रण बने जूगु छगु
हूगु जन्मजात भाषा धकाः च्वया विल । तर च नं असत्य खँ खः ।
छाय् धाः सा कीगु भाय्या मां भाय् संस्कृत खः हे मखु । कीगु भाषाया
क्रियायागु स्वभाव, ध्वनि, रूपतत्व आदि बिच्चाः याना स्वयेबले संस्कृत
मापः सर्गः पाताः थें पाना चवंगु दु । बरू एकाक्षर परिवारया खलः
तय्गु नाप आपाः हे सतिइ । आः इह्यस्तः चइ संस्कृत भाषाया

थुलिमछि खँवः गथे वल ले ? लिच्छवी कालय् संस्कृत भाय्यागु आपालं प्रचार जूगु दु । उगु इलय् जनभाषा कथं स्वानाचवंगु नेपाल भाषायात संस्कृतयागु उप्पो प्रभाव लाइगु स्वाभाविक खः । संस्कृत व नेपाल भाषा ध्वदुगु थुलिं पुलां कि व अन्दाज तक याये थाकु । संस्कृत नाप नापं ब्वलनावःगु भाय् जूगुलि संस्कृतयागु उप्पो लाइगु छुं अस्वाभाविक मजू । उकिं मल्ल कालय् संस्कृतबाजतय्सं यानाः ऊन उप्पो प्रभावित यात । थर्थे संस्कृत भाषा प्रभावित यानाः त्यासा कथं वया चवंगु खँवः मध्ये पःखाः छगू नं खः ।

६. कीसं पुलां-पुलांगु साहासन, ताम्रपत्र, ताडपत्र पुतु पुइका स्वयेबले थ्व खँयात लिधंसा ब्यू । पःखाः खँवः छचले माःथाय् नेपाल भाषाय् संस्कृत या 'प्राकार' खँवः छचलातःगु दु । प्राकार खँवः हे पःखाःया मां खँवः खः । 'प्राकार' खँवः गुकथं पःखाः जू वन उकिया दसु बिइत थ्व खँवःयागु अध्ययन याये माः । प्राकार छथुं अपभ्रंश जुयाः पःखाः जूवःगु मखु । प्राकार खँवः क्वाथःया प्यथ्यरं सुरक्षाया लागि इनः तःगु यात धाइगु खः । गुगु खँया दसुकथं साहासन, थ्यासफू आदि आदि दु । मल्लकालं या उदय निसें प्राकार हे छचला वयाचवंगु दु । लिपा अपभ्रंश जुयाः नेपाल भाषाय् पःखाः जू वल । प्राकार खँवः हे अपभ्रंश जू, जूःपःखाः जूवःगु हे पःखाःयागु जीवनी खः । पःखाःयागु अर्थ, प्रयोग सम्बन्धय् चवधाय् छुं गु दु । पःखाःयागु कालक्रम मल्ल ई न्ह्यो निसें सच्छि दँ न्ह्यो या दुने थुकथं हिला वया चवंगु दु प्राकार > प्राखार > पराखार > पखार > पखाल > परखाल > पःखाः > पःखाः वा पःखाः ।

संस्कृतयागु छगू खँवः ज्यतुज्यला कीगु संस्कारगत खँवः जू वगु दु । उकिं पःखाः खँवः नेपाल भाषायागु मखुसां बुलुहुं रूप हिला कीगु ध्वनी कथं यागु खँवः थें मचायेक जूवःगु दु ।

नेपाल भाषाय् 'र' व 'ल'

१. नेपाल भाषाया माध्यमिक इलय्यागु भाय् यात दुवाला: ब्वना स्वयबले कीत छक: अजुगति चायेका बिइ । छायाधा:सा व इयागु साहासन 'सफू' थ्यासफू व भेभेगु सामग्री स्वयेबले 'र' व 'ल' पाना च्वंगु अपा य्चो सिइ मडु । 'र' छयले मा थाय् 'ल' छयला त:गु खने दु, 'ल' छयले माथाय् 'र' छयला त:गु खने दु । थथे जुया च्वंसा अर्थ पानाच्वंगु खने मडु । खँया धापू छुं धा:सा 'र' जूसां व हे अर्थय् जुइ 'ल' जूसां व हे अर्थय् प्रयोग जुगु खने दु । गथे कि गनं 'रिव' खँव: छयलात:सां भचा च्वय् 'लिव' छयलात:गु खने दइ । कीसं थ:गु पह नं ब्वना यंकेबले 'रिव' व 'लिव' या अर्थ 'लिपा' धंगु यच्चुक अर्थ सिइ दु । थथे ब्वना यंकेबले 'रिव' जूसां, लिव जूसां कीत व इयागु साहित्य ब्वनेबले छुं पा:गु चाइ-मखु । थुकथं स्वया, ब्वना यंकेबले 'र' व 'ल' यागु पा:गु भू सिइ मडु । उकि व ईयागु थ्यासफू स्वयेबले 'र चार' धासां 'ल चाल' धा:सां 'लें चाल' धका: कीसं अ:पुक हे थुइका काये फु । नेपाल भाषाया छम्ह भाय्लचंमि श्री पुष्प रत्न 'सागर' श्व खँयात घ्वाथुइका च्वयादीगु दु—

“नेपाल भाषायागु शब्दया उच्चारणस 'र' व 'ल' निग्वल आखलया भेद माने याना मतव । र या ल हानं ल या र स्वतन्त्रपूर्वक हियेकाव च्वये जिइगु जुयाच्वन । न्हापा ला प्राय: र च्वये थास 'ल' हानं ल च्वये थास 'र' यायेगु चलन थें हे जुया च्वन । तर थौं कन्हे र व ल या भिन्नता तयाव च्वया हयाच्वंगु दु ।^१ श्री पुष्परत्न 'सागर' या धापू कथं (१) र व ल छुं पा:गु मडु (२) र

१. सुबोध नेपाल भाषा व्याकरण

या ल, ल या र जुउगु दु । व (३) आ जक र व ल आखल्य पाकाः च्वयेगु यानाहःगु दु । थुकथं वाला स्वयेबले श्री पुष्प रत्न' सागर' कीगु माध्यमिक काल यागु भाय् यागु पहयात व्यये हये सफलजू धाये हे माः ।

२. माध्यमिक इयागु नेपाल भाषायात तोता न्ह्योयागु नेपाल भाषा पाखे मिखा ब्वयेबले, उबलेयागु नेपाल भाषाया ख्वाःपाः स्वयेबले उप्पो 'र' छ्यलातःगु खने दु । हानं 'ङ' आख नं उप्पो छ्यलातःगु खने दु 'न' यागु साप हे ह्य खने दु । जितः गनं तक लगे जू कीगु भाय्या सू आखः 'न' सिके 'ङ' हे सतिइ । अले 'र' नं अथे हे सतिगु आखः खः ला ? ह्लापा, ह्लापा लँ यात र, चाल यात चार, जुल यात जुर, काल यात कार, आखल यात आखर, लुँ यात रु, लिव यात रिब छ्यला तःगु खने दु । हानं तत्सम, तद्भब खँग्वलय 'ल' वःगु दःसा व ल यात नं र याना व हे इलय छ्यला तःगु दु । दसु कथं काये—

मलमास यात मरमास, मंगल यात मंगर, पञ्चलिङ्ग > पञ्चरिङ्ग > पचरी ।

थथे मेगु भाषाय् ल जूसा कीगु भाषाय् उगु इलय द्वाहां वगु खँग्वःत 'र' जुया हे वंगु खने दु । थुकथं ह्लापां निसैं थःगु भाय्यागु पह कथं खँग्वःयात लसकुस यानाः दुकाया छ्यला छ्वयेगु कीगु भाय्भागु तःधंगु विशेषता खः । तर आः वया थ्व कीगु भाय्यागु विशेषता दत्थुइ हे त्वादया वं थें च्वं । थत्ये भाय्यागु विशेषतां यानाः भाय्यात म्वाका तथेगुया लागि तःधंगु ब्वला जुइ । थन्यागु हे विशेषतां छायापाः जुया थौं तक कीगु भाय् म्वाना च्वने फत, न्ह्याको दवाव वसां । थन्यागु, थन्यागु विशेषतां थःपरिवार यागु पहयात नेपाल भाषा म्वाना च्वने फत । कीसं थःगु भाय्यागु पहयात लोमंका, गथे वल अथे हे छ्यला यानावःगु जूसा मेगु भाय् पाखे वइगु दुदालं (हमलां) कीगु भाय्यागु अस्तित्वयात न्हँका छ्वइगु जुइ । अन्याःगु दुदाल यात थःगु हे पहयागु विशेषतां जक धाह्ल (रोक्य्) याये फै । 'खः ला कीगु संगुतान (neighbour) भाय्-तय्गु ब्वला मदयेकं बालांक पलाः न्ह्यज्याके फै मखु । तर छगू अजुगति यागु खँ

छु धाःसा कीगु भाय्यात की एकाक्षर परिवारया गुथियारतय्गु उलि स्याचुगु
 ब्यसा खने मडु गुलि संस्कृत, प्राकृत, फारसी व अर्बो भाषा पाखे वःगु दु ।
 थुकथं अनुशीलन याना यंकेबले की खलःया गुथियार नाप ओउ जूगु (मिले जूगु)
 खंवःत कीगु भाषा हे त्यासा बना, च्वंगु खःला ? बाय् कीगु भाय् थकालि जक
 मखु हिमाली खलःया मां हे खःला ?

३. कीगु भाषाय् 'र' या ल लिपातिनी जूगु खने दु । प्यसः दें न्हयो निसें र
 या ल विकसित जुयावःगु खने दु । थथे हिला वःबले न्हापां 'ल'
 आखलं 'र' जुया च्वंगु थ्व इलय् वया 'र' जूगु या नं ल जुयातुं वंगु दु ।
 अले पिने द्वाहाँ वःगु खंवलय् 'र' या नं 'ल' जुया जक द्वाहा वल ।
 गथे थरर या थलल, ऊवारर या ऊवालल, नगरया नगल, रक्षा या
 लक्षा, चारणया चालन, राजकुलया लाजकुल परतया पलत, मकावान-
 पुरया मोकांपुल, याना छ्चलातःगु दु । हानं दत्थुइ, दत्थुइ बाय् र या
 ल जुइ धुंकाः नं र हे याना छ्चलातःगु नं खने दु । खः ला जयप्रकाश
 मल्लया इले तक ल व र यागु उलि पाना च्वंगु सिइ मडु । राजेन्द्र
 वीर विक्रम शाह देवया इलय वया 'र' व 'ल' पाकाः च्वयेगु यानाःहगु
 खने दु । तर राजेन्द्र वीर विक्रम शाह देवंनं र व ल उलि पाःगु
 तायाच्वंगु खने मडु । स्वया दिसं—

देवता २— हाँ ताँ हाँ प्रजापि फार भाजुपि हाँ । दाम न्हिओ हाँ ।

थ्व छ्छता त्वःता राजेन्द्र वीर विक्रम शाहदेव यागु इलनिसें पिने
 खंवः दुहाँ वःगुयात थःगु संस्कार कथं मछ्चोस्ये गथे वल अथे तयेगु याना
 हःगु दु ।

४. नेपाल भाषाय् र व ल छगू कथंयागु विशेषता जूवःगु दु धकाः च्वय्
 नं धाय् धुंगु दु । तर थन्यागु विशेषता एकाक्षर परिवारया गुथियार-
 तय्के खने मडु । उकिं थ्व विशेषता नेपाल भाषा यागु जन्मजात
 विशेषता मखु । गुगु "नेपाल भाषायागु र व ल यागु प्रयोग लिच्छवी-
 कालीन युग प्रभाव जुइ माः । आः वया नेपाल भाषायागु विशेषता

मध्ये छगू जू वंगु दु । छाय् लिच्छविकालीन युगयागु प्रभाव धाःसां लिच्छवि-तयेगु मांभाय् मागधी भाय् खः । खः ला लिच्छवितय्सं राजभाषा संस्कृत याना तसां मागधी भाय् ल्हायेगु तोतूगु खँ मखु । मागधी भाषाय् 'र' या 'ल' जुया प्रयोग जुया वयाचवंगु दु गथे राजा या लाजा । नेपाल भाषाय् नं 'र' या थासय् 'ल' छ्यलातःगु दु गथे रानी या लानि थुकथं प्वला स्वयेबले 'र' या 'ल' याना छ्यलेगु मागधी भाय्यागु प्रभावं जू वःगु खयेकु । खः ला, पैशाची भाय्यागु खः ला धाइथें नं च्वं गथे कि पैशाची भाय्लय् 'र' या थासय् 'ल', 'ल' या थासय् 'र' याना छ्यलातःगु दु । गथे कि रुद्र > लुंद्र, कुमार > कुमाल । थथे हे प्राकृत भाय्यागु प्रभाव लाःगु नं जुइमाः । यदि लिच्छवितय्गु प्रभाव मखुसा थ्व 'ल' व 'र' यागु भेद पैशाची प्राकृत भाषाय् थें नेपाल भाषायागु थःगु हे कथंयागु विशेषता जुइ याः ।^२ थुकथं स्वयेबले (क) र या ल, ल या र लिच्छवि भाषायागु प्रभाव (ख) र या ल, ल या र जुइगु मागधी, पैशाची, प्राकृत, भारोपेली खलःयागु थें नेपाल भाषायागु नं थःगु हे कथं यागु विशेषता । थ्व निता खँयात बांलाक वाला स्वयेबले (ख) यागु खँ उलि स्यला मजू । छाय्धाःसा अन्यागु पहः नेपाल भाषाया गुथियार तय्के खने मदु । उकिं (क) उल्लेख जू थें जुइमाः । छाय्धाःसा व इलय् मागधी भाय् नेपाल भाषाया संगुतान भाय् खः । थथें संगुतान भाय् पाखे प्रभाव ला वइगु स्वाभाविक जू । उकिं हे नेपाल भाषाया मू खँवः ऊयार, रापा रा, लिसर, कोकार, छार, रूर पायमार, न्ह्यातकर, सिजर, हामर रिर, रोहोसयागु र आखल ल आखलय् हिला वःगु ।

५. आः नेपाल भाषाया 'र' दुगु मू खँवः गुकथं 'ल' जुल उकियात वाला स्वयेः—

(क) निभार > नेभार > नेभाल > निभाल > निभाः । नेपाल

---

^२ नेपाल भाषा लेख ।

भाषाय् नि व ने पाना च्वंगु नं मडुला थें च्वय्थागु दसु नं क्यं ।
हानं गनं नेवाः, गनं निवाः धकाः छयला तःगु खने दु । साहेद कीगु
भाय्या पह कथं ह्लापां डिभार जुया च्वंगु जुइमा । लिपा हितुहिला
‘डि’ ‘नि’ हिलां वंगु जुइमाः । हानं च्वय् ‘नि’ धुंकाः ने; ने धुंकाः
नि वःगु वैज्ञानिक पह मखु । तर कीगु पुलां-पुलांगु साहासनं ईकभं
ओउ याना ल्ह्याया कयागुलि गथे हिलावल अथे हे बियागु खः । ह्लापां
डिभार>डिभार> निभार>निभाल>निभानं जूगु धकाः कल्पना
यायेफु तर च्वया तःगु दसु साहासनय् दयेकं, दयेकं थथें बिइ बांलाइ
थें मताया ।

ख) रु>लु>लुं । याकर> याकल । थकारि>थकालि । गजुरि>गजुलि
> गजुल>गजू । विस्ववर>विस्ववल>विस्वुवल । गार>गाल>
गाः । गार बाहार>गाल बहाल>गाः बाहाः ।

खः ला बहाल खेंवः संस्कृतयागु विहार खेंवःयागु अपभ्रंश
धाइ । थ्व खेंवः अल्पप्राणिकरण (Deaspiration) जूया विहार
> विहाल>बहाल > बहाः जूगु खः ।

ग) डायकर>न्यायकर>न्यायकल> न्याः कल । ह्लातकर>ह्लातकल>
ह्लाकल । पाय्मार>पायमार>पाय्माल ।

थुकी मध्य स्वर-लोप नियम कथं न्यायकलयागु ‘य्’ ह्लात्कलयागु
‘त्’ पाय्मारयागु ‘य्’ आखल हिला वंगु दु ।

घ) धरःपौ>धलःपौ । तरेजु>तलेजु । र>ल>लें । र चार> ल चाल
> लें चाल । हतार>हताल>हताः । नाप रात>नाप लात । सर
>सल>सः । बिर>बिल । पिर>पिल । दुदार>बुदाल । रिब>
लिव>लिपा । कोकार>कोकाल>क्वकाल । छार>छाल । विज्या-
कर>विज्याकल । रापा>लापा । रा>ला । ऊयार>ऊयाल ।

ङ) मध्य स्वर लोप (Syncope) कथं नं हिला र या ल जुया च्वंगु
खने दु ।

श्वरंजा > श्वलजा > श्वःजा । याकात तर > याकात तल > याकातल ।
यातकर > यातकल > याकल । धरवान > धलवान > धःवान > धःवाः ।
च) हानं अन्त्य अक्षर लोप (Apocope) कथं आखः तना वंगु दु ।
थन्यागुलि नं र या ल जूगु दु । गथे पूजाभर > पूजा भल > पूजा भः ।
मोर > मोल > मो ।

छ) र या ल जुयाः हिला वना नं, व हिलां वंगु आखः लोप जुयावंगु दु । गथे
धरि > धलि > धउ > धौ । परि > पलि > पउ > पौ ।

ज) संस्कृत भाषायागु 'राजकुल' खँवः नेपाल भाषाय् तद्भव कथं दुहां
वयाचवंगु दु । थथे वःगु खँवःया 'र' नं 'ल' आखल्य् हिलावंगु दु ।
तर 'ज' आखलया 'य' नं हिलावंगु दु ।

राजकुल > लाजकूल > लाय्कूल > लाय्कू ।

नारिकेल > नकयोर > नक्याल > नइ क्या > नैक्या ।

पुष्करिणी > पुखरी > पुखुलि > पुखू ।

जुया हिला वंगु दु । थुकि तना च्वंगु आखः नं छगू कथं लोप
(elision) जुया च्वंगु दु ।

क) संस्कृतयागु 'इतः' खँवः मध्य व्यञ्जनागत (Anaptyxis) जुयार
इतार जू वंगु दु । तर नेपाल भाषायागु र आखल ल आखल्य् हिला
वनिगु नियम कथं थथे जुया वना च्वंगु दु ।

इत > इतार > इताल ।

थथे जुया वंसा अन्त्य 'ल' तना वंगु दु । थथे तना वंगु कीगु नेपाल
भाषीतय्सं याकन नवाइगुलि नं खः । गथेः—

कत > कः । नाल > नाः । इताल > इताः ।

ग) 'पचरि' खँवः नेपाल भाषाय् ह्लापां निसें छगलातःगु खने दु । तर थ्व
खँवः स्यना पचरि जूगु खः । पचरि जूगु ह्लापा कीगु भाषाय् रकारी
भवन (Rhotacism) जुया खः । गुगु खँ च्वये हे न्ह्यथने धुंगु दु ।
पञ्चलिङ्ग > पञ्चरिङ्ग > पंचरिङ्ग । मूल > मूर । हुल > हुर । मंगलवार >

मंगरवार आदि जुल । लिपा र या हानं ल याना च्वय्गु याना हसेल
पचरि> पचलि । हुर्> हुल । मंगरवार> मंगलबार । मूर> मूल>
मू । याना छयलाहल ।

(८) नेपाल भाषायागु ध्वाका खँवःयात फाया हिनु छपु, छपु मातुमाला
स्वयेबले ध्वाकाया मू खँगे द्वार खः । द्वारयागु अर्थ द्वाहाँ वयेगु लं
यागु समास जुया द्वार नं जूगु जुइगु । तर संस्कृत भाषाय् ध्वाकायात
द्वारम् धाइ । पालि भाषाय् द्वारम्, प्राकृत द्वार, जिम्सी भाषाय्
Vudar, कुमाइ भाषा द्वार, आसामी भाषाय् द्वार, हिन्दी दुवार जुया
च्वंगु खने दु । द्वार खँवःल्य् नेपाल भाषायागु 'खा' ओउ जुया
द्वारखा> द्वालखा> ध्वालखा> ध्वाःखा जुयाच्वंगु खनेदु ।

६. कीगु भाषाय् 'र' आखल गुकथं हिला वइच्चन उकियात च्वय्यागु
विश्लेषण व दसु नं बालांक कयना ब्यू । नेपाल भाषाय् र वल साप हे
न्याइपुक व यइपुक हिला वनाच्वंगु छखे दःसा मेखे र वल यागु खँ
अजुगति चायेका नं ब्यू । नेपाल भाषायागु पलाः न्हापांनिसें स्यला व
धिसिमिसि लाः । थः भाय् यागु खँवः धूकु बलाकेत व जायेकेत मेगु
भाषां त्यासा कासां थम्हेस्यां नं त्यासा पुला नं बिइफु । थ्व हे नेपाल
भाषायागु छगू स्यलागु पलाः खः । खः ला नेपाल भाषायात संस्कृतयागु
स्थलागु व ग्यमु लागु प्रभाव दु । संस्कृत यागु क्रियापद यात रपा, रपे
प्रत्यय तँसा छुनाः नेपाल भाषाकरण नं यानातःगु दु । गथे कि भावरपा,
भावरपे, दोहरपा, दोहरपे, ध्वंशरपा> धोसरपा, धोसरपे, चलारपा,
चलारपे आदि, आदि याना काया तगु दु । लिपा र या ल हिला
बलिस्ये थन्यागु क्रियापद रपा> लपा, रपे> लपेजू वन । अले
भावलपा भावलपे, जुया वन । थथेतुं मेमेगु खँवः नं ।

थ्व छगू कथं यागू प्रभाव जक खः थुकियात ध्यामथुया नेपाल भाषा
संस्कृतया खलःतक धायेत लिफः मस्वल गुकियागु बांलाक खँपु नेपाल भाषाय्
च्वये थुंगु दु ।

“इयाल” खँव; छम् अध्ययन

१. खँय भाषाया ज्ञाता धाम्ह महानन्द सापकोटा “ऊयाल कसको” (रूप-रेखा, ११३) धका छपु लेख छापे या:गु जुयाच्चन । व लेखय सापकोटाजुं आपालं अमात्मक धारणा का:गु जुयाच्चन । थुनिया अतिरिक्त वं भाषाशास्त्रयागु आड्य् अबैज्ञानिक तर्क नं ह:गु दु । जित्त गनं तक लगे जू गुगु नं भाषाया गुगु नं खँव:यागु शल्यचिकित्सा यायेत व भाषाय् ज्ञां व अध्ययन बालक दये मा: । यदि ज्ञां व अध्ययन मंतसा कुत: असफल जक जुइगु मखु तर्क नं हास्यास्पद जू वनि ।
२. छुं दें न्ह्यौं निसँ नेपाल भाषायागु अध्ययन व अन्वेषण याना नेपाल भाषायागु खँव:तय्गु शल्यचिकित्सा यायेत कुत: याना वइ चवनागु ख: । नेपाल भाषा जिगु मां भाय् ख:, थ्व भाय्या जि छह्य विद्यार्थी ख: । उकिं थ्व भाषा प्रति जागरूक जुइगु नं स्वभाविक ख: (थ्व भाय्या प्रत्येक खँव: जिगु तिसा ख: यदि मुना नं लाका कायेत स्व:सा उकियागु फल नं बांलाइ मखु ।) नेपाल भाषाया खँव: धुकू असोमित जू प्रत्येक क्षेत्रय् दोलंदो खँव:त अर्थे लाना चवंगु दु, बुई दोलंदो खँव:त लाना चवंगु दु; कुं कुंलामय् दोलंदो खँव:त दु । छेँ सम्बन्धी, ज्यासल सम्बन्धी, मूर्तिकला सम्बन्धी, वस्तुकला स्थापत्य कला सम्बन्धी दोलंदो मौलिक खँव:त दु । थ्व फुक्क क्षेत्रं खँव:तय्गु मुना ज्या: बांलाक याये फुसा लाखौं खँव:त थ्व भाय्यागु धुकुतिइ दइगू ख: । अलेतिनी थ्वंगु खँव: धुकूयागु महिमा बोध जुइगु ख: । थथे मुना ज्या: यानातये मफुर्गलि थ्व भाय्यागु थ:गु पहयागु मां खँव:लय् हे भ्रम लुया वल । थ्व भाय् संस्कृतं ब:गु धका: संस्कृतबाजतय्सं अडकल बायेगु याना वइच्चन, किन्तु व छ्गू

भ्रम जक खः । थुकियागु स्पष्ट व्याख्या नेपाली भाषाशास्त्री बाल-
कृष्ण रूपावर्सी याना दिइ धुंकल । हानं संस्कृतबाज तय्सं नेपालीइ
थें थ्व भाय् यागु मां खँवःत संस्कृतं वःगु धकाः गुगु प्रमाणित यायेत
स्वइच्चन व नं छगू फताहा खँ खः । नेपाल भाषा एकाक्षरी परिवार
परिवार दुने लाकुसां तवि थुकियागु अन्वेषण बांलाक पूर्वक जुइ माःगु
दनि छायाःसा थ्व भाय् यागु क्रियापदया थःगु कथंयागु अस्तित्व दु;
उकिं हे ईश्वरानन्दजुं धयादी थें थ्व भाय् हे मां भाय् मेगु भाय्यागु
खः ला ? आ तरुन्त थुकियागु निर्णय याये थाकु व आपालं अनुसन्धान
याये धुंकाः तिनि थुकियागु निर्णय जुइ तिनि ।

३. रूप-रेखाय् छापे जूगु महानन्द सापकोटयागु लेख अध्ययन याना
स्वयेबले वयाके नेपाल भाषायागु जां तक्क नं मदुगु भू सिइइ । वं
प्रयोग याःगु नेपाल भाषायागु ‘ऊयाः’ खँवः अशुद्ध ख, अन्यागु
अशुद्ध खँवःयागु छुं नं मू मदु । व ‘ऊयाः’ खँवःयागु शुद्ध रूप
‘ऊयाल’ वा ‘ऊयाः’ ख । खय्फु, सापकोटा याके नेपाल भाषायागु
अध्ययन मदुगुलि “ऊयाः” जुइ माथाय् ‘ऊया जूवन जुइ ।

नेपाल भाषाय् विसर्ग आपालं महत्पूर्ण थाय् कय् च्वना च्वंगु दु ।
विसर्गया यियम मध्ये छगू नियम दु — गन ‘अ’ वा आ जक मजुसे अकार वा
आकार जुइमाःथें च्वं त्यूने यागु आखः तना वनि अन विसर्ग तयेमा । थ्व नियम
कथं विसर्गया अर्थ आखः तना च्वंगु संकेत यायेगु । थ्व नियम नेपाल भाषा-
यागु नियम खः । प्राचीन कालयागु नेपाल भाषा व याध्यामिक कालयागु
नेपाल भाषाय् आखः मतंकुसे प्रयोग जुयाच्च्वंगु खने दु । वर्तमान नेपाल भाषाय्
विन्यास, आधुनिकता व वाक्य बांलाकेगुया लागि आखः लोप यागु नं जुइ फु ।
नेपाल भाषा यागु मेगु विशेषता Polysyllable पाखें Monosyllable
जू वंगुलि नं खः । थथें जूगू कारण नेपाल भाषा-भाषी तय्सं म्ये साला वा
चातुइका नवाइगुलि नं जुइ फु । थ्व हे नियम ‘ऊयाल’ यात लगे जुया ‘ऊयाः’
जू वंगु जुइ फु । थथे हे बने जुगु खँवःत मध्ये छुं दसु कथंः—

नेपाल भाषा

Polysyllable या रूप्य

हल
सल
जल
ल्हात
प्वाल
ऊयाल

नेपाल भाषा

Monosyllable या रूप्य

हः
सः
जः
ल्हाः
प्वाः
ऊयाः

ऊयाल खँवः खय् भाय्यागु मखु नेपाल भाषायागु खँवः खः घँगु चय्यागु दसु नं स्पष्ट जू ।

४. ऊयाल खँवःयागु मां खँवः छु खः ? छु थ्व संस्कृतयागु “जाल” खँवःयागु विकृत रूप जक मखु ला ? थ्व न्ह्यसः वइ । थुकिंथा लिसः बिइ न्ह्यो ‘जाल’ खँवःयागु अर्थ पाखे नि मिखा व्वये । ‘जाल’ खँवःया अर्थ संस्कृतय् न्या वा कँगः वयंकुगु जाः घँगु स्पष्ट बोध जू । ‘जाल’ खँवःया अर्थ Sanskrit-English Dictionary या सम्पादक Monier-Monier-Williams भाजुं थथे बिया दिगु दु “a net, a hair-net, snare, the omentum, a cob-web, any reticulated or woven texture, wire-net, nail-coat a lattice, wire-helmet; a lattice window, the web or membrane on the feet of water bird.” तर बालचन्द्र शर्मा नेपाली शब्दकोषय् थथे च्वया दिइगु दु “१. प्वाल प्वाल पर्ने गरी धागो, तार आदिले बुनेको बस्तु; जाली । २. चरा, माछा आदि फसाउने पासो । ३. माकुराको गुँड; जालो । ४. भाँखाको नानीमा लाग्ने सेतो पर्दा । ५. चटक, जाइ ।”

संस्कृत भाषाय् संस्कृत खँवः गुगु अर्थय् प्रयोग याना तः गुगु दु खय् भाषाय् नं व अथे हे प्रयोग जुइला ? हानं सापकोटाजुं Lattice Win-

dow यागु पर्यायवाची खँवः यागु रूपय् “जाल” न्ह्यथने हःगु बु । तर संस्कृत-यागु उदाहरणय् ‘ऊयाल’ या बदलाय् जाल खँवः यागु प्रयोग जुयाच्वंगु दसु बिइ मफु, ऊयालया पर्यायवाची गवाक्ष संस्कृतय् प्रचलित खः । उकिं हे ‘जाल’ खँवः ‘ऊयाल’या बदलाय् प्रयोग जुया च्वंसा संस्कृतय् आपालं प्रयोग जुया च्वंसा संस्कृतय् आपालं प्रयोग जुया च्वंगु मदु थें च्वं । तर सापकोटाजुं थ्व हे ‘जाल’ खँवः ऊयालमा मां खँवः भापा च्वया दीगु बु । सापकोटाजुं च्वयातःगु बु । “.....माछा मानें जाल कै जस्ता आंखा हुनाले यो चित्राको नाम पनि जाल भयो । अनि आंखा धेरै हुनाले अर्थ संप्रसारण भएर जालको अर्थ गुण वा समूह हुन आयो ।” सापकोटायागु अर्थ अनुसारं जालयागु अर्थ गुण वा समूह जुल । आः खय् भाषाय् “मान्छेको समूह” धायेत “मान्छेको जाल” धाःसा गथे जुइ ? छु थ्व खँ पूर्व मेची निसैं पश्चिम महाकाली तकयापि खय् भाय् ह्लाइपिसं माने याइला ?

हानं थ्व हे ‘जाल’ खँवः यागु प्रसंगय् सापकोटाजुं च्वया बिइ “..... कुम्का, फुर्का र लुर्का भएका जाली अथवा कालर लाउने गरेको होला । यी सबैको नाम पनि जाल नै भयो । यही फेदको जाल र संप्रसारित अर्थको गण अथवा समूह बुझाउने जालको खश जनजिब्राले य कार ध्वनि थपेर अनि ‘ज’ लाई ‘ऊ’ बनाएर ऊयाल शब्द बनाएको हो ।”

यदि खश जनजिब्रां ‘य’ कार ध्वनि तना, ‘ज’ यात ‘ऊ’ दयेकाः जाल > ऊयाल प्रयोग जूगु खःसा जाल सरहयागु मेगु खँवःत नं थन्यागु हे नियम लगे जुइ माःगु खः । तर थ्व नियम समानधर्मी, समानवंशी खँवःत लागू जुइफुगु मदु । यदि लागू जुइ फुगु जूसा क्वय्यागु खँवःतय्गु रूप थुगु भासय् प्रयोग जुइ माःगु खः, गथे—

जाल	> ऊयाल	जूसा
जालक	> ऊयालक	जुइ माःगु खः
जाली	> ऊयाली	जुइ माःगु खः
जालिदार	> ऊयालिदार	जुइ माःगु खः

लालै-च्याउ > ऊयालै च्याउ जुइ मा:गु ख:

जालो > ऊयालो जुइ मा:गु ख:

सापकोटाजुं धयाविइ थें खश जनजिन्ना 'य' ध्वनि ययेका 'जाल' यात 'ऊयाल' दयेकल । तर जालक, जाली आदि खँव:त 'य' कार छाया प्रयोग मजुल ? च्वय् बियातयागु खँव:त सापकोटाजुयागु नियम लागू जुइ मफुगुलिं, बय्क:यागु नियम " 'य' कार थपेर 'ज' लाई 'ऊ' " दयेया प्रयोग यायेगु नियम कपोलकल्पित ख: । भाषाशास्त्रीयागु दृष्टि नं अवैज्ञानिक ख: । उकिं सापकोटाजुयागु तर्क असत्य एवं तथ्यहीन थ:थम्हंतुं जूवंगु दु । हानं भाय्या स्वर व व्यञ्जन तय्गु उत्पत्तिइ व आगन्तुक खँव:यागुलिई 'ज' यात 'ऊ' याना त:गु गनं खने मडु । भाषाशास्त्रया दृष्टि नं स्वभाविक मजू । बरु छुत > जुअ > जुआ या रूप जक का:गु खनेदु ।

५. ऊयाल न्हापा न्हापा तराई व पहाड पाखे मडुगु खँयान्न सापकोटाजुं थम्हंतुं स्वीकार या:गु दु । ऊयाल वाचक खँव:या रूपय् 'देलो' खँव: यागु प्रयोग पहाड पाखे जुया च्वंगु यात नं सापकोटाजुं स्वीकार याना बिइगु दु । 'ऊयाल' खँव: संस्कृत भाषं व:गु मखु, 'जाल' यागु विकसित वा विकृति रूप नं मखु धेंगु खँ ४ नम्बरय् च्वया तयागु खँ स्पष्ट याना व्यू । श्व खँव: नेपाल भाषायागु मौलिक खँव: ख: । नेवा:तय्गु वास्तु वा स्थापत्यकलाय् (Architecture) थन्यागु छें सम्बन्धी मौलिक खँव:त प्रशस्त दु । गुगु खय् भासय् जक मखु मेगु भासय् नं उलि दइ मखु ।

नेपाल भाषाया खँव:तय्गु शल्य-चिकित्सा यायेत स्वंगु युग विभाजित याये मा:गु दु, अलेतिनि खँव:यागु व्युत्पत्ति, विकास थुइके अपुइ । प्राचीन नेपाल भाषा मल्लकाल सिकं न्ह्योयागु भाय् माध्यामिक कालया नेपाल भाषा धायेबले मल्लकाल व वर्तमान कालया वर्तमान परिवेशयागु नेपाल भाषा जुइ । ऊयाल खँव:यागु प्राचीन रूप ऊयार ख:, तर मल्लकालयागु मी निसें ऊयालया रूपय् प्रयोग जूगु खँने दु । भाषाशास्त्र कथं 'र' 'ल' परिवर्तन जुइगु स्वभाविक ख:

यथे परिवर्तन-जुगुः खँवतः मध्मेः छुं खँवतः त-दुमुयाः लागि स्वये :—

प्राचीन नेपाल भाषा	माध्यमिक काल नेपाल भाषा	वर्तमान कालया नेपाल भाषा
जुर	जुल	जुल
कायकार	कायमाल	काय्माल
बारछि	बालछि	बाःछि
फुयकर	फुयकल	फुकल
ऊयार	ऊयाल	ऊयाः

उर्कि ऊयार खँवः हे ऊयालयागु मां खँवः खः । ऊयाल नेबाःतय्गु
छिगु कथं यागु जक सखु आपालं कथं यागु दु :—

प्रा. ने. भा.	मा. ने. भा.	व. ने. भा.
तिक्किऊयार	तिक्किऊयाल	तिक्किऊयाः
गोऊयार	गोऊयाल	गोऊयाः
बषिऊयार	बषिऊयाल	बषिऊयाः
बवंलिऊयार	बवंलिऊयाल	बवंलिऊयाः
कुंऊयार	कुंऊयाल	कुंऊयाः
सँऊयार	सँऊयाल	सँऊयाः
गाऊयार	गाऊयाल	गाऊयाः
मूऊयार	मूऊयाल	मूऊयाः
बवाभाऊयार	बवभाऊयाल	बवाभाऊयाः
बिभाऊयार	बिभाऊयाल	बिभाऊयाः
तवऊयार	तवऊयाल	तवऊयाः
म्हेखाऊयार	म्हेखाऊयाल	म्हेखाऊयाः
लुऊयार	लुऊयाल	लुऊयाः

य्य त्वःता मेगु ऊयाल खँवः त नं प्रचलित दु गथे— ल्यपा ऊयार >

ल्यपाः ऊयाल > ल्यपाः ऊयाः । न्यापाः ऊयार > न्यापाः ऊयाल > न्यापाः

ऊयाः । छमाः ऊयार > छपाः ऊयाल > छपाः ऊयाः । स्वपाः ऊयार > स्वपाः ऊयाल > स्वपाः ऊयाः । न्यय् न्यापाः ऊयार > न्यय् यापाः ऊयार > न्यय् न्यापाः ऊयाः । थ्व फुक नेपाल भाषायागु ऊयाल खँवःत खः ।

थथे छगू मां खँवः कया मेगु खँवः बने जुइगु Monosyllable language यागु छगू विशेषता खः । थन्यागु खँवः नेपाल भाषाया खँवः धुकुतिइ आपालं खँवःत दु । ऊयाल खँवः नेपाल भाषायागु मौलिक खँवः ख, खय् भाय् यागु मखु धँगु खँ थ्व दसु नं स्पष्ट याना ब्यू ।

६. नेपाल भाषाया खँवःतय्गु ल्यूने 'ल' तना खय् भासय् तद्भवया रूपय् प्रयोग जुया च्वंगु दु धँगु नियम 'तथाकथित' नियम खः । हानं साप-कोटाजुयागु "खशले नेत्रारी भाषाबाट ऊया लिएर ल थपेको होइन" धँगु तर्क नं थोक जू छाय्धाःसा 'ऊयाल' खँवः खय् भाषाय् तद्भवया रूपय् प्रयोग जुया च्वंगु दु । तर सापकोटाजुयागु मेगु "नेपालीको गवाक्ष अर्थको ऊयालको ल खसाएर नेवारीमा ऊया पारिएको हो" धँगु तर्क असत्य एवं भाषाशास्त्रया दृष्टिकोर्क नं अवैज्ञानिक जू । छाय्धाःसा नेपाल भाषाया आपालं खँवःत तद्भवया रूपय् मखु तत्समया रूपय् प्रयोग जुया च्वंगु दु । अन्याःगु खँवःतय्गु छुं दसु ववय् ब्वय्हय्—

मा. ने. भा.	व. ने. भा.	नेपाली
मकल	मकः	मकल
सुकुल	सुकू	सुकुल
चुकुल	चुकू	चुकुल
ज्याभल	ज्याभः	ज्याभल
ऊयाल	ऊयाः	ऊयाल
सतल	सतः	सतल
ज्यासल	ज्यासः	ज्यासल
साःगाल	साःगाः	सागाल

नाल	नाः	नाल
त्वाकल	त्वाकः	त्वाकल
भ्यातल	भ्यातः	भ्यातल
प्वाकल	प्वाकः	प्वाकल
अथल	अथः	अथल
बैगल	बैगः	बैगल
बुइगल	बुइगः	बुइगल
आवाल	आवाः	आवाल
उगल	उगः	उगल
कुह्माल	कुह्माः	कुह्माल
ख्याल	ख्याः	ख्याल
मंगाल	मंगाः	मंगाल
तुनाल	तुनाः	तुनाल > टुंडाल
प्वाल	प्वाः	प्वाल
पसल	पसः	पसल
परखाल	पःखाः	परखाल

श्व फुक्क दसु नं “ऊयालको ल खसाएर नेवारोमा ऊया पारिएको”
घकाः सापकोटाजुं याना दिइगु तर्क असत्य जू वनि । चवय्यागु दसु नं ऊयाल
खँवः नेपाल भाषायागु मां खँवः खः । श्व तत्समया रूप्य खय् भाय्यात, त्याय्
बिया तैगु प्रष्ट जू । आः श्व प्रष्ट सिइदुगु वु न खय् भासय् ल तना नेपाल
भाषायागु खँवः प्रयोग जूगु दु म ल लिक्का नेपाल भाषाय् जूगु दु ।

७. आः ऊयाल खँवः नेपाल भाषाय् गन, गन गथे गथे प्रयोग जुयाच्चंगु दु,
उक्रियागु अध्ययन याना स्वये —

थाय्थासय्यागु शिलापत्रय् “ऊयाल” खँवः हे प्रयोग जुयाच्चंगु दु ।
दसुया लागि खप लाय्कु इताचुकयागु शिलापत्र दु । अनयागु साहासन “ऊया,”
खँवः मखु “ऊयाल” खँवः हे छपलातःगु दु ।

नरसिंह देवयागु इलय् चवयातःगु ताडपत्रय् नं “ऊया” मखु “ऊयाल”
खेंग्वः हे तया चवयातःगु दु ।

हानं थ्यासफू, धार्मिक बाखं, पौराणिक बाखं व प्याखनय् नं “ऊया”
मखु ऊयाल धकाः हे चवयातःगु दु ।

छगू साहासनय् “ऊयाल” खेंग्वःयागु प्रयोग थथे यानातःगु दु ।--

“... .. ऊयाल शोभा निमित्तिन दयेका, ऊयाल चालके मडु,
आङ् चेकन अतन दाङ्गा, थान, ऊयाल, लुखा ... .. ।”

[खपयागु छगू साहासन; इतिहास संसोधन मण्डलयागु पूर्णिमा
पत्रिका]

नेपाल भाषाया प्राचीन कालनिसें थ्वयाच्वंगु म्येय् नं ऊयाल खेंग्वः
प्रयोग जुयाच्वंगु दु ।

चोतया ऊयाल नं कोसो या बेलस

+++ ++

क्वथाया ऊयालन मत बिया सोया जि नं

+++ ++

माम नं सल ताया ऊयालं नं कोसोयाव

++ ++

ऊयाले च्वंगु तुकमा, बहे ल्यासे जितःमा

++ ++

चवतया ऊयालसं मत बिसे स्वया जि नं

+ +

नेपाल भाषाया मेगु लोकम्यः—

संऊयालय् कपि पयना

+ +

ऊयालय् च्वंम्ह सुभद्रा नानीया सुज्यालाज्या याना ला ।

थुकचं नेपाल भाषाय् ऊयाल खँवः साहासनय् ताडपत्रय्, ध्यासफुलिं, पौराणिक व धार्मिक सफूतिइ प्रयोग जुयाच्वंगु दु । ‘ढोका’ खँवः हे नं नेपाल भाषाया ‘ध्वाका’ खँवःया विकृत रूप खः । ध्वाकायात अंग्रेजी भासं ‘Gate’ धाइ, लुखा यात ‘Door’ ।

८. आः न्ह्यसः वइ, “आंखी ऊयाल” खँवःयागु सम्बन्धय् जिगु विचारय् आंखीऊयाल “आंखा जस्तो ऊयाल भएको” बाय् “आंखा जस्तो भएको ऊयाल” यागु बहुब्रीहि समास जुया च्वंगु जुइ माः । हानं बच्छि नेवाः खँवः ल्वाकध्याना खय् भाषाय् तद्भवया रूपय् प्रयोग जुया च्वंगु दु । मथे

कचिला—मासु; ऊयाल—ढोका; छ्वय्ला—मासु; न्यात पौ—मन्दिर; आंखीऊयाल; जुजु—दही हिम्बे—सुपारी; लाखा—रोटी; नाराहिटी दरवार; घिउ—चाकु; टिकनबजी—च्यूरा; कौसी अड्डा आदि आदि ।

थ्व च्वय् यागु खँवःत खय् भासाय् थौतक प्रचलित जुयाच्वंगु दु । आंखी ऊयाल समास जुया बाय् च्वय बियागु खँवःत थें बने जूगु जुइमाः ।

फसि, तुसिया माय् गाज वया बने जूगु प्वाः प्वाः दयाः च्वंगु जालीयात ऊयाल धाइ मखु । ऊयाल वास्तुकला नाप सम्बन्धित खँवः खः । हानं गाजलं बने जूगु प्वाःयात ऊयाल धाःगु आःतक न्यने नंगु खें मखु । बरू अन्यागु यात खय् भासं “जाली, जालो, जालको प्वाल” जक धाइ थें च्वं ।

हानं ‘ढोका’ खँवःयागु प्रयायिवाचौ खापा धायेगु सापकोटाजुयागु तःधंगु गल्ती खः । ढोकाया पलेसाय् लुखा दु, खापाया पलेसाय् खय् भासय् धायेगु खँवःहे मवु । न्हाच च्वय हे धाये धुंगु दु वास्तुकला बाय् छें सम्बन्धी खँवःलय नेपाल भाषा गुलि तःमि उलि मेगु भाषा मजू धकाः ।

अन्त्यय् ऊयाल नेपाल भाषायागु खः, खय् भाय् यागु मखु । खय् भाय् यागु खःधकाः महानन्द सापकोटां जवरजस्ती तर्क जक यानाः नेपाल भाषाया खँवः लाकेगु कुतः जक यागु खः ।

“झयाल” खँवःयागु अध्ययन छगू तँसा

१. ‘ऊयाल’ खँवःया व्युत्पन्न खँवः ‘जाल’ मखु धकाः स्पष्ट कथं जि थःगु बिचाः ब्वये धुंगु दु ।^१ जिगु बिचाः कल्पना लिधंसाय् मजुसे अन्वेषण कथं जूगु दु । अन्वेषणात्मक कथं अध्ययन यायेबले “जाल” खँवः छुं अंश तक नं “ऊयाल” खँवः नाप सम्बन्ध दःवइ मखु । जाल व ऊयाल-यागु अर्थ, बनोट, गोत्र फुक्कं पानाचवंगु जि जुइका । अले ऊयाल खँवःया व्युत्पन्न खँवः जाल मखु धँगु यकीन जुल अले जि थःगु खँ न्ह्यब्वया । जिगु खँ नाप महानन्द सापकोटायागु खँ मेल जुइ मफुत । सापकोटाजुं ‘जाल’ खँवः हे ऊयाल खँवःयागु व्युत्पन्न खः धँगु खंपु च्वनाः दमाच्वन ।^२ आः महानन्द सापकोटायागु दापू छकोः बाला स्वये । वयकःयागु खँपु संस्कृत भाय्यागु अध्ययनया लिधंसाय् जक कनाचवंगु दु । नेपाल भाषायागु अध्ययन मदु । खः ला नेपाल भाषाया खँवःयागु व्युत्पन्न खँवः न्होने तये हयाचवंगु दु । छगू न्ह्यइपुस्ये चवंगु घटना दु— डा. गोपाल सिंह नेपाली ‘नेवार’ धँगु सफुलि ‘किजाभत्त’

-
१. सितु ३८ अङ्कय् ‘ऊयाल’ खँवः छगू अध्ययन’ नांयागु लेखय् जाल खँवलं ऊयाल जूगु मखु धकाः जि दसु नापं थःगु धापू नं न्होने तये धुंगु दु । व खँवलय् ‘ऊयाल’ मौलिक खँवः खः व ऊयालया किसिम यागु नं चर्चा जूगु दु ।
२. महानन्द सापकोटाजुं ‘ऊयालया प्रसङ्ग-२’ नां या लेखय् ऊयालया व्युत्पन्न खँवः जाल खः धका तर्क तयेहगु दु । नापं वयकल जालयागु निगू रूप बयंगु दु, जाल > फाल ।

यात किजाभात' यात 'दराभत्त' यात दाजुभात याना भाय् हिइकूगु
 दु ।^३ थथे याःगु 'भत्त' खँवःलं यानाः खः थुकी च्वंगु भत्त खँवः
 भातवाचक खँवःमखु । आ 'निनिभत्त' या निनिभात, केहेँभत्त या
 केहेँभात, पीभतया पीभात ताभतया ताभात यानाः भाय् हिइकेबले
 गुंपुन्हीया वेँ मजुइ ला ? थथे जूगु कारण नेपाल भाषाया खँवःयागु
 जां व पह मथुइक 'भत्त' खँवः खने साथ संस्कृतयागु धकाः मिखा
 तिसिना व्छःगुलिं खः । थथे खँवःया जां मदयेक ज्या याइपिनि पाखे
 हिले मास्ति वैगु कथंया ज्याः जुइयः ।

जिं थःत नेपाल भाषाया खँवःलय जक सीमित मयासे संस्कृतयागु नं
 ग्राहलि कया अध्ययन यानाः । थःगु अन्वेषण ज्याय् ताय्ति पलाः छिनागु दु ।
 थुकथं याना यंकाबले ऊयालयागु व्यूत्पन्न खँवःलय जालयागु छुं चि तक नं लुया
 मवः । भेयेगु मौलिक खँवः थें ऊयाल खँवलय् स्वतन्त्र अस्तित्व खने दयावल ।
 महानन्द सापकोटां ऊयाल खँवःया रूप स्वयाः जक 'जाल' यागु व्यूत्पन्न धाःगु
 खने दु । व्यूत्पन्न शास्त्र साप हे थाकूगु विषय खः, थ्व अडकल् आधारित जुया
 च्वंगु शास्त्र ला जरूर मखु । छुं कथं नं सम्बन्ध मदुगु खँवः अडकलया आधारय्
 प्रमाणित यायेत स्वयेगु शास्त्र सम्मत जुइ फइ ला ? हानं संस्कृतया आधार
 जक कयाः नेवाः खँवःया पह मथुइकुसे थःगु विचाः प्वंकेगु एकांगी जुउ मवनी
 ला ? गुगुं खँवःयागु व्यूत्पन्न लुइकेत क्वातुगु व दुगुलु कथं यागु अध्ययन व
 संयमता सापहे माः । न्ह्यागुं खँवःयात न्ह्यागुयागु व्यूत्पन्न माने यायेगु नं व्यूत्पन्न
 शास्त्र सम्मत जुइ मखु । जिगु विरोध ला सापकोटाजुं व्यूत्पन्न शास्त्रयागु
 मर्यादा पालन मयाःगुलि दु, छायाःसा खँवःया पह व अर्थ मथुइकुसे वयकलं
 व्यूत्पन्न खँवःकयन थुकथं हे व्यूत्पन्न खँवः मालेगु खःसा भाय्यागु ब्वने ज्याः
 मयासे हे व्यूत्पन्न मालेगु ज्याय् आपाःहे पलाः न्ह्यज्याके फइगु खः, तर
 शास्त्रयागु मर्यादा नं ह्वना वनीगु खः । अकिं तार्कसि कथं व्यूत्पन्न मालेगु साप
 हे ग्यसु मदुगु खँ जू वनी ।

---

३. डा. गोपाल सिंह नेपाली : The Newar,

२. ऊयालया सन्दर्भं खँ न्ह्यथने । सापकोटाजुं ऊयालया व्यूत्पन्न खँग्वः जाल हे खः धकाः गुगु ह्यामि खँ न्ह्यथन व खँ न्ह्याह्य संस्कृतबाजतसे नं याना वच्चंगु दु । अय ला संस्कृतबाजतय्सं 'कमलाछि' यात 'कुमुम-लाछि' दुगु धाइ । तर वास्तवय् उकार अकारय् परिणत जुया 'मु' आखः लुकु बियाः दुगु मखु 'कमि' खँग्वःस्यना कम जूवंगु खः । याने कःमिया अर्थ सिँकःमि, कःमि जुल (लिपा अर्थयागु व्यापकतां लोहं कःमि, कञ्जकःमि आदि जूगु जुइमाः) लाछियागु अर्थ मुगः बाय् गल्ली खः । कःमिलाछि या अर्थ सिँ यागु बाय् मेगु ज्याः याइपि कःमित च्वनीगु मुगः धकाः बोध याः । थुकथं थ्व खँग्वःयागु व्यूत्पन्न जूगु खः । संस्कृतबाजतय्सं 'नेपाल' खँग्वः यागु व्यूत्पत्ति 'ने' नां याह्य मुनीं दयेका व हे 'ने' मुनी नं पालन याःगुलि नेपाल धाःगु धकाः च्वया तःगु दु—

ने नाम्ना मुनिना पूर्व पालनात्पुण्यकर्मणा

इदं हि हिमवत्कुक्षौ नेपाल इति चोच्यते ।

हानं छथो संस्कृतबाजतय्गु धापू दु— “उबलेयापि मनूत नियम पालन” यानाच्चंगुलि निपाल > नेपाल जूगु धाइ । थ्व जुल संस्कृतबाज तय्सं न्ह्यालं देवविइका ह्यागु खः । न्ह्यागु नं खँग्वः संस्कृतयागु खः धकाः थुमिगु लुकु बिना च्वंगु धापू खने दु । सापकोटाजुं नं जाल खँग्वः ऊयालया व्यूत्पन्न खँग्वः खः धकाः परम्परायागु नी जक स्वंगु मखु ला ? सापकोटाजुं ऊयाल खँग्वः जाल खँग्वः व्यूत्पन्न जूगु धकाः ऊयालया पर्यायवाची कथं 'जाल' छयलातःगु धकाः क्वय्यागु कीलं दसुकथं ब्यूगु दु—

उपास्थान गृहै शुभ्रैर्वलीभीभिश्च शोभितम् ।

गवाक्ष कै स्तथा जालैर्यन्त्र साञ्चारिकै रपि ।

[महाभारत, आदि पर्व (सम्भव पर्व)]

“ऊयाल” खँग्वः 'जाल' यागु हे रूप-खः थ्व सिलः लिधंसाय् सापकोटाजुं प्रमाणित यायेत स्वल । आः थ्व सिलखय् जाल गुगु अर्थय् वःगु दु छकोः दुवाला स्वये ।

थन जाल खँवःयात 'केवल जालो भएको पर्दा, एक किसिमको ढकनी' धाःगुली छयला तःगु दु । छायाःसा जाली तयातःगु यन्त्र धकाः यत्थे सिइ दु । श्व खँयात सापकोटाजुं नं तप्यंक हे मानय् यानातःगु दु ।^४ आः सापकोटाजु यागु धापूयात छकोः दुवालाः विश्लेषणात्मक रूपं ब्वनास्वये । वय्कःयागु धापू दु "गवाक्षबाट किरण पसेर घरको कोठाहरूको भित्र ता उज्यालो भयो, तर त्यो गवाक्ष सधैं ह्याङ्गको ह्याङ्ग भइरहंदा अर्को आपद आई पन्यो । उज्यालो पस्ने ठाउँबाट बतास, पानी, बा छिटो धुलोमुलो, पात-पतझर सबै थोक पस्ने भए । अनि चाहियो ती सब आउन नदिने उपकरण कि साधन । अनि आयो जाल । जालको अर्थ हो छेक्ने, थुन्ने, रोक्ने व्यवधान गर्ने अपवारण । ... .. इनै अपवारकको नाउँ जाल हो ।^५"

सापकोटाजुयागु श्व धापू अनुशीलन यायेबले जालया पर्यायवाची खँवः 'खापा' खँवः आपालं सतिना वइ । गवाक्ष यागु पर्यायवाची ऊयाल जू वइ । छायाःसा गवाक्ष थें हे ऊयालं नं जः जक मखु ह्याङ्ग जुगुलिं अनं लःधू आदि दुहां वेंगुलिं अपवारक मालाबल । थुकथं ऊयालय् अपवारक तये हथाय् जुया बल । व हे माला वःगु कथं दयेका तयेत हे खापा बूगु खः । गवाक्षं तेंगु अपवारकयात जाल धाइ गुगु सापकोटाजुं याःगु धापुलिं यत्थे सिइ दु । ऊयालय् तेंगु गुगु अपवारक खः उकियात खापा धाइ । थुकथं स्वयेबले जाल नं छगू अपवारक खः खापा नं छगू कथंयागु अपवारक खः । उकिं श्व खँवः छगू मेगु यागु पर्यायवाची खँवः खः । ऊयाल बुइ न्ह्यो अपवारक दये धुंकूगु जुइ हे मखु । मनूतय्सं थःगु सुरक्षा व आराम कथं छें दयेकल अले अन लुखा छुल गुकियात खश जनजिब्रा कथं 'दैलो' धाइ । लिपा, छें दुनेयागु खिमिला नाप हःपा कया पिनेयागु जः दुकायेत छगू लेंपु माला बल । गुगुं कथं मातनय् व मेमेगु तलाय् नं माकथं 'ह्वो' तयाहल । श्व हे ह्वो लिपा जुजुं ऊयाल जूगु जुइमाः । थुकथं विचाः यायेबले ऊयाल जः हयेगु छगू माध्यम खः, छगू लेंपु

४. ऊयालया प्रसङ्ग - २ : रूप रेखा ११८

५. ऊयालया प्रसङ्ग - २ : रूप रेखा ११८

खः । श्व हे ऊयालया ह्वःयात तिइत छगू त्वप्वीगु बाय् अपवारकयागु नं जन्म जूगु जुइमाः । थुकियात संस्कृतं जाल, नेवाः भासं खापा धाइ ।

३. हानं 'जाल' खँग्वः अपवारक कथं नेपाल भाषाय् छ्यलेगु थौकन्हे नं खने दु । तर ऊयाल खँग्वःया थासय् धाःसा मखु । जाल खँग्वः नेपाल भाषाय् तत्समया रूपं वया च्वंगु दु तर ऊयालयागु व्युत्पन्न कथं मखु । ऊयालय् अपवारक तबलय् खापा थें जाल नं तःगु जक खः । जाल नेपाल भाषाय् देगलय् दुगु ऊयालया छगू कथंयागु अपवारकयात धाइ । स्वयम्भुइ च्वंगु बुद्धयागु मूर्तिइ छगू कथंयागु ग्वाखः थें ज्याःगु दुने तयातःगु दु व हे तयातःगु प्वाःयात ऊयाः धाइ । व ऊयालय् खापा मडु तर मूर्ति सुरक्षाया लागि नं दयेकातःगु त-तःप्वाः दुगु जाः तया तःगु दु । व हे अपवारक कथं तयातःगुयात जाल धाइ । थन्याःगु जाल महाबौद्ध स्थित देगलय् नं दु । श्व दसुं नं नेपाल भाषाय् जालो थें ज्यागु अपवारकयात हे जाल धाइगु धकाः सिइ दु, गुगु थौतक जालया रूपय् हे छ्यला च्वंगु दु । हानं वंगः, असं, जनबाहाः, बालकुमारी, किसिष्वाखा आदि थासय् थलबल-पसः, मे-मेगु चिचीधंगु पसलय् नं ह्तिने पसःयागु खापा चायेका जाल तयाः पसः ग्वया तःगु थौतक नं फ़ीसं खना च्वनागु दु । श्व हे अपवारकयागु विकसित रूप जुइ माः । थुकथं हाहां यंकेबलय् जाल खँग्वः अपवारकया ख्वाःपाः पुया तत्सम खँग्वः जुया नेपाल भाषाया खँग्वः धुकुतिइ फ़ीसं मचायेक दुहां वयाः सुलाच्वंगु खनेदइ । जाल व ऊयालयागु जीवन अर्थ, रूप, बनौट सर्गः पाताः थें पानाच्वंगु दु । आः छु जाल > ऊयाल खँग्वः ऊयाल खँग्वःयागु व्युत्पन्न खँग्वः धाये त्वइला ? थःयागु धापू शास्त्र सम्मत धकाः मानय् याये बहू जू ला ? नेपाल भाषाय् क्वय् च्वंगु अर्थय् जाल खँग्वः छ्यलेगु याना तःगु खने दु—

१. न्या लायेगु उपकरण

२. अपवार कथं

३. माकचिगु जाल कथं

४. जाल (माया जाल)

५. षडयन्त्र

शुक्रं नेपाल भाषाय् 'जाल' खँवः संस्कृत व अरबी भाषायागु तत्समया रूप कथं दुहाँ वयाच्वंगु दु । खः ला संस्कृत्य जालम्, पाली भाषाय् जालमं, प्राकृत भाषाय् जालमं, कुमाइ भाषाय् जाल, आसामया भाषाय् जाल, बंगाली भाषाय् जाल, पंजाबी भाषाय् जाल, गुजराती भाषाय् जाल, नेपाली भाषाय् जाल, सिन्धी भाषाय् जारू छ्यला तःगु दु । थ्व जाल अपवारक कथं मजुसे 'जाः' कथं जुयाच्वंगु दु ।

४. संस्कृत खँवः व्युत्पन्न खँवः कथं नेपाल भाषाय् छु छु वयाच्वंगु दु व थुइकेत महाभारत, रघुवंश थें ज्यागु सफू जक स्वयां मंगाः । यदि संस्कृत सफूया लिधंसाय् व्युत्पन्न खँवः मावंसा व एकांगी ज्याः जक जूवनी । नेपाल भाषा नेपाःगाःया आदिभाषा खः, थ्व भाषायागु संस्कृत नाप स्वापू थुइकेत थनयागु परिवेशय् च्वयातःगु सफू, साहासन, तान्त्रपत्रत उप्पो ग्वाहालि जू वइ । थन दयाच्वंगु साहासनय् गवाक्ष, वातायन खँवः छ्यलातःगु लुया वः । आः थुकियागु अर्थ अमरकोषय् स्वये—

वातावनं गवाक्षोऽथ मराऽपोड स्त्री जनामय

हर्म्यादि धनिनां वास प्रासादो देवभूमुजाम् ।

थुकि ऊयालयागु पर्यायवाची खँवः गवाक्ष, वातायन हे खने दु । अंग्रेजी भाषाय् Window माध्यमिक कालया अंग्रेजी भाषाय् Window, आइसल्याण्डिया भाषाय् Vindaugo (vinds = wind, augo = eye) नं ऊयालया पर्यायवाची खँवः खः । थ्व ऊयालया अपवारकया रूप कथं खापा, अंग्रेजी भाषाय् door, संस्कृत भाषाय् जाल दु । नेपाल भाषाय् ऊयालय् नं खापा, लुखाय् नं खापा, ध्वाखाय् नं खापा हे, छगू हे खँवः छ्यलातःगु खने दु ।

संस्कृत भाषाय् गवाक्षया अपवारकयात जाल, ध्वाखाया अपवारकयात

कपाट छ्यलातःगु खने दु । गुगु—

द्वारकन्ध कपाटान्न स्थगितश्चाह्वयतिप्रियाम्

कपाटोद्घाटन कान्ते कुरु प्रवेशनाय मे ।^६

[ध्वाखायागु खापा तिनातःगुलिं दुहाँ वने मफ्या च्वंहा जुजुं व लानि-
यात धाल-हे बांला (मुन्दरी) ! जि दुहाँ वयेत खापा चायेकि ।]

आः न्ह्यस वइ खापायागु पर्यायवाची खँवः कपाट दयेक दयेकं छाया
जाल खँवः छ्यला तल ले ? थ्व न्ह्यसः मवइ धाये मफु । ऊयालया अपवारक
जल्ल खँवः लय् छगू विशेष गुण सुला च्वंगु दु, गुगु जाल अपवारक रूपं तइ-
बल्य् ऊयालं पिनेयागु जः जालया प्वाःयागु लँपु कथं दुहाँ वये फु । हानं फय्
नं दुहाँ वये फु व पिनेयागु लु (दृश्य) नं ऊयालय् अपवारक तःसां खने दु, तर
ध्वाखाय् अपवारक कथं जाल तयेबल्य् व गुण दया च्वंसां सुरक्षाया मिखा कथं
अनुबधुक्त जू । उकिं हे 'जालो' मदुगु साधारण सिँपौ थें ज्यागु हे 'कपाट' तःगु
जुइ माः । आः ऊयालयागु व जालयागु स्वापू गुलि पाः व धयाच्चने माली ला ?
ऊयाल या व्यूत्पन्न खँवः जाल खः धकाः धाइपिसं अपवारक खापा व जाल
पाना च्वंगु भू क्येने फयेके माः । अले खापा व ऊयाल छगू हे खँवः खः धकाः
प्रमाणित याये फयेके माः । खापायागु श्रोत क्यने फयेकेमा मखुसा दंगु व
छ्वालगु खँ जक जुइ ।

५. नेपाल भाषायात संस्कृत भाषां आपालं प्रभावितयागु खँ सत्य खः ।^{*} थथे
प्रभावित जूगु मू कारण इशायागु न्यागूगु शताद्विइ संस्कृत ध्वङ्क नाप
लागुलिं जुइ माः, छायाधाःसा लिच्छवि इलय् उप्पो प्रभाव लाःगु खने
दु । उगु इलय् संस्कृत राजभाषा जुया जक मखु देवभाषा धकाः छगू
आदर्श कथं मान्य यानातःगुलिं नं खः । थुगु प्रभावं याना नेपाल भाषाय्
संस्कृत भाषा आपालं तत्सम खँवःत त्यासाया रूपं वल । तत्सम कथं
जक मखु, अर्ध-तत्सम कथं, तद्भव कथं नं आपालं वल । छुं तत्सम

६. हिमवत्खण्ड अध्याय ४४

७. 'नेपाल भाषाया खँवः धुकू' स्वया दिसँ

खँवःतय्गु दसु कथं काये गथे—लोक, सकल, सकल लोक, जग, प्रतिष्ठा, रक्षा, यक्ष, आदि आदि दु । हानं अर्धतत्सम व तद्भव रूपं नं आपालं दु । थुकथं दुहाँ वया च्वंगु खँवः ज्यला वनाः न्हूगु ख्वाःपाः कया वइच्चंगु थथे खने दु, थुगु ख्वापालिं मू खँवः गुकथं हित्तु हिलाः वनाच्चन धइगु खँ यचुक खने दु । थ्व बांलाक खंकेत नेपाल भाषा छसीनिसँ ब्वना प्राचीन नेपाल भाषा नाप साक्षात्कार याये मानि । थन्यागु खँवः दसु कथं काये—

राजकूल > लाजकूल > लाय्कू । प्राकार > प्राखार > पराखार > पःखाल > पःखाः^८ । रसता > लसता > लय्ता । प्रतिष्ठा > परतिष्ठा > पलिस्था । जलद्रोणी > जलद्रोनी > जलधुन > जधुं । स्थापना > थापर > थाप्रपा > थापना । टंका > तंका > तका । भाषा > भास > भाय् ।

थुकथं क्रमवद्ध रूपं ब्वना यंके बल्य् थ्व च्वय्यागु खँवःया आखःत क्रम रूपं हिलाः आः स्यल्लागु पलाखय् वये धुंकूगु दु, नापं खँवःया रूप हिइका छ्वयेबल्य्, थःगु नवायेगु पह व वर्णविधान कथं याना तःगु खने दु, गुगु भाय् पाखें वयाच्चंगु त्यासायात त्यासा कयातंगु धाये फँगु हे छगू कथंयागु महान्ता खः । तर उक्थियात सम्बन्ध मडुगु भाय्या त्यासा धायेगु कृतधनता मजुइ ला ?

हानं च्वय् ल्ह्याया तंगु खँवः धलःपौया आखःत हिलावंगु यात ध्यान तयेवल्य् खँवः त्यासा कायेबल्य् थःगु हे पह त्वाकछ्यानाः छ्वयेगु नेवाःतय्गु विशेषता खः, शिल्प खः । तर अज्यागु खँवःया व्यूत्पन्न मालेत आपाः तापाक दुब्बां वने म्वाः मल्लकाल तक्क पलाः तःसा गाः । तत्सम, अर्ध-तत्सम व तद्भव खँवः तय्गु मू ख्वाःपाः मल्लकालया छुमां इलय् हे लुयावः गथे, प्राकार, राजकुल, प्रतिष्ठा आदि दु ।^९ माध्यमिक कालया दत्थुइ वया जक खँवःया आखःत हिलां वंगु लुया वइ । यदि ऊयाल खँवः छुं नं भाषायागु त्यासा जूसा, वंगु मू ख्वाःपाः लुया वयेमाःगु खः । तर ऊयालयागु प्राचीन रूप 'ऊयार'

८. 'पःखाः' लेख स्वया दिसँ

९. 'नेपाल भाषा खँवः धुकू'

जक लूगु दु । तर मेगु खँवः स्वये जुजु यक्षमल्लया इल्य् प्राकार खँवः छ्यलातःगु खने दु । अनं लिपा पराखार, अनंलिपा पःखाल, अनंलिपा पःखाः जुया वःगु खने दु । जुजु जयप्रकाश मल्लया इल्य् प्राकार हे छ्यलातःगु खने दु । तर ऊयाल खँवः, प्राचीन इल्य् ऊयार, माध्यमिक काल दत्थुइ निसँ ‘ऊयाल’ याना थौंतक छ्यलातःगु दु । थ्व खँ थुइकेत छगू, दोछि दँ तत्कयागु साहासन, ताम्रपत्र, थ्यासफू व मेमेगु सफू, लोकगीत, लोक बाखँ— म्ये ब्वने— स्वये व उकी लुकुं बिना बिचा याये फयेके माःगु दु । तर जितः थःगु क्रमबद्ध अध्ययनं याना ऊयाल खँवः मौलिक खँवः धइगु खँव् ऊन् क्वातुक व स्यल्लाक लिधंसा दया वल । थ्वैगु वर्तमान खाःपाः ऊयाल खः, प्राचीन खाःपाः ऊयार खः । नेपाल भाषाय् ‘र’ व ‘ल’ यागु पानाच्चंगु माध्यमिक काल्य् तक खने मदु ^{१०}; गुबलें ‘ल’ याना गुबलें ‘र’ याना नेपाल भाषाय् छ्यलातःगु आपालं खने दु, गथे कि ऊयार > ऊयाल, जुर > जुल, कार > काल, र > लँ आदि दु । ऊयाल खँवः जालयागु रूप खः वा जाल खँवःयागु व्यूत्पन्न खँवः खः धायेत केवल जाल > ऊयाल याना क्यनेवं शास्त्र सम्मत जुइ मखु । ऊयाल खँवःयागु व्यूत्पन्न बीया वंगु जीवन लुइकालि उकिं कालक्रम कथं ब्वना यंकालि बिचाः याये फयेके माः । अले प्रयत्नतम रूप, अर्थ व छ्यलातःगु क्यने फयेकेमाः । नत्र शास्त्र सम्मत जुइ मखु । अंग्रेजी भाषाय् ‘नजीक’ धायेत ‘नीअर’ धाइ, आः नजीक’ खँवःयागु व्यूत्पन्न ‘नीअर’ खँवःवं जूगु धाःसां छु जुइ ? केवल व्यूत्पन्न शास्त्र बांलाक ध्वामथूह जक जू वनी । हानं ध्वनि व अर्थ मिल्य् जुइवं तुं व्यूत्पन्न क्वछिना छ्वत धाःसां द्वने यो । नजीक धायेत अंग्रेजी भाषाय् ‘नीअर’ धाइ; भोजपुरी भाषां नं ‘नजीक’ धायेत ‘नियर’ धाइ । निगू, भाय्यागु थ्व खँवःयागु ध्वनि साम्य जू । अर्थ कथं नं साम्य जू आः छु थ्व खँवः अंग्रेजी भाषां भोजपुरी भाषाय् वन धायेगु ला ? तर व खँवःया समानार्थी खँवःतय्गु प्राप्त जीवनी नं ब्वनेगु याये मालावल । थुकथं ब्वना यंकुबलय् भाषाशास्त्रीतय्सं अंग्रेजी भाषां भोजपुरी भाषाय् वंगु नं मखु, भोजपुरी भाषां अंग्रेजी भाषाय् वना च्वंगु नं मखु

घाल । अंग्रेजी भाषायागु 'नीअर' खँवः पुलंगु नासँया 'नेर' व भोजपुरी भाषाया 'निअर' खँवः संस्कृत भाषायागु 'निकट' खँवलं व्यूत्पन्न जूगु खः । निगुलिं स्वंगु नाप स्वंगु स्वापू मदु ।

ऊयाल खँवःयागु जीवन लुइका कालक्रम अनुसार ब्वना यँकेबल्य्, अर्थ व छ्यलातःगु लुइकाबल्य् तत्सम, अर्ध-तत्सम, तद्भवया छुं नं रूप लुयावःगु मदु । जि व्यूत्पन्न शास्त्रयागु मर्यादा कथं ब्वना यँकाबल्य् ऊयाल खँवः मौलिक हे कथं जूगु दु । जिगु धापू गलत खःसा सापकोटाजु नाप जिगु आग्रह दु— व्यूत्पन्न शास्त्रया मर्यादा कथं व्यक्लं ऊयाल खँवःयागु जीवन लुइका, कालक्रम कथं अध्ययन याना छ्यलातःगुया दसु बिया प्रमाणित याना दिसँ । नत्र शंका याना जेक फलाना खँवः फलाना भाय्यागु खँ धकाः बकफुसुलुगु खँ ह्लाना बीमते । व्यूत्पन्न शास्त्रया मर्यादायात पालन याना सुनां अन्वेषण याइ अन्याम्हेसित जि न्ह्याबलें सम्मान याये ।

६. उखुम्हु सापकोटाजुयागु "सरि शब्द" नां यागु सफू स्वया । उकी जाल यागु अर्थ थथे बिया तगु दु—

जाल = माछा मानें उपकरण

जाल = षडयन्त्र । जस्तै जालफेल ।

यम्हेस्यां धयागु खँ नं लोमंका धयाचलं व्छाकेगु याःगुलिं धकाः स्वस्त । सापकोटाजुं थथे हे याना जितः धयाचलं छ्वाकेगु कुतःयात । सापकोटाजुं स्वया दीगु दु— "नेपाली जनजिबाले 'य' ध्वनि रूचाउँछ । अन्धकारको अँधारो हुनु पर्नेमा यँ 'य' कार प्रियताले हाम्रा जनजिबाले 'जाल' लाई 'ऊयाल' बनायो ।"११ खः नं अँधेर > अँध्यारो, अँधेरो > अँध्यारो, अँधेरी > अँध्यारी अँधेरी-रात > अँध्यारो रात, अँधेरी मुख > अँध्यारो मुख आदि नं प्रचलित नं जुया च्वंगु दु । छु थ्व खँवःतय्सं 'यकार' प्रियता जुगु दसु मन्थूला ? 'जाल' खँवल्य् नं यकार यथेकूगुलिं याना ऊयाल जूगु जूसा जालया समानवंशी, समानधर्मी खँवल्य् नं थ्व नियम लगू जुइ माःगु खः । अलें जि जाल

खँवःयागु समानवंशी, समानधर्मी खँवःतय्गु धलःपौ दयेका, कथंहुँक तथाः यकार छकः स्थानास्वप्ना । तर ब 'जाल' खँवःया समानवंशी खँवल्य व यकार यकेकूगु निममया हुने सलाल । जालःखँवः छगुलिइ हे जक अपवाद स्वरूप लागू जूगु खः धैगु जूसा मेगु हे खँ, नत्र जुइ हे फइ मखु । अले जाल खँवल्य यकार यकेकूगुलि कयल जूगु धैगु धागुलि असत्ययगु आभास लुक्ता चल । अले जि न्हासःथुकथं याना— 'सापकोटाजु' धया दी थें खश जनजिन्ना यकारया ध्वनि यकेकू । यकार यकेकूगुलि जालयात कयाल दयेकल, तर जालक, जाली आदि खँवल्य छाया प्रयोग मजुलले ?”^{१२} थुकथं प्रयोग जुइ मफुगुलि जि तप्यंक धयाछ्वया “सापकोटाजु” यकार तना ‘ज’ यात ‘क’ याना छचलेगु धाःगु गुगु धापू खः व कपोलकल्पित व भाषाशास्त्रया सिद्धां अवैज्ञानिक खः ।”^{१३} जि धापू जक न्होने ब्वयागु मडु नापं हसु नं बियागु दु । तर सापकोटाजु जिगु धापूयात चाःहीका अर्थया अनर्थ याना हास्यास्पद याये कुतः यानादिल । छह्य सःस्पूह्य (A man of letter) मनुखें थथे खँः चातुमतु चाःहीका छवगुलि जित तसकं दुःख-ताल । सःस्पूपि हे थथे जू धासँलि मेपिन्त छु धायेगु ? सापकोटाजु च्वया दिइ— “मालीज्यूले शब्दको रूप कि अक्षरको स्थान परिवर्तनका विषयमा विचित्र धारणा लिएको रहेछ । वहाँको विचारमा जालको कयाल भए पछि सो सरहका जालक, जाली, जाले, जालोहरू पनि मेलैसित कयालक, कयाली, कयाले, कयालो हुनु पर्ने रहेछ । त्यस्तो नियम लागू गर्दा रमाइलो त हुने थियो तर बोली पो बुझिंदैन होला । एउटा उदाहरण सुरुटको चुहट भएकोछ । अब ‘श’ लाई च पादें जाँदा शंखको चंख, शाशको चाख, शिरको चिर, शिलको चिल, शेलोको चेलो हुन थाले पछि भाषा बुझिसक्नु होला के त ? ... .. बुढेशकाल हुँदा केटेशकाल किन हुँदैन । दुखेसो हुँदा सुखेसो किन हुँदैन ? जस्ता पातला तर्क हुन यी माथिका ।”^{१४} ‘म कुरा गर्दछु आपाको

१२. कयाल खँवःयागु छगू अध्ययन

१३. कयाल खँवःयागु छगू अध्ययन

१४. कयाल प्रसङ्ग-२ : महानन्द सापकोटा

तें गछंस् गाग्राको' आहान चरितार्थ मजू ला ले ? जि न्ह्यसः तयागु खः यकार ययेकेगु सापकोटायामु धापु कथं व खँग्वलय् छाय् जुइ मफुत ? यदि वास्तव्य यकार ययेकेगु जूसा सगोत्र खँग्वलय् जक छाय् जुइ मफुत ? अले वसु न्ह्यब्याया यकार ययेके मफुगु प्रमाणित यानामु खः, थुकिया मतलब ला यकार ययेकूगुलि जाल या ऊयाल जूगु मखु धकाः संकेत बियागु खः । तर तथ्ययात चातुमनु घातुइका उल्टा जितःहे विचित्र धारणा काल धकाः दोषारोपण यात ।

७. 'ऊयालखाना' खँग्वः अंग्रेजी जेल खँग्वःयागु पर्यायवाची खँग्वः जक खः । श्व 'ज' यात 'ऊ' जुया दुगु खँग्वः मखु । खः ला ज्वना यंकूपिन्त तइगु कुँछे यात (कुना तइगु थाय् यात) जेल धाइ, गुगु अंग्रेजी खँग्वः खः । जेल या पर्यायवाची खँग्वः प्राचीन फ्रान्स भाषाय् gaole, आधुनिक फ्रान्स भाषाय् geole, त्याटीन भाषाय् gabiola भारत पाखे 'केल-खाना' । नेपाः गालय् ऊयालखाना सिकं ऊयाखाना खँग्वः उप्पो छयलेगु याः । श्व ऊयाखाना खँग्वः राणातय्गु इलय जक दुहां वःगु खने दु । जेल खँग्वः बेलाइतं बब्या भारतया लेंपु जुया नेपाः गालय् वःगु मखु । बरू भारत याके हे जकं त्यासा काःगु जुइ फु । भारतं हे 'ज' यागु 'ऊ' याये धुकूगु खने दु । गथे कि जेल > केल । बरू फारसी खँग्वः 'खाना' नं तँसा तयाः जेल + खाना > केलखाना यानाहःगु खने दु । मेगु मिखां श्व नं सम्भव जू- नेपाःनाःया जेल दुने या छेँ चिचीचापाःगु ऊयाः दु । व हे ऊयाः दुगुलि नं फारसी 'खाना' खँग्वः तँसा तयाः ऊयालखाना बाय् ऊयारखाना दयेकूगु नं जुइफु । थुकियागु पूर्वक अध्ययन यायेगु त्यना हे च्वंगु दु । न्ह्यागु हे थजु, श्व थेमा खँग्वः खः ।

८. माहानन्द सापकोटाजु नाप जिगु छगू इनाप दु — "कृपया सापकोटाजुं खँग्वःया अर्थ मथुइकं च्वापुका जुया काचा, काचा नवाना दी मते । हथाय् मथाय् चाया वःछिना छ्वय्बले हतपत जुया स्यना वने फु, गुकि याना न्हापायामु ख्यातिइ हाकुगु चिं लाःवनी ।" 'नाल' धइगु नेपाल भाषायामु मौलिक खँग्वः खः । 'नाल' खँग्वः हे

तत्सम कथं नं वया च्वंगु दु ।

१. नाः (नेपाल भाषाया) नाल

२. नाः (?) छेँयागु खण्ड

३. नाल(अरबी) सलया तुती तायेगु नाल

४. नाल (?) बन्दुकय् गोली पिहां बैगु नलि

५. नालः (सं) दुङ्ग्रो

जि बियागु 'नाल' खँव '१' यागु खः । थौ तक 'पसः' खँवः नेपाल भाषायागु मौलिक खः धकाः व्वछिना तगु दु । तर सापकोटाजुं भारतं पिने अन्यागु हे अर्थय् लुगु दु धइगु धापू व्वये हःगु दु, बरू दसुं मदुगुलिं कच्चिकल्पना जाःगु फोसा धकाः भालपीत वाध्यजूगु दु । शायद भोजपुरी 'नियर' व अंग्रेजी 'नीअर' थें जक ला ? मेम्ह छह्य भाषाशास्त्रया लॅपुइ वनाच्चह्य सःस्युह्य चुडा-मणि उपाध्याय रेग्मीं पसःया मू खँवः 'पण्यशाला' जुइफु धकाः धापूतये हःगु दु ।^{१५} व्यूत्पन्न शास्त्रया मर्यादा कथं अध्ययन यायेगु कुतः साः नत्र पःखाःया व्यूत्पन्न खँवः प्राकार तोता 'परिखाधार' खयेफु धकाः फुसुकुलु धापू यानजुइ माली ।^{१६}

सुकला, सुकाला, सुकुल छगू हे संस्कृतया मचाखाचा खँवः गथे जुया चुल ? जि द्वंका 'सुखूला' जुइ माथाय् सुकुला यावन सुखू ला गुकथं संस्कृत परिवार जू वन ? थन सुखू, सुकुती ला (मासु) खः । हानं सुकुल (ओछ्याउने वस्तु) गुकथं सुखू या नाता लाःवन, थुइके मफुत । क्रीडा खँवःया सन्तान ख्याल खः सा ख्याः नं ला खये माल अले व्यूत्पन्न शास्त्रयात मानय् मयासे सापकोटाजुं यागु व्यूत्पन्न सिद्धान्त मानय् याये माल ला ?

इन्द्र खँवः ज्यलाः सालुया 'ज' जूगु खँ सत्य खः । अन्यापुन्हि, अकिवह क्रमशः इन्द्र यात्रा, इन्द्र दहया रूप खः । तर इन्द्र + प्राकार > अपार > नेपार > नेपाल जूगु धँगु धापू असंगत खः, छायाधाःसा प्राचीन नेपाःयागु नां

---

१५. नेपाली भाषाको उत्पत्ति : चूडामणि उपाध्याय रेग्मी

१६. नेपाली भाषाको उत्पत्ति : चूडामणि उपाध्याय रेग्मी

‘ङेपाल’ धकाः गुगुं, गुगुं साहासनय् खने दु । हानं ‘प्राक्ता’ छाया इवापूः लाः वःगु, छु नेपाः या अर्थ इन्द्रया पः खाः खः ला ? नेपाः या अर्थ स्यात् अछुराम आचार्य, सिलभान लेभी, राइट, ग्रीयर्शन, यंग, डर्नर, ब्रिस्तरञ्जन नेपाली स्वयम्भुलाल श्रेष्ठ, बालचन्द्र शर्मा, इल्लमी रमण रेग्मी आदि दुने-पिनेया सःस्यूपि (Men of letter) आपास्यां चर्चा यात्रे धुंङ्गु दु । तर इन्द्र + प्राकार > नेपाल जूगुला न्हूगु तथ्य जूवःगु दु । हानं अक्षराल खँवः गुक्खँ अष्टादश्याः वनी, छु अक्षराल सम्मत जुइ ला ? न्ह्यागु खँवः कल्पनाया सिधंसा ज्वना मू खँवः थ्व खः धाये अःपुः जूगुला लेख्यपत्र शास्त्रागु समर्थन जमभन छीसं माइ ।

शाहीद शुकराज शास्त्री नं संस्कृतबाजत मध्ये छह खः । वप्रकलं न्ह्यागु नं संस्कृत यागु हे सन्तान खः धकाः धायेत कुतः जक याइगु मखु । लिफः तक्क नं सखः । जुष्टु संस्कृत व्याकरणयागु आधारय् हे ‘नेपाल भाषा व्याकरण’ कवया वन । गुगु भाष्या पहिं सिकं तापागु व्याकरण जू वन । धातु व प्रत्यय टे + विल स्वाप्प व्यादेबिल जूगु तक्क धायेत लिफः मस्बल । वमा लिपा यापिं छी संस्कृत बाज तय्गु मिखा ला फुक्क खँवः संस्कृतया सन्तान धायेगु प्रवृत्ति याना हन । उक्ति नं अस्मिन् संस्कृतबाजत ला “पूर्वाग्रहागु अम्लपित्त रोग” छट जूगु नं खने बसल । संस्कृतयागु प्रभाव नेपाल भाषाय् लाना च्वंगु दु । तर फुक्क हे खँवः नं सा संस्कृतया खँवः मखु ।

थ्व हे सखभय मां खँवः प्राप्त नं काये कु । छीसं थौकन्हे मां धायेगु यास्तः क्वसा, गबले गबले ‘मा’ जक । थ्व ‘मां’ आखः संस्कृत भाषायागु मातृ खँवः या विकृत धाड, तर थ्व खँ जितः सत्य मताः । नेपाल भाषाया मनुमाला वप्रकलं मां आखः थुकथं वया च्वंगु खने दल — मास > मा > मां > मां तर शुद्ध रूपः ला मा थें हे च्व । मा आख मातृ खँवः या विकृत मखु, चीनी भाषाया खँवः खः ।^{१०} चीनी व नेपाल भाषायागु संसर्ग संस्कृत नाप ध्वजुइ सिकं न्ह्याया यागु जुइ माः ।

९. खश भाय्या क्रियापद थः सगोत्र भाय् नाप दु धाःगु जितः भचा है चित्त
बुक्क मजू, छायाःधासा हिन्दीया क्रियापद नाप छुं सादृश्य खने दु

<u>हिन्दी</u>	<u>खश</u>
जाता है	जान्छ
जान्ता	जान्नु
जाना	जानु
जगाना	जगाउनु
जगमगाना	जगमगाउनु
जडना	जड्नु
जलाना	जलाउनु
जाचना	जाच्नु
जितना	जित्नु
जोडना	जोड्नु

ज या कोलं जक खँवः धा थ्व चिकिचाधंगु धलःपतिइ हिन्दी नाप थुलि
सादृश्य खने दु । छुं खँवः संस्कृत भाषां प्राकृतय्, प्राकृतं हिन्दी भाषाय्
हिन्दी भाषां खश भाषाय् प्रभाव लाः वयाच्चंगु दु—

सं घोटक > प्रा. घोडआ > हि. घोडा > ख. घोडा
सं हस्ती > प्रा. हत्थी > हि. हाथी > ख. हात्ती.
सं उष्ट्र > प्रा. उट्ट > हि. ऊट > ख. उंट

१०. आः ल्यन सापकोटाजुं जिगु न्ह्योने तयेहःगु छ्गू न्ह्यसः । व खः नैवारी
भाषायात नेपाल भाषा धकाः जि छाया धाःगु ? थ्व खँयात कयाः छपु
निबन्ध हे च्वयेगु विचाः याना च्वना, इलं छु धाइ अयनं थन चिकि-
चाहाकःगु छुं धाये माःगु जि ताबा ।

जि स्पूगु ब्वनागु कथं नेवाः खँवःया व्युत्पत्ति नेपाल खँवलं खः ।
नेपाल भाषाय् नेपाल धायेबले 'नेपाः'; नेपालया ब्रह्मसिन्हा धम्मेबले 'नेपामि'
धाइ । लिपा अगोत्र भाय्या पिसं याना थ्व दे —मन्तूतय्त 'नेपाल' धाःगु

जुइमाः । छायाःसा 'प' वय् परिणत बाहेक मेगु छुं जूगु मदु ।

नेपालय् गुलि लुया वःगु साहासन दु उकियात नेवारी धकाः गनं चवया तःगु मदु, १५० दै न्ह्यो तक्क गुगुं नं साहासनय् नेवारी धकाः उल्लेख याया- तःगु मदु, गनं नं नेवारी धकाः चवयातःगु मदु । छु थ्व खँ यात प्रमाणित याये फुगु वसु सापकोटाजुं वयना दी फु ला ? क्वथाय् दुने चवना जक अन्वेषण याये फइ मखु । नेपाःया साहासनत, ताम्रपत्रत, थ्यासफूत व वीर पुस्तकालय् ब अभिलेखालय् दुगु प्राचीन सफूत व माध्यामिक कालया सफुलिइ नेवारी धकाः मखु बरू अथ देशभाषा नेपाल भाषा, अथ नेपाल भाषा धकाः चवयातःगु दु । सम्बत् १८३२ सायय् भोट नाप जूगु ओउ पो (सन्धीपत्र) नं थ्व हे भाषां जूगु दु ।^{१८}

नेपाल भाषा हे थ्वयागु धात्वेयागु व सत्य एवं प्राचीन इलं निसंयोगु ऐतिहासिक नां खः । नेवारी धायेगु सर्वदा गलत व अनुचित लॅपुयागु अनुशरण यायेगु खः । नेवार धायेगु नं नेवारी धाये थें अशुद्ध खः । शुद्ध रूप खः नेवाः, नेवाल । यदि नेवाःतय्गु भाय् धाये माःसा नेवारी धायेगु मखु बरू नेपाल भाषा वा नेवाः भाषा धायेमा ।^{१९}

नेवाः खँग्वः गुकथं व्युत्पत्ति जुल थ्व विषयय् कवि केशरी चित्तधर 'हृदय' जुं चवया दिइगु दुः—

“नेपाल शब्द (खँग्वः—इ. मा) या 'प' ओष्ठ खः नेपाल खँगोया 'व' नं दन्तोष्ठ खः उच्चारणया दृष्टि ओष्ठ खँग्वः दन्तोष्ठ पाखे वने उलि थाकु मजू, हानं चवयेगु दृष्टि नं 'प' च्वच्चं भतीचा 'प' या चो क्वहा बल धाःसा वा 'प' या छेयं भचा क्वय् लात धाःसा 'व' ज्वी अपु, उकि हे 'नेपाल' या 'नेवाल' जूगु खइ, नेवार वा नेवारी मखु । थ्व जा दस्त्यया सिबय् मूर्द्धन्य जक उच्चारण याइपि विदेशी विद्वानपिसं जक ब्यूगु नाम खः, ऊसँ थः याना उच्चारण याना- तयागु मखु । उकीसनं धा जा 'न्यार भाषा' धकाः नं धाः ; अय्सा छु 'न्यार

---

१८. ऊयाल खँग्वयागु छगू अध्ययन

१९. इतिहास प्रकाश सन्धीपत्र

भाषा' हे खत ला ले ? मखु । थ्व स्वता मध्ये छता जक नं धात्थे हे खःगु जूसा ला कीगु भाषाया वर्तमान व्याकरणानुसार 'नेवार' खँग्वःया सप्तमी 'नेवारे' व नेवारी' तुं ज्वी माल । अले छु "नेवारमा बुद्धिमान् बढता छ" या अर्थ 'नेवारे, बुद्धिमान् आःपाः दु' च्वयेगु स्वाभाविक ज्वी ला ? 'नेवारीमा क्रियापद थुप्रो छ' या अर्थ 'नेवारी क्रिया द्व' हे दु' च्वयेगु त्वइला ? कदापि मखु । च्वय्या 'प' या थासय् 'व' हे तसा तिनि नेवाल्य बुद्धिमान आपा दु व नेवाः भाषाय् क्रिया हे दु ज्वी । उकिं 'र' नं कीगु मखु 'री' नं कीगु मखु, खः केवल 'ल' । २०

कीगु भाय् : कीगु खँवः

इन्द्र माली

बुई : गुंला थ्व, १०६३

शिक्षा : एम. ए. १०९५

लजगा : श्री ५ सरकारया छम्ह अधिकृत

सिरपा : : श्रेष्ठ सिरपा: १०९३

पिथना

(क) न्हू-पुखुलिइ कसाःया हवाःपाः (समालोचना) १०९१

(ख) कीगु भाय् : कीगु खँवः (भाषा अनुसन्धान) १०९८

सम्पादन

(क) शशीको केही गीत : २०१६

(ख) भावना (संकलन) २०१८

नेपाल भाषाय् भाषा व आलोचना सम्बन्धी चवसु व नेपाली भाषाय् भाषा
अनुसन्धान सम्बन्धी चवसु प्रकाशित

थौंकन्हे भाषा व साहित्य अनुसन्धानय् संलग्न